

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ ve TARTIŞMALARI
(1923-1980)

Yüksek Lisans Tezi

Barış YILDIZ

İzmir – 2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ ve TARTIŞMALARI
(1923-1980)

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı
Barış YILDIZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi M. Emin ELMACI

İzmir- 2019

TEZ ONAY FORMU

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

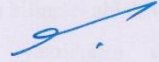

12.06.2019

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı 2011880013 numaralı öğrencisi
Barış YILDIZ ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Başak OCAK
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Tartışmaları (1923-1980)" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 12/06/2019 tarihinde saat: 11.00 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

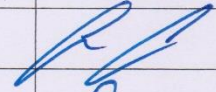

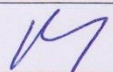
Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU: (85) *Letenber*

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ELMACI	
Üye (Diğer Üniversite)	Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Nurhan KARA	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU	

ONAY

Doç. Dr. Başak OCAK
Müdür V.

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Tartışmaları (1923-1980)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça kısmında gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16/05/2019

Bariş YILDIZ

ÖZET

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ ve TARTIŞMALARI (1923-1980)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 29 Ekim 1923 tarihinden 1980 yılına kadar 14 Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. Söz konusu dönemde 6 Cumhurbaşkanı göreve gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1923, 1927, 1931 ve 1935 yıllarında olmak üzere üst üste 4 kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Atatürk döneminde Cumhurbaşkanı seçimleri genel olarak tartışmasız geçmekle beraber yalnızca 1931 seçiminde Cumhurbaşkanlığı görev süresi ve Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı konusu tartışma yaratmıştır. Atatürk'ün ardılı M. İsmet İnönü de 1938, 1939, 1943 ve 1946 yıllarında olmak üzere üst üste dört kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu dönemde özellikle 1946 genel seçimlerinde yaşanan tartışmalar Cumhurbaşkanlığı seçimini de etkilemiş ve muhalefet tarafından mecliste protesto edilmiştir. 1950 seçimi ile Demokrat Parti zaferi sonrası M. Celal Bayar 1950, 1954 ve 1957 yıllarında üst üste üç kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu dönemde de tartışmalar iktidar ve muhalefet cephesi etrafında genel seçimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ardından 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş ve 1961 yılında yapılan genel seçimler sonrasında Genelkurmay Başkanlığından emekli olan ve senatör olarak TBMM'ye giren Cemal Gürsel 4. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir ve göreve gelmiştir. Cemal Gürsel görevini yerine getiremeyecek duruma gelince ordunun adayı olarak CHP ve AP'lilerce de desteklenmek suretiyle 1966 yılında Cevdet Sunay 5. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 1973 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi dolmasına yakın bir sürede başlayan ancak 15. Tur'da sonuçlanan uzun bir sürecin ardından uzlaşma adayı olan Emekli Oramiral Fahri S. Korutürk Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 6. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ve 12 Eylül 1980 yılındaki askeri darbeye kadar görevini sürdürmüştür.

Araştırma kapsamında Arşiv kaynakları, TBMM Zabıt Cerideleri, Gazeteler ve Belgeler ışığında Cumhurbaşkanı seçimleri irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Seçimleri, Cumhurbaşkanlığı, Atatürk, İnönü, Bayar, Gürsel, Sunay, Korutürk

ABSTRACT

**PRESIDENTIAL ELECTIONS and ELECTORAL
DISPUTES OF 1923-1980 IN THE REPUBLIC OF TURKEY**

14 Presidential elections were held in the Republic of Turkey from October 29, 1923 until 1980. In this period, 6 Presidents took office. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, was elected as the President 4 times in a row in 1923, 1927, 1931 and 1935. Although the Presidential elections in Atatürk's period had no disputes in general, disputes appeared only in the 1931 election regarding the Presidential term of office and the President's objectivity. M. İsmet İnönü, Atatürk's successor, was elected as the President four times in a row in 1938, 1939, 1943 and 1946. During this period, the disputes that emerged especially in the 1946 general elections also affected the Presidential election and it was protested by the opposition in the parliament. With the 1950 election, M. Celal Bayar was elected as the President three times in a row in 1950, 1954 and 1957 after the victory of the Democratic Party. In this period, the disputes focused on the general elections around the government and the opposition. Then, with the military intervention of May, 27 1960, the Turkish Armed Forces seized power and Cemal Gürsel, who retired from the General Staff after the 1961 general elections and entered the TBMM as a senator, was elected as the 4th President and took office. When Cemal Gürsel was unable to fulfill his duty anymore, Cevdet Sunay was elected as the 5th President as the candidate of the Army in 1966 together with the support of the CHP and the AP. In 1973, the Retired Admiral Fahri S. Korutürk, who was the candidate of consensus, was elected as the 6th President of the Republic of Turkey after a long process which started close to the end of the President Cevdet Sunay's duty but was concluded in the 15th Tour. And he continued his duty until the military coup on September 12, 1980.

Within the scope of the research, the Presidential elections were examined in the light of the Archival sources, the TBMM Record Papers, Newspapers and Documents.

Key Words: President, Presidential Elections, Presidency, Atatürk, İnönü, Bayar, Gürsel, Sunay, Korutürk

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY FORMU	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÖNSÖZ	viii
TABLO LİSTESİ	ix
FOTOĞRAF LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK YÖNETİM	
ANLAYIŞI ve DEVLET BAŞKANLIĞI	
1.1. TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ, HAKİMİYET ANLAYIŞI ve DEVLET BAŞKANLIĞI	4
1.2. TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLANINA ve CUMHURİYET YÖNETİMİNE GİDEN SÜREÇ	10
İKİNCİ BÖLÜM	
TEK PARTİ DÖNEMİNDE CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ	
ve SEÇİM TARTIŞMALARI	
2.1. 1923 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ	23
2.2. 1927 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ	31
2.3. 1931 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ	37
2.4. 1935 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ	49
2.5. 1938 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ	58

2.6. 1939 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ..... 71

2.7. 1943 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ..... 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ ve SEÇİM TARTIŞMALARI

3.1. 1946 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ..... 80

3.2. 1950 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ 88

3.3. 1954 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ 95

3.4. 1957 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ 99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS'TAN 12 EYLÜL'E CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

ve SEÇİM TARTIŞMALARI

4.1. 1961 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ..... 107

4.2. 1966 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ..... 118

4.3 1973 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ..... 129

SONUÇ..... 152

KAYNAKÇA 155

EKLER 159

ÖNSÖZ

Tarih boyunca önemli medeniyetlerin kesişme noktası olan günümüzde de jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük bir öneme sahip Anadolu toprakları üzerinde kurulu olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başı konumunda olan Cumhurbaşkanlığı makamı, etki alanı açısından büyük bir öneme haizdir.

Bu açıdan bakıldığında bu makama gelecek olanların seçimi ve bu seçimlerde yaşanan tartışmalar da tarihsel olarak önem arz etmektedir.

Çalışmamızda söz konusu seçimler ve tartışmalar ele alınarak yakın tarihimize Cumhurbaşkanlığı seçimleri nezdinde ışık tutulmaya çalışılmıştır.

“Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Tartışmaları (1923-1980)” başlıklı yüksek lisans tezimin konusunun seçiminden başlayarak tezin tamamlanmasına kadarki süreçte yardımını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi M. Emin Elmacı hocama teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatımda herkesten çok emek harcamış olan bugünlere gelmemde hakkı ödenemez olan annem Şahizer Keleş’e de teşekkürü borç bilirim. Eşim Aysel Yıldız ve kızım Rüya İrem Yıldız’a da sabırlarından, fedakarlıklarından ve desteklerinden ötürü teşekkürü borç bilirim. Ayrıca kıymetli öğrencilerime ve ailelerine de desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

16/05/2019

Barış YILDIZ

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. 1973 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Turları.....	150
---	-----

FOTOĞRAF LİSTESİ

Sayfa

Fotoğraf 1. Cumhuriyet, 5 Mayıs 1931, s.1.	48
Fotoğraf 2. Cumhuriyet, 2 Mart 1935, s.1.	56
Fotoğraf 3. Cumhuriyet, 11 Kasım 1938, s.1.	59
Fotoğraf 4. Cumhuriyet, 12 Kasım 1938, s. 1.	71
Fotoğraf 5. Cumhuriyet, 4 Nisan 1939, s.1.	75
Fotoğraf 6. Vakit, 9 Mart 1943, s. 1.	79
Fotoğraf 7. Cumhuriyet, 6 Ağustos 1946, s. 1.	86
Fotoğraf 8. Milliyet, 23 Mayıs 1950, s.1.	94
Fotoğraf 9. Cumhuriyet, 23 Mayıs 1950, s.1.	94
Fotoğraf 10. Hürriyet, 23 Mayıs 1950, s.1.	95
Fotoğraf 11. Cumhuriyet, 15 Mayıs 1954, s.1.	99
Fotoğraf 12. Cumhuriyet, 2 Kasım 1957, s.1.	105
Fotoğraf 13. Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960, s.1.	107
Fotoğraf 14. Cumhuriyet, 27 Ekim 1961, s.1.	116
Fotoğraf 15. Hürriyet, 27 Ekim 1961, s.1.	116
Fotoğraf 16. Cumhuriyet, 29 Mart 1966, s.1.	128
Fotoğraf 17. Cumhuriyet, 7 Nisan 1973, s.1.	148
Fotoğraf 18. Akşam, 7 Nisan 1973, s.1.	149

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
AP	: Adalet Partisi
A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti
Bkz	: Bakınız
BM	: Büyük Millet
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CMKP	: Cumhuriyetçi Millet Kalkınma Partisi
DP	: Demokrat Parti
HF	: Halk Fırkası
HP	: Hürriyet Partisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Cumhurbaşkanı seçimleri ve seçim tartışmaları konusuna Cumhur, Cumhuriyet ve Cumhurbaşkanı gibi kavramları ele alarak başlamak gerekmektedir.

Cumhuriyet kelimesi “*dilimize Arapça ‘Cumhur’ kelimesinden geçmiştir ve ‘halk, ahali, büyük kalabalık’ anlamına gelir. Cumhur, ‘toplu halde bulunan kavim yahut millet’ demektir. Cumhuriyet devlet veya sadece Cumhuriyet iktidarın millet topluluğuna umuma ait olduğunu öngören devlet şekli demektir.*”¹

Cumhuriyet kelimesinin, yabancı dillerde de karşılıklarının verilmesi konuyu daha anlamlı kılacaktır. Cumhuriyetin Fransızca karşılığı olan ‘La Republique’ ve İngilizce karşılığı olan ‘The Republic’ kelimelerinin “*Latince aslı Res Publica kelimesinden türemiştir. Res publica, kamuya ait şey, kamu malı anlamına gelir. Cumhuriyet gerek Latince gerekse Arapça kökeninde, aynı kavramı ifade etmek için kullanılmıştır. Eski Yunanca, Ta Koinonia Latince Res Publica ’nın eş anlamlısıdır. Res Publica deyiimi zamanla siyasal ve tarihi gelişimin etkisi altında, demokratik bir rejimde kamu ve halk hizmetinin görüldüğü bir devlet yönetimini ifade etmiştir.*”²

Bu konuda önemli bilgiler veren Hamza Eroğlu; “*Cumhuriyet halkın hükümetidir. Böyle bir hükümette idare edenler, kamunun menfaatini daima göz önünde bulundurmamak ve kendi menfaatlerinin de halk menfaatiyle beraber olduğunu unutmamak zorundadırlar. Cumhuriyette kaide mutlak surette seçimdir. Cumhuriyet, en büyüğünden en küçüğüne kadar devlet hizmetlerinin hepsinde veraset usulünü mutlak surette reddeder ve bu usûl yerine seçim ve tayin usulünü koyar.*”³ dedikten sonra; Cumhurbaşkanlığı’nda babadan oğula geçişin ve kaydı hayat şartının da olmaması gerektiğini belirterek, Cumhurbaşkanının seçimle gelse bile ömrü boyunca Cumhurbaşkanlığında kalması şartının Cumhuriyet rejiminin mantığı ile uzlaşmayacağını da eklemiştir.

¹ Hamza Eroğlu, “**Atatürk ve Cumhuriyet**”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,2005, s.1.

² Eroğlu, **A.g.e.**, ss.2-3.

³ Eroğlu, **A.g.e.**, s.3.

Bir başka yorum üzerinden Cumhuriyet ve Cumhurbaşkanlığına bakacak olursak; “*Cumhuriyet, sosyal ve siyasal bilimler literatüründe, ‘kişi veya sınıf egemenliğine dayanmayan’, ‘sadece cumhurun/halkın iradesinin egemen olduğu’ bir yönetim tarzı olarak tanımlanmıştır. ‘Cumhurun kendi kendini nasıl yöneteceği?’ veya ‘cumhurun egemenliği nasıl kullanacağı?’ soruları dikkate alındığında ise Cumhuriyet’in, cumhurun/halkın doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla kendi kendini yönettiği bir yönetim tarzı olduğu ifade edilmiştir. ‘İdeal tarz’a göre cumhur kendini aracısız, doğrudan bizzat kendisi yönetir. Bunun örneklerine ise sadece eski Yunan’daki bazı site devletlerinde rastlandığı, Cumhuriyet’in bu tarzının ancak site devleti gibi nüfusu on milyonlarla, hatta yüz milyonlarla ifade edilen ülkelerde cumhurun kendi kendini doğrudan yönetmesinin imkansızlığı, ‘temsilcilerle yönetme’ seçeneğini gündeme getirmiştir. Cumhuriyetin bu tarzına göre ‘cumhur’ kendisini yine kendisinin seçtiği ‘temsilciler’ ile yönetir. Cumhur tarafından seçilen temsilciler, cumhur adına yönetim işlerini üstlenirler.’*”⁴

Cumhurbaşkanı ise yönetim biçimi Cumhuriyet olan ülkelerde devlet başkanına verilen isimdir. Cumhuriyet sisteminde Cumhurbaşkanı hem sistemin sembolü ve hem de Cumhurun en önemli temsilcisi olmasından dolayı özel bir anlam, değer ve konuma sahiptir.⁵ Bu açıdan da Cumhurbaşkanlığı makamı son derece önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasına göre de Cumhurbaşkanı; devletin başıdır.⁶

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sancılı ve zorlu bir yol olduğunu; “*Cumhurbaşkanlığı seçimi bizde birçoğu sancılı geçmiştir. Sancılı olduğu kadar da dikenli bir yoldur. Cumhuriyet tarihimiz boyunca bu yolda ne savaşlar verilmiştir.*”⁷ şeklinde ifade edenler de vardır. Türkiye’de Cumhurbaşkanı seçimlerinin zorlu bir süreç olmasını “*atama yerine seçim yapılmaya çalışılmaya kalkışılması*”⁸ olarak yorumlayanlar da vardır.

Tezimizin amacı tarihten günümüze gelen süreçte; devlet yönetimindeki egemenlik anlayışını ortaya koyarak özellikle Cumhuriyet’in ilanı ile değişen yapıyı anlayabilmektir. Cumhuriyetin ilanı sonrası oluşturulan cumhurbaşkanlığının o

⁴ Ahmet Cemil Ertunç, **Çankaya Nöbeti Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007, s.13.

⁵ Ertunç, **A.g.e.**, s.14.

⁶Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası Madde104., https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (Erişim: 22.03.2019).

⁷ Erol Maraşlı, **Çankaya Sancıları**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18.

⁸ Seyfi Öngider, **Çankaya’nın Bütün Adamları**, Aykırı Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2014, ss. 10-11.

tarihten itibaren karşılaşılan sorunlar karşısında ne şekilde bir değişim gösterdiği ve hangi aşamalardan geçtiği belirlenmeye çalışılacaktır.

Özellikle 1923 sonrası Cumhurbaşkanının aynı zamanda partinin de başında olması, bunun doğurduğu sonuçları ile birlikte özellikle anayasadaki değişimler de ele alınacaktır.

Tezimizde yöntem olarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştiği yıllarda TBMM’de yapılan tartışmalar, basında yer alan haberler ve ortaya çıkan yeni durumlar tespit edilecektir. Özellikle de ‘ulus egemenliği’ nin gelişiminin geldiği nokta ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanlığı’nın geçirdiği evreler de değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK YÖNETİM ANLAYIŞI ve DEVLET BAŞKANLIĞI

1.1. TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ, HAKİMİYET ANLAYIŞI ve DEVLET BAŞKANLIĞI

Türk tarihinde devlet yönetimini ve hakimiyet anlayışını Türklerin yaşadıkları coğrafya etkilemiştir. Bozkır kültürü, Türkleri her daim savaşa hazır ve nazır olma konusunda zorunlu kılmıştır.

Birçok devlet kuran Türklerin inançları değiştikçe hakimiyet anlayışları da tamamen olmasa da değişime uğramıştır denebilir.

Yalçın Toker Türklerde hakimiyet anlayışı ve devlet yönetimini şu şekilde ifade etmektedir:

“Büyük Türk Milleti, zengin tarihi boyunca birçok devlet kurmuştur. İmparatorluklar meydana getirmiş, kıtalara, engin denizlere egemen olmuştur. Hunlar, Göktürkler, Timurlular, Selçuklular, Osmanlılar Türk’ün Devlet kurucu karakterinin ürünleri olarak tarihin çeşitli dönemlerine vurulmuş damgalardır. Türkiye Cumhurbaşkanlığı forsun da⁹ yer alan 16 yıldız bu imparatorlukları sembolize etmekte, Türk milletinin teklüğünü, Dünya Türklerinin bölünmez bir bütün olduğu gerçeğini, Devletin ‘ebed-müddet’ vasfını ortaya koymaktadır. Türk Milleti’nin tarih boyunca kurduğu devletler içinde; uzun ömürlü olanlar, çok kısa süre yaşayabilenler, hatta bağımsızlıklarını elde edemeden tarih sahnesinden silinenler, beylik, yabguluk, hanlık düzeyinde kalanlar, İmparatorluk ihtişamı içinde büyüyenler kısacası tarih yazanlar veya tarih içinde iz bırakmadan silinenler

⁹ EK-1: Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Forsunda Yer Alan Devletler, <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/fors/> . Erişim: 22.03.2019.

biçimindeki bir çeşitliliği sergileyen 120'sinin adı ile karşılaşmaktayız. Tarihin seyri içerisinde, yönetim biçimi ve hakimiyetin kaynağı açısından; Türk Milletini Gök Tanrı adına yönetenler, İslamiyeti kabul ettikten sonra dini yayma göreviyle hüküm sürdükleri coğrafyalara adalet ve nizam götürenler, yani sahip oldukları hakimiyetin kaynağını, Allah'ta ve inandıkları dinde bulanlar... Ve bunlar, bu çeşitliliğin zenginlikleridir.”¹⁰

Yalçın Toker ayrıca “*Bu sonuncular, yani hakimiyet hakkını Millet'in temsilcisi sıfatıyla kullananlarda, rejimin adı ne olursa olsun, bugün anladığımız düzeyde olmasa da o devlet Cumhuriyet ve o devletin başındaki yönetici de Cumhurbaşkanı olarak kabul edilecektir.*”¹¹ şeklinde iddialı bir tanımlama ve yorum yapmaktadır.

Selçuk Duman da Türklerin birçok devlet kurduğunu ve bunun birçok sonuç doğurduğunu şöyle ifade eder;

“Türkler tarihin ilk zamanlarından itibaren devlet kuran bir millet olarak bilinmektedir. Cumhurbaşkanlığı Forsundaki 16 yıldız da tam olarak bunun kanıtı sayılabilecek bir göstergedir denebilir. Ancak bu devletler dünyanın değişik coğrafyalarında kurulduğu için, yönetim yapılanmalarında farklılıklar görülmektedir. Diğer yandan din-inanç noktasında da değişimler yaşandığından Türk devletlerinde ciddi şekilde değişiklikler yaşandığı da bir gerçektir.”¹²

Hamza Eroğlu ise konuya şu şekilde yaklaşmaktadır;

“İlk Türk Devletlerinde -Eski Türklerde Devlet şekli ve Cumhuriyet'e bugünkü Cumhuriyetin fikir ve müessese olarak varlığına rastlayamayız. Türklerde geleneksel olarak devlet başkanlığı boş olduğu zaman, devlet başkanı diğer deyimle han, kurultay tarafından seçilirdi. Kurultay ise han'ı seçecek beylerle, eşrafın toplanması ile oluşurdu. Kurultaya gerektiğinde, toplandığı yerdeki halk da katılabilirdi. Kurultay'ın tasvip ve tasdiki şarttı. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e göre hakan seçiminde bilgelik, alplik ve soyluluk temel nedenlerdi. Hakan'ın kurultayda seçilmesi, eski ve köklü bir Türk geleneğidir. Kurultay bir danışma meclisidir. Kurultay, devlet idaresinin temelini oluşturan bir devlet toplantısıdır.”¹³

¹⁰ Yalçın Toker, **Cumhuriyet Kavgaları ve Türk Cumhurbaşkanları**, Toker Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 8-9.

¹¹ Toker, **A.g.e.**, s.9.

¹² Selçuk Duman, **Türklerde Devlet Başkanlığı Başkanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.1.

¹³ Eroğlu, **A.g.e.**, ss.10-11.

Selçuk Duman'a göre;

“İslamiyet öncesi Türk Devletlerinde hakimiyetin kaynağı ilahi idi. Tanrı hakimiyetini doğrudan değil, bir elçi vasıtasıyla kullanmaktaydı. Bu elçi ise Türk hakanı idi. Hakimiyetin meşru kaynağı Tanrı olmakla birlikte, hakimiyet hakkı ya da hakanlık iddiasında bulunabilmek için kut verilmiş bir aileye mensup olmak gerekiyordu. İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki hakimiyet anlayışı çağdaşı olan devletlerden oldukça farklıydı. Eski Yunan'da, Roma'da, Hind ve İran kültür coğrafyalarında hükümdar Tanrı olarak kabul ediliyordu. Türk hakanı, Gök Tanrının bir temsilcisi olarak görülmekle birlikte hakanlara hiçbir zaman kutsallık atfedilmemiştir. Türk milletine göre Türk hakanını diğer insanlardan ayıran özellik ona Tanrı tarafından milletini yönetmesi için “kut” verilmiş olmasıdır. Yani, Türk hakanları ne bir Tanrıdır ne de gökten indirilmiştir. Gök Tanrı tarafından verilen kut yani, devlet yönetme yetkisi tek bir şahsa verilmeyip genellikle bir aileye verilmektedir. Türk toplumu içerisinde hükümdarlık yetkisini doğrudan doğruya Tanrıdan almış sayılan ailenin yönetme ve hükmetme yetkisi kesindi.”¹⁴

Türk tarihinde çok önemli bir yeri olan Kut kavramı hakkında Selçuk Duman;

“Kut, Türkçe'nin en eski kültür kelimelerinden biri olup 2200 yıllık bir geçmişe sahiptir. Eski Türklerde siyasi iktidarın meşru kaynağı olan kut, Şamanizm'de ruh ve can anlamında kullanılmaktaydı. Eski Türkler ve Moğollarda kutun semadan inen bir nur olduğuna inanılıyordu. Kut ayrıca uğur, devlet, baht, talih ve saadet anlamlarına geliyordu. Eski Türk hukukunun en önemli kaynaklarından biri olan. Kutadgu Bilig'de kut kelimesi devlet ve siyasi hakimiyet manasında sık sık kullanılmaktaydı. Hakimiyetin meşruluğunu Tanrı bağıışı olan 'kut'tan alan Türk hakanı kendisini daima iktidarın kaynağı olan Tanrıya karşı sorumlu hissediyordu. Ayrıca hakan yazılı olmayan kanunlar bütünü konumundaki 'Türk Töresi' ne karşı da sorumluydu. Bu durum hakimiyeti ilahi kaynağın yanında kanuni bir temele de dayandırıyor.”¹⁵ demektedir.

Eski Türk devletlerinde tanrı bağıışı olan 'Kut' irsi olarak Hakan'ın sülalesinden birine geçiyordu. Hakan olabilmek için kutun verildiği sülaleye mensup olmak yetmiyordu. Çünkü Tanrı'nın Kut'u hanedan üyelerinden yalnızca birine layık görülüyordu. Hakanlık seçimi için büyük evlat olmak ya da en yaşlı hanedan üyesi

¹⁴ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s.1.

¹⁵ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., ss. 3-5.

olmak gibi önceden kesin çizgilerle belirlenmiş kurallar yoktu. Bu nedenle her hanedan üyesi hakanlık iddiasında bulunabilirdi.¹⁶

Türk tarihinin bilinen ilk yazılı belgeleri olma özelliğini taşıyan Orhun Kitabelerinde Hakanın görevlerinden şu şekilde bahsedilmektedir; “*Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan mı var? Türk beyleri, milleti, bunu işitin!*”¹⁷

Hamza Eroğlu Türk-İslam yönetim ve hakimiyet anlayışıyla ilgili olarak; “*İslam devlet anlayışında, devlet başkanı halifedir. Halife, Emir ül- Müminin yani Müslümanların emiri, hükümdarıdır.*”¹⁸ demektedir.

Selçuk Duman Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte kurulan Türk-İslam devletleri ile ilgili olarak ne İslam devletidir ne Bozkır devletidirler demektedir. Türk İslam devletinin İslami devlet özelliği taşıyan devlet yönetiminden farklarını da hakimiyet anlayışı, askeri yapıları ve toprak yönetimi olarak ortaya koymaktadır.¹⁹ Temeli “kut” anlayışına dayanan İslamiyet öncesi hakimiyet düşüncesi İslami dönemde de devam etmiştir.

Nitekim Kâşgarlı Mahmud 1072’de yazmaya başladığı 1077’de tamamladığı bilinen Türk dilinin ilk sözlüğü olma özelliğine sahip Türk-İslam döneminin ilk eserlerinden biri olan Divânu Lugâtit Türk adlı baş yapıtında; “*Türk hakanının Tanrı tarafından dünya milletlerini yönetmek için seçildiğini*”²⁰ ifade etmesi “*kut telakkisinin*” bu devirde de devam ettiğinin göstergesidir. Eserin birçok bölümünde Kut kavramına dair bilgiler yer almaktadır.²¹

Selçuk Duman İslamiyet’in kabul edilmesi sonrası Türklerde yönetim anlayışının İslam öncesi anlayışın benzeri olduğunu ve hatta devamı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir;

¹⁶ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı...), A.g.e., s.6.

¹⁷ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, 51.baskı, İstanbul,2017, s.39.

¹⁸ Eroğlu, A.g.e., s.11.

¹⁹ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s. 13.

²⁰ Eserde Türklerle yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiği ve dahası şu ifadelerle izah edilmektedir; “Yüce Tanrı, Türk Burçlarında doğdurdu devlet güneşini ; onların ülkeleri etrafında döndürdü göklerin çemberini; ve onlara ad verdi Türk diye; ülkelerin idaresini verdi mülk diye; zamanın hakanlarını yaptı onları ; ellerine verildi günümüzdeki insanların yuları ; onları görevlendirdi halk üze; onları kuvvetlendirdi hak üze ; aziz kıldı onlara yavaşanları ve idareleri altında çalışanları ; onlar (Türkler) sayesinde muratlarına erdiler ve ayak takımının şerrinden esen oldular. Akli olan herkes onlara katılmalı ve onların oklarından korunmalı. En iyi yol konuşmaktır onların dillerini; duyurabilmek için onlara ve meylettirebilmek için gönüllerini” Kâşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâtit - Türk*, Ahmet Ercilasun – Ziyat Akkoyunlu, 3.bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. xxvii.

²¹ Bkz Kâşgarlı Mahmud, A.g.e., ss.44,59,132,152,154,133,161,215,329.

“Türk hükümdarının Tanrı tarafından görevlendirildiği düşüncesinin Karahanlılar döneminde bütün canlılığıyla devam ettiğini görmek mümkündür. Selçuklularda da yine aynı anlayış hakimdir. Tuğrul Bey Bağdat’a ilk girdiği sırada onu karşılamaya gelen halifelik veziri sultana “Tanrı bütün dünyayı sana verdi” diye hitap etmiştir. Yine Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sultanı Sencer’in bir fermanında Cihan padişahlığını Tanrı’dan bulduğunu ve Tanrı’nın bütün cihanı onun hakimiyeti altında bulundurduğunu yazması İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da Cihan Şumul hakimiyet anlayışının ve hakimiyetin kaynağının Tanrı olduğu inancının devam ettiğini görmekteyiz.”²²

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra yazılmış ilk eserlerden biri olan ve Türk tarihi açısından çok büyük öneme sahip olan XI. Yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu Bilig adlı eser, dönemin yaşayışını, değerlerini ve İslam öncesi Orta Asya Türk kültürünün ayrıntılarını yansıttığı için bizlere kaynak olma bakımından büyük önem taşımaktadır. Yine bu eserde ‘Kut anlayışı’ nın İslamiyet’in kabulü sonrasında da Türk Hakimiyet anlayışında önemini koruduğunu görürüz. Dört karakter üzerinden dört kavramın anlatıldığı eserde “Kut’un Tanrı tarafından geldiği”, “Tanrı’nın kut ve fazilet verdiği kulun Tavırlarının ve davranışlarının iyi olması gerektiği”, “Kut’un her yerde temizlik aradığını”, “İçki ve Fesatlıktan Kut’un kaçacağı”²³ gibi bilgiler yer alır.

600 yıla yakın 3 kıtaya yayılmış ve hakimiyet kurmuş olan bir Türk devleti olan Osmanlı Devleti üzerinde ayrıca durmak gerekir.

Osmanlı Devleti kendisinden önceki Türk devletleri bakiyesinden yararlanmıştır. Osmanlı kendisinden önceki Türk devletlerinin sosyal, siyasal ve kültürel bilgi birikimlerinden yararlanmış ve bu alanlarda büyük bir miras devralmıştır. Hakimiyet anlayışı da devralınan miras içinde yer alır.²⁴

Toktamış Ateş de benzer bir yorum yapmıştır; “Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devletini, Danişmendlileri, Anadolu Beyliklerini de kuran Anadolu Türklüğünün, 13-14. Yüzyıllardaki siyasal ve sosyal gelişiminden doğan bir sentezi, yeni bir tarihsel bileşimdir.”²⁵ demektedir.

²² Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., ss. 14-15.

²³ Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Çev: Ayşegül Çakan, Türkiye İş Bankası Yayınları, V. Baskı, İstanbul, 2018, ss. 153,158,170.

²⁴ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s.27.

²⁵ Toktamış Ateş, Siyasi Tarih, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.37.

Selçuk Duman Osmanlı Devletindeki anlayışla ilgili olarak;

“Siyasi iktidarın yani hakimiyetin Tanrı tarafından verildiği düşüncesi Osmanlılarda da hâkim inançtır. Osmanlı devlet telakkisine göre padişah, Tanrı tarafından toplumun çeşitli zümrelerini bir arada tutmak için görevlendirilmiştir.” Padişah-ı ruy-u zemin zillullah-ı fi'l -arz (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) unvanını taşıyan Osmanlı padişahu ülkesini Allah adına yönetmekte, Allah'ın adaletini halkına dağıtmaktadır. Osmanlı padişahlarında hakimiyetlerini meşrulaştırma çabalarını görmek mümkündür. Nitekim Yıldırım Beyazıt Anadolu'daki hakimiyetini meşru zemine oturtmak için Mısır'daki halifeden “Sultanu'l -Rum” unvanını istemiştir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey döneminden itibaren Osmanlılarda da diğer Anadolu beylikleri gibi ülke ve reaya hanedan kurucusunun atadan mirası, mülkü gibi algılanmaktadır.”²⁶ demektedir.

Yine Duman;

“Osmanlı Devleti, İslami meşruluk temeline dayanan monarşik bir yapıya sahipti. Devletin dinsel temeller üzerine kurulmuş olmasına rağmen teokratik yapı hâkim değildi. İslam hukukunun devletin temel yapısı niteliğinde olmasına karşın, İslam hukukunun düzenlemediği alanlara ilişkin olarak padişahların koymuş olduğu kurallardan oluşan hukuk alan olan ‘örfi hukuk’ önemli yer tutmaktaydı.”²⁷ demektedir.

Veraset sistemi ile saltanatın devri konusunda ise Selçuk Duman şunları belirtmiştir;

“Gerek Osmanlılarda gerekse onlardan önceki Türk devletlerinde veliahtlık, bir saltanat veraseti usulü olarak yerleşmemiştir. Devletin kuruluş döneminde saltanatın nasıl el değiştireceği konusunda kesin bir veraset kanunu yoktu. Bununla birlikte Osmanlılarda saltanatın 1603'te tahta çıkan I. Ahmet'e kadar babadan oğula devir olunarak devam ettiği görülmektedir. Tahta sadece hükümdarın oğlunun geçtiği Osmanlı klasik döneminde (1300-1603) kardeşler arasında taht kavgalarının yoğun olduğu görülmektedir.”²⁸

II. Mehmet yani Fatih'in kanunnamesi ile kurumsallaşan saltanatın yani babadan oğula geçmesi usulünün I. Ahmet'in 1603 yılında tahta geçmesinden sonra terk edilmeye başlandığını bilmekteyiz. “1603'te tahta geçen I.Ahmet kendi erkek çocuğu olmadığı için diğer kardeşlerini öldürtmemiştir. Erkek çocuğu olduktan sonra kardeşi

²⁶ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s.28.

²⁷ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s.31.

²⁸ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s.37.

Mustafa'yı öldürtmek istemişse de devlet adamlarının telkinleri sayesinde bundan vazgeçti. Padişahın 1617'de ölümünün ardından yerine kardeşi I. Mustafa geçti. Zamanla bu gelenek haline geldi ve hanedanın en yaşlı üyesi tahta geçmeye başladı. Her ne kadar II. Osman ve IV. Murat kardeşlerini öldürtse de 40 yıl tahtta kalan IV. Mehmet'in hiçbir hanedan üyesini öldürtmemesiyle Osmanlı ailesinin en yaşlı üyesinin padişah olma geleneği yerleşti. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda hiçbir taht kavgası yaşanmadı ve "Ekber ve Erşed" sistemi tamamen yerleşmiş oldu. 1876 yılında kabul edilen Kanun-ı Esasiye göre: hanedanın en yaşlı erkek üyesi veliaht olarak kabul edildi. Kanun-ı Esasinin şu maddesiyle tahta yaşça büyük hanedan üyesinin geçeceği resmi bir kurala bağlanmıştır. 'Saltanatı seniye-i Osmaniye hilâfeti kûbra-yı İslamiyeyi haiz olarak sülale-i Âli Osman'dan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir.'"²⁹

1.2. TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLANINA ve CUMHURİYET YÖNETİMİNE GİDEN SÜREÇ

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri'nden başlayan ve Tanzimat Fermanı ile devam eden süreç, 1876 yılında ilan edilen Meşrutiyet ile birlikte anayasalı ve seçimli bir döneme evrilmeye başlamıştı. Bu süreçte en etkili olan ise 1789 Fransız İhtilali ve onun doğurduğu olumlu gelişmelerdir. Hamza Eroğlu'na göre Fransız İhtilali sonrası tüm dünyaya yayılan Cumhuriyet fikrinin Osmanlı'ya tesiri şöyledir;

"Fransız İnkılabının ürünü olarak 'Cumhuriyet' millet idaresine değer ve yer veren bir siyasi düzenin rejimi olmuştur. Ancak Osmanlı düşünürleri ve devlet yönetimi sorumluları imparatorluğu böleceği endişesi ile hep Cumhuriyetin karşısında olmuşlardır. Bu sebepten ötürü Osmanlılar Cumhuriyete itibar etmemişlerdir. Ancak devlet ve toplum hayatında modernleşme, Osmanlı ülkesini batının etkisi altında bırakmıştır. Fransız İnkılabının fikri mirasının ürünü olan Cumhuriyet, her batılı siyasi düzene örnek ve model olmuştur. İstibdata karşı, baskıya karşı, uhrevi ve dünyevi otoriteyi birlikte, bir arada kullanan sultana karşı, doğru olan, adil olan, insan kişiliğine değer veren siyasi düzen olarak Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte aranılan rejim olmuştur."³⁰

²⁹ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., s.39.

³⁰ Eroğlu, A.g.e., ss.20-21.

Selçuk Duman Cumhuriyet rejiminin Anadolu'daki serüveninin fiili zeminini şu şekilde ifade etmiştir;

“19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin aldığı askeri yenilgiler dağılma sürecinde önemli rol oynamış, 20. Yüzyılın başında meydana gelen Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve nihayetinde de I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin çöküşüne neden olmuştur. Devlet I. Dünya Savaşından çıktığında artık bir enkaz halini almıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa Büyük Nutkunda devletin içine düştüğü durumu ve saltanatın halini çarpıcı bir tespitle şu şekilde ifade eder: “1919 yılı Mayısının 19. Günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görünüşü şöyleydi: Osmanlı ordusu her tarafta zayıf düşürülmüş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış, büyük savaşın devam ettiği uzun yıllar sonunda millet yorgun ve fakir bir durumda, milleti ve ülkeyi I. Dünya Savaşına sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek kaçmışlar. Saltanat ve Hilafet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruma altına alabilecek herhangi bir duruma razı. Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...”³¹

Cumhuriyete giden süreçte Mustafa Kemal'in rolüne bakacak olursak; Mustafa Kemal Osmanlı'nın bir paşası idi. Devlet'in dış politikasını ve askeri yönetim anlayışını çok iyi bilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı ve en zayıf zamanlarında görev almış bir asker olduğu için kısıtlı imkanlarla nasıl savaş yapılır ve Devlet nasıl ayakta tutulur bunları yaşayarak tecrübe etmiştir. Zor durumda emperyalist devletlerin acımasızlığını görmüştür. Osmanlı Devleti'nin batmak olduğu süreçte herkesin bir parça koparmak peşinde olduğunu yaşayarak görmüştü. Kurtuluş Savaşı'nı yürütürken içteki direnmelerin dıştakiler kadar güçlü olduğunu özellikle Batılılarla iş birliği yapan Müslüman halkların düşmanlıklarına şahit olmuştur. İngiliz kontrolündeki İslamcıların, cemaat ve tarikatların emperyalistlerle nasıl el birliği ve iş birliği yaptığına şahit olmuştur.³²

Hikmet Özdemir Cumhuriyet fikrinin Atatürk üzerinde tesirinin Fransız İnkılabının fikir hareketleriyle olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir;

³¹ Duman, (Türklerde Devlet Başkanlığı), A.g.e., ss.40-41.

³² Haydar Çakmak, M. Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Kripto Yayınları, Ankara,2016, ss.26-27.

“Montesquieu'nun 'Kanunların Ruhu' adlı ünlü eserini okuyan bir insanın bu kitapta özellikle Cumhuriyetle ilgili bölümler üzerinde durması ve Cumhuriyetin bir erdem olduğunun anlatıldığı satırların altını çizmesi dikkat çekici değil midir?”³³

Mustafa Kemal'in zihninde Cumhuriyet rejimi hayalinin ne zaman oluştuğu sorusuna cevap ararken Hamza Eroğlu'nun Ali Fuat Cebesoy'dan bizlere aktardığına göre şu bilgi önem taşımaktadır “Atatürk'ün 1902 yılında henüz Harp Akademisinin birinci sınıfında bulunduğu sırada, Osman Nizam Paşa ile Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerine yapmış olduğu bir konuşmada Atatürk'ün batılı anlamda yönetimden bahsettiğini, *İnkılâp sözünü dile getirdiğini*”³⁴ bizlere aktarır.

Fahir H. Armaoğlu Mustafa Kemal'in kimsenin Cumhuriyet rejimi konusunda fikir beyan etmediği ve edemediği dönemde dahi Cumhuriyet yönetimi hayalini 1908'li yıllarda dahi şu şekilde dile getirmiştir;

“Osmanlı'da İkinci Meşrutiyetin ilanı İmparatorluk sınırları içinde bulunan bütün halk tarafından sevinçle karşılandı. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihad ve Terakki Cemiyetinin Selanik'te yaptığı ilk kongresine, bu cemiyetin üyelerinden Atatürk de katılmıştı ve kongrede yaptığı konuşmada, Meşrutiyetin ilanı ile meselenin çözümlenmiş olmayacağını, yapılan işin devrim olmayıp bir ihtilal olduğunu belirtmiş ve şu tavsiyelerde bulunmuştu; Cemiyetin bir siyasal parti haline getirilmesi : Ordunun politikaya karışmaması, İttihad ve Terakki içinde eşitlik olması ve gizli hizip egemenliğinin olmaması: devlet işleri ile din işlerinin birbirinden ayrılması. Gerçekten, İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1908 Ekim'inde yapılan Kongresinde Meclis'teki İttihad ve Terakki Cemiyeti milletvekillerinin Fırka adını almasına karar verilmek suretiyle, Cemiyete bir çeşit parti niteliği verilmek yoluna gidildi. Fakat Atatürk'ün diğer fikirlerine, Cemiyet liderleri tarafından önem verilmedi ve hatta Atatürk Cumhuriyetçilik ile itham edildi.”³⁵

Mustafa Kemal'in Cumhuriyet idaresi hayalini gerçekleştirme adına attığı adımların gerçekleştiği dönemde “Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'e asker çıkarması ve Batı Anadolu'yu istila etmesinin ardından, Mustafa Kemal'in önderliğindeki ulusalcı güçler bir direniş hareketi örgütlemeğe başladılar. Birçok cephede üç yıl süren

³³ Hikmet Özdemir, **Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Ordunun Olağandışı Rolü**, İz Yayıncılık, İstanbul,1994, s. 91.

³⁴ Eroğlu, **A.g.e.**, ss.20-25.

³⁵ Fahir H. Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, 2.bs. Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, ss.308-309.

*şiddetli bir mücadeleden sonra, ulusalcılar, bütün Anadolu'da kendi otoritelerini kurmayı başardılar. Savaş meydanlarında kazanılan zaferleri diplomatik başarılar izledi.”*³⁶

Mustafa Kemal bu yönde daha 22 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği raporda söylediği “*Millet birlik olup yekvücut, milli hakimiyet esasını ve Türklük duygusunu hedef edinmiştir*”³⁷ diyerek Millî Mücadele'nin Milli Birlik, Milli Hakimiyet ve Türklük duygularını ifade ederek üç ana prensibi ortaya koymuştu.

İşgal döneminin de devam ettiği bu süreçte Mustafa Kemal'in Amasya genelgesi en önemli başlangıçtır. Genelgenin 1. Maddesindeki “*Vatanın bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir. İstanbul Hükümeti, Anlaşma Devletlerinin etkisi ve denetimi altında kuşatılmış bulunduğundan, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gösteriyor.*”³⁸ cümlesi ulus egemenliğine gidişin başlangıcı sayılmalıdır.

Arkasından birlikten yoksun olan Millî Mücadele Hareketinin teşkilatlandırılması yolundaki en önemli adım olan Erzurum Kongresi'ndeki 2.maddesindeki “*Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının sağlanması, saltanat ve hilafet makamlarının korunması için milli kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.*”³⁹ Özellikle milletin iradesini egemen kılınması yönündeki karar ulusun egemenliğine giden önemli aşamada idi. Özellikle 8.maddedeki “*Milletlerin kaderlerini kendilerinin çizdiği bu tarihi çağda İstanbul Hükümetinin de Milli İradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların dışta da itibar olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır.*”⁴⁰ Cümleleri ulus iradesine ne kadar önem verildiğini göstermekteydi. Yine bu önemli kongrede bir Temsil Heyeti'nin kurulacak olması ve bu heyeti “*Milli Kongre*” olan Sivas Kongresi üyelerinin seçecek olması da ulus egemenliğinin önemli bir aşaması olacaktı.⁴¹

Amasya genelgesindeki “*Anadolu'nun her bakımından en emniyetli bir şehirde kongrenin toplanması*” kararı gereği Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bundan sonraki

³⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 16.basım, Ankara, 2017, s.11.

³⁷ Mesut Çapa, “Millî Mücadele Döneminde Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Kasım 1998, Sayı:42, ss. 1255-1260.

³⁸ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 230.

³⁹ Mustafa Bostancı, “Millî Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015, Sayı: 4, s. 196.

⁴⁰ Bostancı, **A.g.m.**, s. 197.

⁴¹ Çapa, **A.g.m.**, s. 1257.

aşaması Sivas ve orada toplanacak Sivas Kongresi idi. İç ve dış kamuoyuna Milli Egemenliğin öneminin duyurulduğu merkez haline gelmiş olan Sivas⁴² şehrinde özellikle ulus egemenliğine ve tam bağımsızlığa karşı olan “Amerikan Mandası” kavramının red edilmiş olması⁴³ önemli bir başka aşamaydı.

O günlerin Sivas’ını anlatan Vehbi Cem Aşkun “ Sivas, Erzurum ve civarından gelen göçmenlerle bir ana-baba günüydü. İlerleyen düşman karşısında bunlara sahil halkı da önemli miktarda ekleniyordu, Trabzon halkından birçoğu Sivas'taydı. Bu yurt çocukları Sivas'a sığınırken, biz de sığınacak yerler tasarlıyorduk. Bu yüzden birçoğları iç Anadolu'ya göçe başlamıştı. Hatta biz de hazırlanıyorduk.”⁴⁴ şeklinde anlattığı Sivas’taki bu önemli kongrenin sekizinci toplantısında (11 Eylül 1919) çıkartılmasına karar verilen ve üç gün sonra da ilk nüshası yayımlanan⁴⁵ “İrade-i Milliye” gazetesinin yani Milletın iradesi anlamındaki adı da halka verilmek istenen önemli bir mesajdı. Gazetenin “İrade-i Milliye gazetesi “âmal ve metalibi milliyenin müdafidir”⁴⁶ (Milletin dilek ve taleplerinin savunucusudur) ser levhasıyla çıkarak ulus egemenliğine verdiği önemi göstermekteydi.

Ayrıca alınan kararlardan 2.ndeki “Hilafet ve Saltanat’ın devamı, istiklalimizin temini için Kuvva-yı Milliye’yi amil, milli iradeyi hâkim kılmak esastır” ve 7.maddesindeki “İstanbul Hükümeti Milli İradeye tabii olmalıdır”⁴⁷ cümleleri egemenliğin halka geçeceğini göstermekteydi.

Sivas Kongresi sonrası etkili bir duruma gelen Temsil Heyetinin çabaları sonuç verecek ve İstanbul’da Ferit Paşa’nın istifası istenmeye başlanacaktı.⁴⁸ Padişah’ın da Ferit Paşa ile çalışamayacağını anlaması sonrasında Anadolu’daki milliyetçilerle uzlaşma yolları aranmaya başlandı. Damat Ferit Paşa’nın istifası üzerine Ali Rıza Paşa başkanlığında yeni bir hükümetin kurulması üzerine Mustafa Kemal Paşa 2/3 Ekim 1919 da tüm illere, sancak merkezlerine Belediye Başkanlıklarına ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerine bir genelge göndererek Erzurum ve Sivas Kongrelerince belirlenen ulusal örgütlere ve ulusun amaçlarına saygı

⁴² Çapa, A.g.m., s. 1258.

⁴³ Ramazan Tosun “Millî Mücadele’de Sivas’ın Yeri ve Önemi” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1996, Cilt: XII, Sayı: 34, s. 81.

⁴⁴ **Atatürk Sivas’ta**, 1982, Sivas, s. 33.

⁴⁵ Fatih Dervişoğlu, “Millî Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Kış, 2009, Cilt: 2, Sayı: 6, s. 161.

⁴⁶ Dervişoğlu, A.g.m., s. 161.

⁴⁷ Tosun, A.g.m., s. 82.

⁴⁸ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Zeus Yayınları, İzmir, 2009, s. 81.

göstermesi koşuluyla yeni hükümetin destekleneceğini, Ferit Paşa döneminde yaratılmış olan tüm anlaşmazlıkların giderileceğini bildirmiştir.⁴⁹

Bu süreçte egemenlik açısından en önemli gelişmeler arka arkaya gelecekti. Öncelikle Damat Ferit'in çekilme zorunda kalmasından sonra Sadrazamlığa getirilen Ali Rıza Paşa Hükümeti ile Temsil Heyeti'nin başlattığı yazışmalar⁵⁰ sonrası iki taraf da ülkenin geleceğine yönelik ana sorunları birlikte inceleme ve çözüm yolları arama şansına sahip oldu. Çabaların başarıyla bitirilmesi sonucunda; İstanbul hükümeti temsil heyeti ile doğrudan görüşme kararı alır.⁵¹ 20 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında başlayan ve 3 gün süren üçü açık ve imzalı, ikisi de gizli ve imzasız protokol sonucunda⁵² Amasya Görüşmeleri ile bu aşama orada imzalanan protokollerle belgelenmiştir. Arkasından da bu görüşmelerde alınan karar gereği; ulusal egemenliğin önemli bir aşaması olan Mebuslar Meclisi'nin yeniden toplanması sağlanmıştır.⁵³

Bu süreçte mevcut iki dereceli seçim sistemine göre sonuçlar ancak 40-50 günde alınabileceğinden Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin seçimi kazanmaya çalışmaları kararlaştırılmıştır.⁵⁴ 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da açılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusan, dönemin olaylarında taraf olan grupların kendisinden çok şeyler bekledikleri bir meclis olarak tarihe geçmiştir.⁵⁵ İngilizler, Ali Rıza Paşa kabinesi hakkında olumlu düşüncelere sahip değildi ve Meclis-i Mebusan'a katılmak için seçilen mebusların çoğunlukla İttihat ve Terakki mensupları oldukları yolunda gazetelerde çıkan yazılar tedirgin ediyordu. Yine aynı nedenlerle Vahdeddin de meclisin açılması hususunda oldukça gönülsüz davranmıştır.⁵⁶ Buna rağmen, 21 Aralık 1918'de dağıtılmış olan Mebuslar Meclisi yeniden toplanmıştı.⁵⁷

Açılan Mebusan Meclisi'nin 28 Ocak 1920'de aldığı tarihi kararla "*Misak-ı Milli (Ulusal And) gibi ulusal direnişin amaç ve ilkelerini içeren önemli bir bildiri yayımlama olanağı bulunmuştu*"⁵⁸ Böylece Osmanlı Mebusan Meclisi, Milli Misak'ı,

⁴⁹ İhsan Güneş "Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı ve Meclis-i Mebusan'daki Yankıları" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 1988, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 7.

⁵⁰ Turan, (Mustafa Kemal ...), A.g.e., s. 268.

⁵¹ Şerafettin Zeyrek, "Amasya Mülakatı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1989. Cilt: V, Sayı: 14, s. 469.

⁵² Zeyrek, A.g.m., s. 469.

⁵³ Turan, (Mustafa Kemal ...), A.g.e., s. 269.

⁵⁴ Turan, (Mustafa Kemal ...), A.g.e., s. 262.

⁵⁵ Erol Kaya, "İstanbul Basımına Göre Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndan Beklentiler" **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2002. Cilt: 4, Sayı: 1, s. 30.

⁵⁶ Kaya, A.g.m., s. 30.

⁵⁷ Turan, (Mustafa Kemal...), A.g.e., s. 268.

⁵⁸ Turan, (Mustafa Kemal...), A.g.e., s. 269.

yani milli yemini, milli andı bütün dünyaya ilan ederek Kurtuluş Savaşını fiilen başlatmış oluyordu.⁵⁹

Bu başlangıca özellikle İngilizler tarafından büyük tepki gösterilmesi gerçekleşir ve 16 Mart 1920’de İstanbul resmi olarak işgal edilir. Büyük bir kırılma olan bu gelişme sonrası; Mustafa Kemal ve silah arkadaşları Samsun’da başlattıkları Millî Mücadele ve Ulusal Direnişi, 16 Mart 1920’de İngilizlerin Payitaht İstanbul’u işgali ardından Temsil Heyeti ile Ankara’ya taşınmışlardı. *“Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa’nın Heyeti Temsiliye Reisi sıfatıyla 19 Mart 1920 tarihli bildirisini açıkladığı esaslara uygun olarak seçim yolu ile işbaşına gelen bir meclisti. 23 Nisan 1920’de kurulan yeni TBMM’i 1.nolu kararı ile kendi kuruluşunu düzenlemiştir. Meclisin üyeleri Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart 1920 tarihli bildirisini üzerine seçimle üyelik hakkını kazananlar ile İstanbul Meclisi Meb’usanının Anadolu’da başlayan Milli Kurtuluş Mücadelesine katılan üyelerinden teşekkül etmekte idi.”*⁶⁰

Yeni kurulan Meclis, milletin tek temsilcisi sıfatıyla kuvvetler birliği sistemini benimsemişti.

Hamza Eroğlu’na göre Meclis hükümeti sistemi şu şekilde uygulanıyordu;

“Kabul edilen önerge ile, Meclis sadece yasama yetkisini değil yürütme yetkisini de milli iradenin merkezini teşkil eden TBMM’nde toplamıştı. O dönemin zorunlulukları gereği aşırı bir meclis Hükümeti kurulmuştu. Meclis Başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanı idi. Ayrıca bir Devlet Başkanlığı diye bir makam mevcut değildi. Meclis Reisi, aynı zamanda Devlet Başkanlığı vazifesini de yerine getirmekte idi. 23 Nisan 1920 ‘de Ankara’da toplanan TBMM fiilen kurucu meclisten başka bir şey değildi. Vazifesi yeni Türk Devletinin esaslarını hazırlamak, İstiklal Mücadelesini sevk ve idare etmekte. 23 Nisan 1920’de kurulan TBMM Anadolu’nun işgal altında bulunmayan topraklar üzerinde, devlet otoritesini yürütme görevini üzerine almış ve ayrıca kabul edilen önerge ile de Padişah ve Halife’nin kaderi üzerinde, “Padişah ve Halife, altında bulunduğu tazyikten kurtulduğu zaman, Meclisin tanzim edeceği esaslar dairesinde vaziyetini alır”, hükmüne de uygun olarak tek söz sahibi bir meclis olmuştur. Bu Meclis, olağan zamanların yasama görevini gören bir Meclis değil, Olağan üstü zamanların

⁵⁹ Cengiz Çetintaş; **Meclisi Mebusan Tutanaklarında Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Son Dönemi ve Milli And’ın İlanı (12 Ocak 1920- 18 Mart 1920)**, 2017, Basım yeri yok, s. 105.

⁶⁰ Eroğlu, **A.g.e.**, s.41.

ortaya çıkardığı siyasi zorunlulukların etkisi ile de hizmet gören bir kurucu meclis idi.”⁶¹

Meclis hükümeti sistemi; *“İlk örneği, Fransız İhtilali’nde La Convention Nationale (Milli Kurultay 1792- 1795) olarak görülen Meclis hükümeti, 1920 başında İstiklal Savaşı’nı yöneten Ankara Hükümeti modeline ilgili literatürde verilen addır.”⁶²*

Meclis hükümeti sisteminin uygulandığını ve Meclis Başkanının Devlet Başkanı sıfatına haiz olduğunu ifade eden Hamza Eroğlu’na göre;

“Bu devlet yeni bir devlettir, siyasi düzeni de eski devletten pek farklıdır. Aslında bu devletin adı Cumhuriyet olmamakla birlikte, nitelikleri ve yönetim tarzı ile Cumhuriyettir. TBMM’nin olağanüstü yetkilere haiz olması, O’nun yeni bir devlet olarak kuruluşuna imkân ve fırsat verdiği gibi, siyasi düzeninin millet egemenliğine dayalı Cumhuriyete yönelmesine de imkân ve fırsat vermiştir. Devlet Başkanı olmamakla birlikte, seçimle iş başına gelen, Meclis Reisi, Devlet Başkanı görevini görmekte idi.”⁶³

Yine Hamza Eroğlu’na göre

“1 Nisan 1923’de seçimin yenilenmesine karar veren I.TBMM Cumhuriyeti resmen ilan etmemesine rağmen görevini büyük bir sorumlulukla yapan tarihi meclis olmuştur. Birinci Büyük Millet Meclisi seçimin yenilenmesine karar vererek dağıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, yeni Meclis toplanıncaya kadar yetiştirilmek üzere bir kısım uzman arkadaşlarını yeni bir Anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirmiş ve zaman zaman toplantılara başkanlık ederek bu yoldaki çalışmalarını kendi düşünce ve direktifleri ile aydınlatmıştı. Özellikle konuşmalarında, milli hükümetin mahiyetinin Cumhuriyet olduğu halde onu kesin olarak ifade ve ilan etmemenin devlet idaresinde zaaf olduğunu, ilk fırsatta Cumhuriyeti ilan ederek bu zaafı ortadan kaldırmanın gereğini belirtmiştir.”⁶⁴

I.TBMM’nin görevinin sona erdirilmesi konusuna eleştirel yaklaşan bir görüşe göre; *“Aslında M. Kemal, I. Meclis’in dağıtılmasını 1922 Aralık’ında düşünmüştü. Parti kurma kararını bu tarihte basın aracılığıyla duyurmuştu. 9 Umde’ nin resmi olarak yayınlanması tarihi ise seçim kararının Meclis’te alınmasından bir hafta sonradır. Meclis’in yenilenmesi için yapılacak seçimlere M. Kemal açık ya da gizli örgütlü bir çevre ile gidecektir. Muhalefet*

⁶¹ Eroğlu, A.g.e., s.43.

⁶² Özdemir, (Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde...), A.g.e., s.17.

⁶³ Özdemir, (Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde...), A.g.e., s.44.

⁶⁴ Özdemir, (Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde...), A.g.e., s.57.

bu tür bir gelişmeden yoksun bırakılacak, tek tek adayların da listelere girmesi mümkün olmayacaktır.”⁶⁵ denmektedir.

Birinci Meclis, 23 Nisan 1920’den 15 Nisan 1923 yılına kadar 36 ay devam etmiştir. I. Meclis’in dağıtılıp seçimlerin yenilenmesi süreci şu şekildedir; “I. Meclis’te Misak-ı Milli konusunda, Musul sorununda, büyük tavizlerin verildiğini öne sürülüyordu. I.Meclis’teki II. Grup, Lozan’ın onaylanmasında pek de “ıysal” davranacak nitelikte olmadığını gösteriyordu. Lozan’ın I. Meclis’ten kolaylıkla geçirilemeyeceği, bu dış etkenin de Meclis’in feshinde önemli etken oluşturduğu artık birçok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir. Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey’in öldürülmesinin⁶⁶ yarattığı “olumsuz havanın da etkisiyle”, 1 Nisan 1923 ‘te Meclis, seçimin yenilenmesine karar vermişti. M. Kemal’in aslında seçimlerin yenilenmesine, I. Büyük Millet Meclisi’nin (BMM) dağıtılmasına önceden karar verdiği ve 14 Ocak 1923 ‘te bir ay sürecek olan Batı Anadolu gezisine çıkış nedeninin iç politikadaki bu durumla ilgili olduğu görüşü de yaygındı.”⁶⁷

Ensar Yılmaz yenilecek Meclis seçiminin muhalifleri uzaklaştırma amacı taşıdığını şu sözlerle ifade etmektedir; “M. Kemal yeni Meclis seçimlerinin yapılabilmesi için 1 Nisan 1923 günü olağan üstü bir toplantı yaptı. Meclis, seçimler için gerekli olan anayasa değişikliklerinin yapılabilmesi hususunda, Birinci Grup üyelerinin vermiş olduğu teklifi görüştü. İkinci Grup’un muhalefetine rağmen meclisten seçim kararı çıkarken “Hiyanet-i Vataniye Kanunu”nda yapılan değişikliklerle Birinci Grup’un adaylarının ve temsil etmekte olduğu görüşün aleyhinde propaganda yapılması da yasaklandı. Bunun yanında iktidarı fiili olarak elinde bulunduran I.Grup seçimlere II.Grup’a göre daha avantajlı olarak girdi. Birinci Meclis kapanırken yapılan seçimlerde II. Grup’tan kimsenin Meclis’e girmemesi hedeflenmişti.”⁶⁸ demektedir.

Yine Ensar Yılmaz eleştirel yorumlarına şöyle devam etmektedir; “Seçim kararının alınmasından sonra, 8 Nisan 1923’te Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla Meclis’teki Birinci Grup’un yani Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Grubu’nun Halk Fırkası’na dönüştürüleceğini açıklayan 9 Umde bildirisini yayınlamıştı. Seçim kararı alındıktan ve Dokuz Umde ilan edildikten sonra 15 Nisan 1923’te Hiyanet-i Vataniye Kanunu’nun değiştirilmesi elbette bir tesadüf değildi. Bu değişikliklerle I. Grup’un belirlediği siyaset anlayışının dışında siyaset yapmak fiilen

⁶⁵ Ensar Yılmaz, **Çankaya Savaşları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.18.

⁶⁶ Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1923 Salı akşamı Topal Osman ve adamları tarafından öldürülüp toprağa gömülmüştür. Detaylı bilgi için bkz., Hulûsi Turgut, **Atatürk’ün Sırdışı Kılıç Ali’nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 187-196 ; Yılmaz, **A.g.e.**, ss. 18-19.

⁶⁷ Yılmaz, **A.g.e.**, s.18.

⁶⁸ Yılmaz, **A.g.e.**, s.19.

yasaklanıyordu. 16 Nisan 1923'te I. TBMM son oturumunu yaptı ve seçim süreci başlatıldı.”⁶⁹ şeklinde yorum yapmaktadır.

Ensar Yılmaz Mustafa Kemal'in muhalefete bakışıyla ilgili olarak görüşünü şu sözlerle dile getirmektedir; “Mustafa Kemal, Muhalefetsiz bir meclis ya da kendi tabiriyle ‘kız gibi bir meclis’ istemektedir. M. Kemal yalnızca MHC reisi olarak oy istememektedir, aynı zamanda “firkamız” dediği partiye de oy istemektedir. Oysa, 1923 seçimlerinde siyasal ve yasal kuruluşunu tamamlamış bir parti ortada yoktur; mevcut adaylar parti üyeleri değildir, parti adayları olarak seçime katılmamışlardır. M. Kemal, bu partiyi seçim sonrası kuracaktır.”⁷⁰

Mete Tunçay, 1923 seçimlerini ‘güdümlü seçimler’ olarak nitelendirir. “Bu güdümlü seçimler, beklenebileceği üzere, A-RMHC/HF adaylarının kesin başarıyla sonuçlanmıştır. Bağımsız birkaç milletvekilinin dışında, seçilenlerin hepsi bu örgüttendir”⁷¹ demektedir.

1923 seçimleriyle ilgili olarak muhaliflerin arındırılmış olduğunu öne süren bakış açısına göre; “Seçimler 1923 yılının haziran ayında yapılır. 2 Ağustos 1923'te açılan İkinci Büyük Millet Meclisi, 13 Ağustos'ta Gazi Mustafa Kemal'i Meclis Başkanlığı'na seçer. 14 Ağustos'ta yeni kabine kurulur. Başvekilliğe Fethi Okyar getirilir. Birinci Meclis'teki II. Grup üyesi 63 kişiden birkaç kişi hariç İkinci Meclis'e kimse girememiştir. İkinci Meclis için yapılan seçimlerde amaç muhalefetin -İkinci Grup- olmadığı bir meclisti.”⁷²

II.TBMM, 11 Ağustos 1923 Cumartesi günü ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başlamıştı. “İkinci Meclis 11 Ağustos 1923'de toplanmıştı. Cumhuriyetin ilanı bu meclis tarafından gerçekleştirilmekle beraber, Lozan Barış Andlaşmasının imzası ve TBMM tarafından onaylanması, Ankara'nın yeni kurulan Devletin İdare Merkezi olması gibi iki önemli kararın alınmasını da öncelikle gerekli kılıyordu. Lozan Barış Andlaşması 24 Temmuz 1923'de imzalanmış ve yeni Meclis Lozan Barış Andlaşması ile tasdik etmiştir. TBMM yeni bekleyişler içerisindedir. Bu arada cereyan eden birkaç olay, Cumhuriyetin ilanı hazırlıklarını belirtmesi bakımından önemlidir.”⁷³

Mustafa Kemal'in Eylül 1923'ten itibaren basında yani kamuoyunda Cumhuriyet ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. “Mustafa Kemal, 27 Eylül 1923 'te Neue Freie Presse muhabirine verdiği demeçte “Yeni Türkiye Anayasası'nın ilk maddelerini

⁶⁹ Yılmaz, A.g.e., s.22.

⁷⁰ A.g.e., s.26.

⁷¹ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923- 1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 56.

⁷² Yılmaz, A.g.e., s.27.

⁷³ Eroğlu, A.g.e., s.58.

sizlere tekrar edeceğim: Hakimiyet, kayıtsız şartsız milletindir. Yürütme kudreti, yasama yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Meclis'te toplanmıştır. Bu iki kelimeyi anlatmak mümkündür: Cumhuriyet ...” diyerek Cumhuriyet'in kurulmasının yakın olduğu işaretini verdi.”⁷⁴ demektedir.

Yılmaz Cumhuriyetle ilgili kamuoyu aracılığıyla hazırlık süreciyle ilgili olarak; “Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Presse gazetesine demeci ve açıklaması sonrası, basındaki haberlerin temel konusunu Cumhuriyet oluşturur. Konu enine boyuna tartışılmaya başlanır. Merkezi otoritenin uzağında oldukları için kendilerini daha bağımsız hisseden İstanbul gazetelerinden bir kısmı konuyu eleştirel bir yaklaşımla ele alırlar.... Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde yayınlanan 'Ankara İstasyon Binası Cumhuriyet Doğurabilecek mi?' başlıklı yazı konuyu alaycı üslupla ele alanlardan birisidir. Yazının temel eleştiri noktasını, o günlerde Ankara'nın tren garındaki binada ikamet eden Mustafa Kemal'in takip ettiği yaklaşım oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in tren garında birkaç kişinin kafa kafaya vererek inşa edecekleri bir şey olmadığını, gerçek işleviyle bir Cumhuriyetin ancak Meclis'te ve aydınlar arasında konuşulup tartışılarak inşa edilebileceği dile getirilmektedir: Durup dururken dertsiz başımıza dert çıkardık, Hakimiyet-i Milliye usulü ile memleket güzel güzel idare edilirken birdenbire her nedense bir cumhuriyet havası esmeğe başladı ve birçoğumuzun aklını aldı, götürdü. Bizim muhafazakâr kafamızı beğenemeyenlerin müteceddid ve terakkiperver dimağları haftalardan beri Ankara istasyon binasında bir cumhuriyet doğurmaya çalışıyorlar. Bizim bildiğimize göre cumhuriyet istasyon binalarında değil, millet meclislerinde doğar.”⁷⁵ şeklinde basında kamuoyunda Cumhuriyet fikren tartışılmıştır ve bu gibi aleyhte görüşler de vardır demektedir.

Ensar Yılmaz eleştirel yaklaşımla Cumhuriyete giden yol ve yöntemle ilgili olarak şu şekilde yorum yapmaktadır; “1923 Ekim sonlarına doğru bir hükümet buhranı patlak verdi. Meclis, Hariciye Vekili İsmet Paşa'ya bir türlü ısınamıyordu. Diğer yandan da eski Başvekil Rauf Bey'e bağlılık, bir kısım mebusların kalbinde çok canlıydı. Nitekim 24 Ekim'de Başvekil Fethi Bey, aynı zamanda başvekillikle beraber yürüttüğü Dahiliye Vekilliği'ni bıraktı. Bu mevki için derhal mücadele başladı. 25 Ekim'de Halk Fırkası Grup'u, Rauf Bey'i Meclis ikinci reisliğine ve onun giyabında aday olarak seçti. Sonuçta yeni hükümetin kurulması sırasında Mustafa Kemal'in istediği bakanların Meclis'te yeterli oyu sağlayamamaları üzerine bunalım çıkmıştı. Bunalımı fırsat bilen ve 25 Ekim'de bakanları Çankaya'ya davet ederek Genelkurmay Bakanı Fevzi Paşa hariç diğerlerinin istifa etmelerini ve Meclis'te yeniden seçilirse görev kabul etmemelerini isteyerek bunalımı daha da derinleştiren Mustafa Kemal, Anayasa değişikliğini gündeme getiriyordu. Tabii bu

⁷⁴ Yılmaz, A.g.e., s.29.

⁷⁵ Ertunç, A.g.e., ss. 19-20.

durumda da ilginç bir görünüm ortaya çıkıyordu. Başbakan dahil bütün bakanlarının istifa ettiği bir hükümet ve buna karşın tek başına görevde kalabilen Genelkurmay Bakanı. (O dönemde Genelkurmay Başkanları Bakanlar Kurulu'nun içinde yer alıyordu ve aynı zamanda Genelkurmay Bakanı olarak görev yapabiliyorlardı.)”⁷⁶

Cumhuriyet ilanı öncesi “27 Ekim Cumartesi günü Mustafa Kemal’in başkanlığında toplanan grup umumi heyetine bildirildi. Aynı gün akşamüzeri de istifa, Meclis umumi heyetine okundu. Derhal geniş bir kulis faaliyeti başladı. Grup grup mebuslar, çeşitli kabine listeleri tertiplemeye başladılar. İşte muhalefetin başsızlığı ve teşkilatsızlığı da bu arada kendini gösterdi. Meclis’te karşı taraf olarak kendini hissettiren elemanlar, teşkilatlı bir mukavemet için hazır değildiler. Mustafa Kemal bu durumdan faydalandı. Kulis faaliyeti arttıkça gruplar daha da parçalanıyorlardı. Listelerin sayısı durmadan artıyordu. Kısacası buhran gittikçe koyulaşıyordu. Kabine istifa etmişti. Yenisi kurulamıyordu. Bir Başvekil bile bulunamıyordu. Kulis faaliyeti 28 Ekim’de de geç vakte kadar devam etti. Grupta birçok mebus Mustafa Kemal’in çağrılmasını, durumu onun incelemesini ve onun tavsiyelerde bulunmasını istiyordu. 28 Ekim’de Mustafa Kemal arkadaşlarından bazılarını Çankaya’da yemeğe çağırdı. İşte bu yemektir ki Mustafa Kemal arkadaşlarına “Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz!” dedi. Hemen bazı tertipler alındı. Bu arada ertesi günkü grup toplantısında Kemalettin Sami Paşa’nın bir takrir vererek, Mustafa Kemal’in gruba davet edilmesi ve duruma bir çare bulmasının istenmesi de vardı. Misafirler gidince Mustafa Kemal bir tek İsmet Paşa’yı alıkoydu ve hemen bir masa başına geçildi. 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat- ı Esasiye Kanunu’nun bazı maddelerini tadil eden bir tasarı hazırlandı. 29 Ekim günü grup öğleden önce saat 10.00’da toplandı. Gene kabine meselesine girildi. Bu arada Recep Peker, kabinenin seçilme tarzının değiştirilmesi üzerinde durdu. Fikirler gene çatıştı. O zaman Kemalettin Sami Paşa, takririni sundu ve Mustafa Kemal’in Meclis’e daveti kararlaştırıldı. Mustafa Kemal Meclis’e geldi. Artık hazır ve kararlıydı. Şartlar olgunlaşmış ve beklenen an gelmişti. Gruba beyanati kısa oldu. “Efendiler! Vekiller heyetinin seçiminde fikirlerde de karışıklık hasil olduğu anlaşılmuştur. Bana bir saat kadar müsaade buyurun. Bulacağım hal şeklini arz ederim.” dedi. Mustafa Kemal, Meclis’teki odasına çekildi. Bazı kişileri de odasına çağırdı. Teklifini onlara da açıkladı. Öğleden sonra grup yine Fethi Okyar’ın başkanlığında toplandığında Mustafa Kemal’in tasarısı meclis katiplerinden birine verilerek okutuldu. Mustafa Kemal, hükümet krizi ve bunun çözümü için Anayasa’nın 1,2,4,10,11,12. Maddelerinin değiştirilmesini ve hükümetin şeklinin Cumhuriyet olmasını öngören bir teklif sunmuştu. Parti toplantısında kabul edilmesinin ardından Anayasa Komisyon’unda incelenen tasarı İsmet İnönü’nün,

⁷⁶ Yılmaz, A.g.e., ss.29-30.

ivedilikle görüşilmesi önerisi üzerine okundu ve ivedilikle görüşüldü: Meclis 29 Ekim 1923 günü saat 20.30'da Cumhuriyet'i ilan etti.”⁷⁷

⁷⁷ Yılmaz, **A.g.e.**, ss.30-32.

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ ve SEÇİM TARTIŞMALARI

2.1. 1923 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

TBMM’de 29 Ekim 1923 günü akşamı saat 20.00 sularında devletin hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunun ilanı ardından saat 20.15 civarında da Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey Meclis Başkanlığına sunduğu önerge ile Cumhurbaşkanı seçiminin acilen yapılmasını teklif etmiş ve Meclis Başkanı milletvekillerine bu teklifi sunup kabul oyları üzerine onaylandığını bildirmiştir.⁷⁸

Anayasada gerekli değişiklikler yapıp, devlet rejiminin Cumhuriyet olarak ilan edilmesini izleyen sürede, oturuma ara verilmeden Reiscumhur seçimine gidilmiştir.

*“Kurtuluş Savaşının başarılı Kahramanı, Türk İnkılâbının yaratıcısı Mustafa Kemal, TBMM Başkanı olarak 23 Nisan 1920’den bu yana Devlet başkanlığı yetkilerini kullanıp, görevlerini yerine getiriyordu. Reiscumhurluk yeni niteliği olacaktı.”*⁷⁹

Bu arada Konya Mebusu Eyüp Sabri Bey ‘in “*Reiscumhur intihâbını müteakip yüz bir pare top atılmasının tahtı karara alınmasını teklif ederim.*” önerisi de ‘*kabul*’ sesleri üzerine onaylanmıştır.⁸⁰

Maddelerin kabulü sonrası 20.45’te Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmiştir. Yapılan oylama ardından Meclis Reisi sonucu şu şekilde açıklamıştır; “*Türkiye Cumhuriyeti için yapılan intihapta (seçimde) reye iştirak eden âzanın adedi 158’dir. Yüz elli sekiz âza müttefikân (oy birliği) Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Cumhuriyet Riyasetine intihab etmişlerdir.*”⁸¹

⁷⁸ TBMMZC,29 Teşrinievvel 1339 (29.10.1923), Cilt 3, Devre 3, İçtima 43, s.99.

⁷⁹ **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM II. Dönem 1923-1927, Cilt: 1, TBMM Vakfı Yayınları, No: 1, s.250.

⁸⁰ TBMMZC, 29 Teşrinievvel 1339 (29.10.1923), Cilt: 3, Devre 3, İçtima 43, s.99.

⁸¹ TBMMZC,29 Teşrinievvel 1339 (29.10.1923), Cilt 3, Devre 3, İçtima 43, s.99.

Meclis Başkanının Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak Gazi Mustafa Kemal'in seçildiğini ilanı etmesi sonrasında; Cüneyt Arcayürek şu şekilde anlatmıştır;

*“Salon alkıştan yıkılıyordu. Sevinçten ağlayanlar vardı. Son zamanlarını yarı sömürge halinde geçirmiş, geneli Orta çağda yaşayan bir Doğu ülkesi, dört yıllık bir mücadeleden sonra tam bağımsız olmuş ve Cumhuriyeti kabul etmişti. Padişahın ve hanedanın olan vatan ve saltanat, artık milletin olmuştu. Padişahın kulu olmaktan vatandaşlığa yükselmişlerdi.”*⁸²

Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmesini Türk Kurtuluş savaşındaki önderliğinin dışında Türkiye'de “Cumhuriyet” in ad babası olmasının da bir sonucu olarak da yorumlayanlar vardır.⁸³

⁸² Cüneyt Arcayürek, **11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya 1923-1980**, Cilt: 1, Cumhuriyet Kitapları, 2014, s.19.

⁸³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 293.

Roma Sefareti Tercümanı Polajo'nun Cumhuriyet'in İlanı ve Cumhurbaşkanı seçiminden dolayı gönderdiği kutlama mesajının transkripti şu şekildedir;

“Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Cumhuriyetin ilânı ve zât-ı devletlerinin riyâsete intihâbı vesilesiyle Türkiye'nin büyük halâskârının hürmetkâr-ı tebrikâtımı ve dâimâ büyüyen Türk Milleti'nin inkişâfı için hârr-ı hissiyâtımı lütfen kabûl buyurmasını ricâ ile kesb-i şeref eylerim.

Roma Sefâreti tercümânı Polajo”⁸⁶

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Cumhurbaşkanı seçilen Gazi Mustafa Kemal sürekli alkışlar ve yaşasın sadaları eşliğinde kürsüye gelerek şu konuşmayı yapmıştır:

“Muhterem arkadaşlar, mühim ve cihan şümül hadisatı fevkalâde karşısında muhterem milletimizin teyakkuz ve intibahı hakikisine bir vesikai kıymettar olan, Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun bâzı maddelerini tavzih için encümeni mahsus tarafından Heyeti Celilenize teklif olunan kanun lâyihasının kabulü münasebetiyle yeni Türkiye Devletinin zaten cihanda malûan olan, malûm olması lâzım gelen- mahiyeti beynelmilel mâruf unvanı ile yadedildi. Bunun icabı tabiisi olmak üzere, bugüne kadar doğrudan doğruya Meclisinizin Riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reisicumhur unvanı ile yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz

Bu münasebetle şimdiye kadar mükerreren hakkımda izhar buyurmuş olduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinashlığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı Heyeti celilenize bütün samimiyeti ruhiyemle arzı teşekkürat ederim. (Estağfurullah, Allah muvaffakiyet versin sesleri) Efendiler! Asırlardan beri Şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk Milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muarra telâkki ediliyordu. Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak kendi hakkında suizanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, zevahirperest insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz, haiz olduğu evsaf ve liyakatini Hükümetinin yeni ismiyle cihanı medeniyete daha çok suhuletle izhara muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti cihanda işgal ettiği mevkie lâyık olduğunu aşariyle ispat edecektir. Arkadaşlar bu müessesesi âliyyeyi vücuda getiren Türk Milletinin

⁸⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Roma Sefareti Tercümanı Polajo'nun Cumhuriyet'in ilanı ve Cumhurbaşkanı seçiminden dolayı gönderdiği kutlama mesajı”, Belge No: 625969.

son dört sene zarfında ihraz ettiği, zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere, tecelliyatını gösterecektir. Âcizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada kesbi liyakat etmek için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacımı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, Heyeti Aliyenizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının, müzaheretinin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle, şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vazai hüsnü ifaya muvaffak olabileceğimi ümid ederim. Daima muhterem arkadaşlarıma ellerine, çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi biran bile müstağni görmiyerek çalışacağım. Milleti teveccühünü daima noktayı istinat telâkki ederek, hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.”⁸⁷

Gazi Mustafa Kemal'in konuşması sürekli alkışlarla sonlanmıştır. Meclis ertesi gün öğlene kadar tatil edilmiştir.

Bu arada Meclis kürsüsünde o dönemin şartlarına göre doğal olan “dua” konusu gündeme gelmiştir. Bozok mebusu Avni Beyin ‘dua edilsin’ isteği üzerine diğer mebusların da ‘dua edilsin’ şeklinde seslerinin duyulmasının ardından Karahisar Mebusu Kâmil Efendi tarafından kürsüde bir dua okunmuştur.⁸⁸

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte aynı gün hatta 15 dakika sonra oluşturulmuş bir kurum olan Cumhurbaşkanlığı için yapılan bu ilk seçimde ülkenin hem kurtarıcısı ve kurucusu hem de başkomutanı olan Gazi Mustafa Kemal'in tek lider olması çok doğal bir durum idi. .

Hikmet Özdemir de bu durum ile ilgili 1923'deki ilk Cumhurbaşkanı seçimindeki süreci şu şekilde anlatmıştır;

“Türklerin tarihindeki en büyük devrimci Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, 1923'te zorlu bir ölüm kalım savaşının muzaffer komutanı olarak, milli iradeyi temsil eden meclis tarafından “Cumhur reisi” seçilmesinden doğal ne olabilirdi? Denilebilir ki, bu tür gelişmeler öteki ülkelerin tarihlerinde de yaşandı: 1648 İngiliz devriminin unutulmaz ad Cromwell, 1651'de hem baş komutan hem de devletin başı idi; 1653'te parlamento tarafından “İngiltere, İskoçya ve İrlanda birliğinin koruyucu lordu “(Lord Protector) ilan edilmişti. George Washington, 1775'te, Amerikan bağımsızlık savaşına koloni orduları başkomutanı olarak damgasını vurduktan sonra, 1787'de kurulan yeni devletin cumhurbaşkanı seçilmişti. Amerikan Generali, ikinci kere de aynı göreve seçilecek fakat üçüncü kere yeniden seçilme önerisini

⁸⁷ TBMMZC,29 Teşrinievvel 1339 (29.10.1923), Cilt 3, Devre 3, İçtima 43, ss.99-100.

⁸⁸ TBMMZC,29 Teşrinievvel 1339 (29.10.1923), Cilt 3, Devre 3, İçtima 43, s.100.

kabul etmeyecek, Mount Vernon'daki mütevazı çiftlik evinde emeklilik yaşamını tercih edecekti. Amerikan devriminin onun kadar önemli öteki ismi, ünlü bağımsızlık bildirgesini kaleme alan Thomas Jefferson ise 1801'de ülkesinin 3.cumhurbaşkanı olacak ve bu görevde o da iki kere üst üste kalacaktı. Bu yalnız Batı'da yaşanan bir gelişme değil. Doğu'da sosyalist dünyada da benzer eğilim vardı. Örneğin, koca Çarlık Rusya'sını deviren Bolşevik lideri Lenin ,26 Ekim 1917'de hükümet başkanlığı ile görevlendirilmişti. Vietnamlılar, 2 Mart 1946'da Demokratik Vietnam'ın başına Ho Şi Minh'i getirmişlerdi. Çinliler, 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan edince, Mao, Halk Danışma Meclisi kararıyla cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Küba'da sosyalist devrimin lideri Fidel Castro 1959'da başbakanlığa, sonra devlet başkanlığına getirilecekti.”⁸⁹

demek suretiyle Türk Kurtuluş savaşı gibi büyük, sancılı ve zahmetli bir süreç sonrası Mustafa Kemal'in meclis başkanı ve ardından 1923'te Cumhuriyetin ilanı sonrası Cumhurbaşkanı olması durumunu bu temele oturtmaktadır.

Reisi Cumhur seçimine yani Cumhurbaşkanı seçimine ve Cumhuriyet ilanına meclis ve önde gelen isimler nezdinde doğrudan olmasa da Cumhuriyetin ilanına olan itirazlarla beraber vücut bulmuştur. En yakın arkadaşları Rauf Bey'in (Orbay) sert eleştirisi ve tenkitleri gazetelere verilen demeçlere dahi yansımış Gazi de Nutuk'ta da belirttiği gibi sert şekilde cevap vermiştir.⁹⁰

Mustafa Kemal Rauf Orbay'ın sözleri ile ilgili;

“Rauf Bey demecinin bir yerinde diyor ki: 'sorumlu devlet adamları, bu gerçekler (yani Cumhuriyet ilanının gerekçeleri) üzerinde en yetkili görüşme ve karar makamı olan Yüce Meclis vasıtasıyla milleti aydınlatacak ve zihinlerdeki endişeleri giderecektir. Kamuoyunun bunu bilmesi tabii bir haktır'. Efendiler, bu sözlerde mantık yoktur. Bir kere Rauf Bey de demiyor mu ki 'milli hakimiyeti kayıtsız şartsız uygulayan Meclis'tir.' O halde hangi sorumlu devlet adamları, Millet Meclisi'ni, almış ve gerekçesi ile birlikte yayınlayıp ilan etmiş olduğu pek meşru ve yüce bir karardan dolayı sorguya çekecektir? Bir memlekette bir toplumda bir inkılap yapıldığı zaman, elbette onu gerektiren sebepler vardır.

Ancak, o inkılabı yapanlar, inanmak istemeyen inatçı hasımlarını inandırmaya mecbur mudur? Elbette Cumhuriyet isteyenler de ona karşı

⁸⁹ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.61.

⁹⁰ Toker, *A.g.e.*, s.98.

olanlar da vardı. İsteyenler ne için ve ne gibi düşünce ve görüşlere dayanarak Cumhuriyet'i ilan ettiklerini, ona karşı olanlara anlatsalar, kendi düşünce ve görüşleriyle, yapılan işlerin doğru olduğunu onlara ispat etmek isteseler bile, onları bu kasıtlı direnmelerinden vazgeçirecekleri, kabul edilebilir mi? Elbette Cumhuriyet taraftarları muktedir iseler, ülkülerini, herhangi bir yolla, ihtilalle, inkılapla veya milletçe benimsenen daha başka yollara başvurarak gerçekleştirirler. Bu, ülkücü inkılapçılara düşen bir görevdir. Buna karşı yapılan itirazlar, koparılan yaygaralar ve gerilikçi teşebbüsler ise, karşı gelenlerin yapmaktan geri durmayacakları hareketlerdir. Cumhuriyet rejiminin ilanında Rauf Bey ve benzerlerinin yaptıkları gibi ...”⁹¹ şeklinde oldukça sert, net ve keskin ifadelerle Cumhuriyet ilanına muhalif olanların bakış açılarına şahsi yaklaşımını ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal Paşa, en yakınında yer almış önemli komutanlardan biri olan Kazım Karabekir'e de kızgınlığını şu şekilde anlatıyor; “2.Büyük Millet Meclisi'nin Cumhuriyeti ilan ettiği zamanda bile, Kazım Karabekir Paşa, İstanbul gazetelerine verdiği demeçte, öteden beri süre gelen duygularını ve şikayetlerini Cumhuriyet ilanını bize sormadılar”⁹² şeklinde özetleyişini anlatmaktadır.

Yine Mustafa Kemal, Rauf Orbay'ın Ankara'ya Cumhuriyet'in ilanına olan itirazını sürdürmek için gelişini ve girişimlerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Rauf Bey Ankara'ya geldikten sonra, parti üyeleriyle yakından ve arkadaşça temaslara girişti. Fakat bütün temas ve görüşmelerinden bir maksat güttüğü anlaşılıyordu.” Yine Rauf Orbay'ın ‘Cumhuriyetin ilanında acele edilmiştir. Bu aceleye sebep olanlar sorumsuz kimselerdir. Bu şekilde davranışın içyüzünü anlamak gerekir. Meclis, milli hakimiyeti hakkıyla koruyabilmelidir. Gizli maksatlarla yönetilmeye ses çıkarılmazsa, nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyet ilanını zaruri kılan sebep neymiş? Cumhuriyetin bizim için gerçekten yararlı ve lüzumlu olduğu ispat edilmelidir.’ yollu birtakım propagandalarla, arkadaşları ve Parti'yi bize karşı kışkırtmaya ve çevirmeye koyuldu”⁹³

Cumhuriyetin ilanı sonrası ilerleyen zamanlarda adı geçen paşalar Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi isimler askerlikten istifalarını vermişlerdir. Sonrasında da 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperer

⁹¹ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2017, s.633.

⁹² Atatürk, **A.g.e.**, s.466.

⁹³ Atatürk, **A.g.e.**, s.638.

Cumhuriyet Fırkasını (TCF) kurmuşlar. Daha sonra diğer muhalif isimlerde bu fırkaya dahil olmuşlardır.⁹⁴

2.2. 1927 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet rejiminin tesisinin ardından ve 1.Cumhurbaşkanı seçiminden 4 yıl geçtikten sonra 2.Cumhurbaşkanı seçimi 1927 yılında yapılmıştır. 1927 yılında yapılan Cumhurbaşkanı seçimi 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre (1924 Anayasası'na) göre yapılmıştır. 1924 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı seçimi şu şekildedir:

“Madde 31 – Türkiye Reisicumhuru, Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.”⁹⁵

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı sonrasında Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı olmuştu. Aradan geçen 4 yıllık süreçte Cumhurbaşkanlığı makamıyla ilgili konumu daha güçlenmiştir denebilir ancak Feriz Ahmad bu konuda *“Mustafa Kemal'in konumu hala güvenli değildi.”⁹⁶* diyerek ilginç bir yorumda bulunmuştur.

“Ortadan kaldırılması gereken rakipler ve muhalifler vardı. Bunlar özellikle, ciddi bir tehdit oluşturabilecekleri yerden, yani ordudan geliyorlardı. Bu tehdit 1926'da ortadan kaldırıldı ve en önde giden bazı generaller emekli edildi. Aralarında Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi kişiler vardı. Bunların hepsi ulusal mücadele içinde öne çıkmışlardı. Ordudan ayrılmak ve Atatürk hayatta olduğu sürece siyasetten uzak durmak zorunda bırakıldılar.”⁹⁷ cümlelerini kullanmıştır.

1927 yılında yapılan Cumhurbaşkanı seçimine geçmeden evvel yakın geçmişte yaşanan birtakım olaylara değinmek gereklidir. Kemal Karpat bu olaylarla ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır; *“1 Şubat 1925 tarihinde Doğu Anadolu'da İngiliz destekli 'Kürt İslam Devleti' kurma gayesi gözetilen Şeyh Sait İsyanı çıkmıştır. Bu isyan ile mücadele için 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn kanunu çıkarılmıştır. İstiklal mahkemeleri geniş yetkilerle tekrar harekete geçirilmiştir. Sonrasında da hükümet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına cephe almıştır ve*

⁹⁴ Toker, A.g.e., s.141.

⁹⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasaları**, Ekin Kitabevi, Bursa,1999, s.81

⁹⁶ Ahmad, A.g.e., s.18.

⁹⁷ Ahmad, A.g.e., s.18.

açıkça kanıtlanmamış olmakla beraber İstiklal Mahkemesi bu partiyi isyanla ilişkili bulmuş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır."⁹⁸ diyen Karpat'a göre hükümet, Takrir-i Sükûn kanunu ile Türkiye'de yeni bir dönem başlatmış ve memleketin her köşesine nüfuzunu yayan hükümet, örgütlü muhalefeti ortadan kaldırmıştır.⁹⁹

Cemil Koçak da yaşanan bu olaylarla ilgili olarak; Takrir-i Sükûn ile bir dönüm noktası yaşandığını, tek parti yönetiminin baskı ortamı yarattığını, ülkede yeni başlayan çok partili hayatın başlangıç noktasında sona erdiğini ve hükümetin tüm ülkede yoğun bir şekilde otoritesini kurmaya başladığını, bundan sonraki dönemde Meclis içinde ve dışında muhalefetin cılız kaldığını, serbest tartışma olmadığı iddia etmektedir.¹⁰⁰

Bu arada rejime karşı saldırıların artmaya başladığı bu dönemde yine Cumhurbaşkanı seçiminden önce yakın zamanda yani 1926 yılında İzmir Suikastı girişimi de değinilmesi gereken çok önemli bir olaydır. Bu olayların hükümetin tavrını ve yaklaşımını da sertleştirdiği söylenebilir. "1926 yılı Haziran ayında bir ihbar üzerine başlayan ve Cumhuriyet dönemi siyasal hayatının en önemli davalarından birini oluşturan 'İzmir Suikastı Davası'; İzmir ve Ankara yargılamalarını takiben aynı yıl içinde sona ermiş ve olaya karışan sanıklar başta idam olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmıştır."¹⁰¹

Cemil Koçak İzmir suikastı girişimi ile ilgili olarak;

"Ankara İstiklal Mahkemesi 26 Haziran'da İzmir'de aralarında Kazım, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar, Bekir Sami ve Rüştü (Dadaş) Paşaların da bulunduğu 49 tutuklu sanığı yargılamaya başladı. Mahkeme sonunda 15 kişi idama mahkûm oldu. Kazım, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar ve Mersinli Cemal Paşalar, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine beraat ettiler. İdama mahkûm olanlar arasında ise Rüştü Paşa, İsmail Canbulat ve Halis Turgut Beyler gibi eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na mensup, hatta partinin kurucusu da olan eski milletvekilleri vardı. Mahkeme sonunda, Refet Paşa, 1 Kasım'da istifa ederek milletvekilliğinden ayrıldı. O sırada hala asker olan Kazım, Ali Fuat, Refet

⁹⁸ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul,2017, ss.133-134.

⁹⁹ Karpat, **A.g.e.**, s.135.

¹⁰⁰ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih", **Yakın Türkiye Tarihi-1 1908-1980**, içinde (s. 127-223), Haz. Sina Akşin, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, 2006., s.143

¹⁰¹ Ahmet Mehmetefendioğlu-Cemal Necip Gürel, "İzmir Suikastı Mahkûmları için 1956 Yılında Yapılan Bir İfade-i İtibar Girişimi", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi XII/25 (2012-Güz/Autumn)** s.229.

ve Cafer Tayyar Paşalar ise 5 Ocak 1927 tarihinde askerlikten emekliye ayrıldılar. Yargılanan ve beraat eden milletvekillerinin Meclis üyelikleri bir süre daha devam etti. 1927 yılında yapılan genel seçim sonucunda bu milletvekilleri de siyasal yaşamdan ayrıldılar. İzmir suikastı davası ile hem TCF'den arta kalmış olan muhalefet grubu, hem de Meclis içinde ve dışında kalan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son siyasal kadroları tasfiye edilmek istendi. Bu amaçla da Ankara İstiklal Mahkemesi İzmir'deki yargılamalarını bitirdikten sonra, yeniden Ankara'ya döndü ve burada eski ittihadçuları 2 Ağustos'ta yargılamaya başladı. Mahkeme sonunda aralarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski Maliye Nazırı Cavit Bey, Dr. Nazım, Hilmi ve Nail Beyler de olmak üzere dört kişi idama mahkûm edildi. Eski Başvekillerden Rauf Bey ile birlikte yedi kişi de on yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Ancak Rauf Bey, o sırada yurt dışında bulunduğundan gıyaben mahkûm olmuştu. Rauf Bey ancak Cumhuriyetin 10.yılı dolayısıyla çıkan af yasasından sonra yurda dönecektir"¹⁰², demektedir.

1927 yılı Cumhurbaşkanı seçiminde de yeni ve çağdaş bir Türk devletinin oluşturulması için devrimlere başlanılan bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'dan başka bir Cumhurbaşkanı adayı da çıkmamıştır.

1927 Cumhurbaşkanı seçiminde Mustafa Kemal Paşa ikinci kez bu göreve getirilirken 'itirazsız ve tartışmasız bir durum mevcut idi' şeklindeki bir görüşe göre; "3. dönem TBMM'nin açıldığı gün olan 1 Kasım 1927 tarihi öncesinde Mustafa Kemal Paşa'nın yeniden Cumhurbaşkanı seçileceğine ilişkin genel bir kabul olduğu söz konusuydu. Zaten o şartlarda aksini düşünmek mümkün değildir."¹⁰³ denmektedir.

TBMM'de 1927 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 2.kez Cumhurbaşkanı seçimi için TBMM, 1 Teşrinisani 1927 (1 Kasım 1927) tarihi salı günü saat 9:40'ta açılmıştır.¹⁰⁴

Bu toplantı aynı zaman da TBMM'nin 3. döneminin ilk toplantısıdır. İlk olarak Türkiye Büyük Millet Meclis'i Meclis Başkanlığı için seçim yapılmıştır. Ardından Meclis Riyaset Divanı üyeleri seçimleri ve yeminler gerçekleşmiştir.¹⁰⁵ Meclis başkanlığına seçilen Karesi Mebusu Kazım Paşa kürsüde şu konuşmayı gerçekleştirmiştir:

¹⁰² Koçak, A.g.e., s.145.

¹⁰³ M. Serhan Yücel, **Çankaya'dan Beştepe'ye Türkiye'de Cumhurbaşkanı Seçimleri**, Ülke Siyaset Yayınları, İstanbul, 2016, s.33.

¹⁰⁴ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

¹⁰⁵ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

“Muhterem efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Riyaseti gibi pek mühim bir vazifeyi bana tevdi ettiğinizden dolayı çok mütehassis ve müteşekkirim. Cumhuriyet idaremizin feyzli ve mesut inkişafı içinde Medenî Kemale doğru şuurla yürüyen kudretli milletimizin ve onun idaresinin ve onun idaresinin yegâne mümessil ve tecelligâhı olan Meclisi Âlinizin bu itimat ve teveccühüne lâyük olmaya bütün dikkat ve samimiyetimle çalışacağım. Bu şerefli vazifenin vicdanî icabatı mesaime hâkim olacağına itimat buyurunuz. Müzaharetleriniz muvaffakiyetimin en kıymetli mesnet ve amili olacaktır. Efendiler, Memleketimizin reha ve itilâsında bundan evvelki Büyük Millet Meclisleri gibi pek yüksek ve muvaffakiyetli hizmetler ifa edeceği tabii olan üçüncü Büyük Millet Meclisinin ilk içtımai açılırken siz aziz arkadaşlarımı hürmet ve muhabbetle selâmlar ve alkışlarım.”¹⁰⁶

Konuşmanın ardından Cumhurbaşkanlığı seçimine geçileceğini bildirilmiştir. Meclis Reisi duyurusunu yaptıktan sonra Cumhurbaşkanı seçimi için yapılacakları mebuslara detaylı şekilde izah etmiştir.

“Buraya bir kutu konulacak elifba sırasıyla isimler okunacak, her ismi okunan zat reyini istimal ettikten sonra netice tebliğ edilinceye kadar tekrar salondaki mevkiine oturacaktır. Arâ (oy), Meclis salonunda ve herkesin huzurunda, kur'a ile intihap edilecek dokuz zat tarafından tasnif edilecek ve netice anlaşıldıktan sonra Riyaset, keyfiyeti Reisicumhur hazretlerine arz ve tebliğ edecektir. İsimleri okunan zevat sırasıyla reylerini istimal buyursunlar ve yerlerine avdet etsinler.”¹⁰⁷ demiştir.

Ardından Artvin seçim bölgesinden başlatılarak oy kullanılmasına başlanmıştır. Sonra oy kullanmamış olanların oylarını kullanmaları rica edilmiştir. Oyların tasnifi için bir tasnif heyeti ¹⁰⁸ oluşturulmuştur.¹⁰⁹

Reisicumhur intihabı hakkındaki oylar tasnif edilmiş. Sonra oyları bir kâğıda yazarak imza edip vermişlerdir.¹¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 2. kez gerçekleştirilen ve 2.Cumhurbaşkanını belirleyen seçim sonucunu açıklamak üzere kürsüye gelen

¹⁰⁶ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

¹⁰⁷ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

¹⁰⁸ Oyların tasnifi için 9 kişiden oluşturulan tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi; Yozgat Mebusu Tahsin Bey, Ankara Mebusu Ali Bey, Kırşehir Mebusu Hazım Bey, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Bey, Kocaeli Mebusu Selâhatin Bey, Çanakkale Mebusu Mehmet Bey, İstanbul mebusu Ahmet Rasim Bey, Kastamonu mebusu Hasan Fehmi Bey ve Kırşehir Mebusu Lütfi Müfit Bey

TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

¹⁰⁹ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

¹¹⁰ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.2.

Meclis Reisi Kazım Paşa Meclis'e şu şekilde seslenmiştir: “*Neticei ârâyı arz edeceğim: 288 zat reye iştirak etmiştir. Muamele tamamdır. Gazi Mustafa. Kemal hazretleri 288 rey ile müttefikân Reisicumhur intihap edilmiştir. (Meclis'te şiddetli ve sürekli alkışlar duyulmuştur.) Bugün saat 14'de içtima edilmek üzere celseyi tadil ediyorum.*”¹¹¹ Böylece Mustafa Kemal 1927 seçiminde oy birliği ile 288 oy ile 2.kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İkinci celse saat 14.00'te Meclis Reisi Kazım Paşa Başkanlığında tekrar açılmıştır. İkinci kez Reisicumhur seçilen Gazi Mustafa Kemal Paşa şiddetli ve sürekli alkışlar arasında Riyaset kürsüsüne geçip yemin etmiştir.¹¹²

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Meclis kürsüsünde şu şekilde yemin etmiştir;

*“Reisicumhur sıfatiyle Cumhuriyetin kanunlarına ve Hâkimiyeti Milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefis etmekten ayrılmayacağıma, Vallahi”*¹¹³

Ardından Gazi Mustafa Kemal uzun bir teşekkür konuşması yapmıştır:

“Büyük Millet Meclisinin muhterem azası, Türkiye Reisicumhurluğuna ikinci defa intihap olunmakla mübahiyim. Büyük bir milletin fazilet, istikamet ve isabet evsafım tecessüm ettiren Cumhuriyet Riyasetinin benden ne kadar ağır ve ciddi vazaif talep ettiğini kalp ve vicdanımda tamamen ihata ve idrak ediyorum. Geçen senelerdeki mütevazine fakat sadıkane gayretlerimizin Büyük milletimiz tarafından civanmerdane ve âlicanabane takdir ve teşciini ifade eden bu yeni itimadı Devlet ve milletimize çok hizmetler ifa ederek ödemeye çalışacağım. (Meclis sıralarından alkışlar duyulmuştur) Her şeyden evvel, Büyük Türk milletine borçlu olduğum nihayetsiz şükranlarımı onun büyük Meclisine hitabettiğim minnet ve şükran ile ifade ve hulâsa etmeyi mukaddes bir vazife addederim.

Azayı kiram;

İkinci defa Riyaseti Cumhur devresini idrakte hissettiğimiz fahir ve sürür, bilhassa Cumhuriyetin saadet ve tealiye namzet olan yenli bir devresine kavuşmak mazhariyetindedir. İstiklâl, Milliyet ve Muzafferiyet temellerinden tülûğ ve kıyam eden Cumhuriyet, dört sene zarfındaki azimkârane ıslahat ve inkişafaati ile ne kadar sağlam esasata müpteni ve aziz Türk milletinin nasıl

¹¹¹ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.3.

¹¹² TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.3.

¹¹³ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.ss.3-4.

candan aradığı bir şekli devlet olduğunu izhar ve ispat eyledi. (Yine Meclis sıralarından alkışlar yükselmiştir) Her esas tebeddülde mütereddit zihinlere varit olabilecek endişeler geçen senelerin füyuzatı ile tamamen mündefi olmuş ve Türk milletini, dahilen ve haricen kavi ve müstakar bir devlete sahip eylemiştir. Cumhuriyetin yeni devresinin bu şerait altında idrak olunması hissiyat ve vicdaniyatımızı iftihar ve itimat ile meşbu eylese revadır.

Aziz arkadaşlarım;

Cumhuriyetin dahili ve harici siyaseti, istikbalde dahi haysiyet, kuvvet ve istikamet ile ve Türk milletinin kudretlerini onun refah ve inkişafı için tevcih ve teksif eylemekle temayüz edecektir. (Yine Meclis sıralarından alkışlar yükselmiştir) Cumhuriyetin mevcudiyet ve rasanetini ve milletin âli menafîini dahili ve harici herhangi bir kasta karşı her an müdafaaya hazır bulunarak hariçte dostluklara ve sulhcuyane mesaiye müzahir ve vefakâr ve dahilde vatandaşların emnü asayiş içinde gayret ve 'inkişafına hadim olmak, yeni faaliyet devresinden dahi beklediğimiz asıl gayedir.”¹¹⁴

şeklinde yaptığı teşekkür konuşması sonrası Meclis sıralarından alkışlar yükselmiştir.

Reisicumhur Mustafa Kemal konuşmasına devam ederek:

“Bu gaye ile Büyük Millet Meclisini bekleyen yeni vazâifin dahi, vazib olmakla beraber, ne derece vasi olduğuna temas ve işaret etmiş oluyorum.

Azayı kiram;

Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin asırlar süren taharriyatının hulâsası ve onun bizzat kendisini idare etmek şuurunun canlı timsalidir.

Türk milleti; mukadderatını Büyük Millet Meclisinin kıfayetli ve vatanperver eline tevdi ettiği gündən itibaren karanlıkları sıyrıp kaldırmış ve ümitleri boğan felâketlerden milletlerin gözlerini kamaştıran güneşler ve zaferler çıkarmıştır.

Üçüncü Büyük Millet Meclisinin faaliyet devresi hamiyet ve himmetinizle Türk milletinin layık ve müstait olduğu faaliyetin yüksek bir merhalesini daha tahakkuk ettireceğine sarsılmaz itimadımız vardır.

İstikbale, nazarlarımız bu itimat ile müteveccih olduğu halde Büyük Millet Meclisinin muhterem azasını selamlar ve naçiz bir ferdi olmakla mağrur

¹¹⁴ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İctima:1.s.4.

bulduğum Büyük Türk milletine saadetler ve ona hepimiz için güzide ve meşkür hizmetler temenni ederim."¹¹⁵ diyerek sözlerini sona erdirmiştir.

2.3. 1931 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1927 yılında yapılan 2.Cumhurbaşkanı seçiminde de yapıldığı gibi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince seçimlerin 4 yılda bir yenilenmesi gerekmektedir.

4 Mayıs 1931 tarihinde gerçekleşen 3.Cumhurbaşkanı seçimine geçmeden önce genel seçimlere değinmek gerekmektedir. Genel seçimlerle ilgili ilk haberler bazı basın organlarında 2 Nisan 1931 tarihinden itibaren yer almıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 2 Nisan 1931 tarihli baskısında "*İntihabat çalışmaları başladı*" şeklinde bir haber yer almaktadır.¹¹⁶

Genel seçimlerle ilgili başka bir haberde ise "*Namzetlerin tasnifi bitti. Talipler albümü bir iki güne kadar Gazi Hz. ne takdim edilecektir*"¹¹⁷ bilgisi yer almaktadır. Bu haber bize başka bir Cumhurbaşkanı adayının neden çıkmadığı ile ilgili önemli bir gösterge olabilir.

Aday belirleme süreciyle ilgili olarak benzer bir şekilde basında yer alan bir haberde "*Fırka divanı İsmet pş. nın riyasetinde toplanarak namzetleri tetkik etti*"¹¹⁸ denmektedir.

Seçimlerle ilgili olarak başka bir haberde de Mustafa Kemal'in halka; "*Sevgili vatandaşlarım, sizden bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan fırkama itimadınızı isterim*"¹¹⁹ şeklindeki seslenişi yer almaktadır.

Bu arada Halk Fırkası saflarında yer almak istemeyen bağımsız olarak seçimlerde adaylık başvurusunda bulunan önemli isimler ¹²⁰ göze çarpmaktadır. Millî Mücadele komutanlarından önemli isimlerin bağımsız olarak siyaset yapma istekleri önemli ve çarpıcı bir durumdur.¹²¹

24 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde; "*Halk fırkasından adaylıklarını koyan mebus namzetleri listelerde yer bulamayınca gömlek değiştirir gibi müstakil mebusluktan başvuru yapmışlardır*" şeklinde eleştirel bir yorumlu haber yapılmıştır.¹²²

¹¹⁵ TBMMZC, 01.11.1927, Cilt:1, Devre:3, İçtima:1.s.4.

¹¹⁶ Cumhuriyet, 2 Nisan 1931.s.1.

¹¹⁷ Cumhuriyet, 6 Nisan 1931.s.1.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 7 Nisan 1931.s.1.

¹¹⁹ Cumhuriyet, 21 Nisan 1931.s.1.

¹²⁰ Başvuranlar arasında Refet Paşa (Bele) Kazım Karabekir, Ali İhsan Paşalar gibi isimlerin yer aldığı bilgisi vardır. Cumhuriyet, 23 Nisan 1931.s.1

¹²¹ Cumhuriyet, 23 Nisan 1931.s.1.

¹²² Cumhuriyet, 24 Nisan 1931.s.1.

Yine 24 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Refet Paşa ve Kazım Karabekir paşanın bağımsız milletvekilliği başvuruları hakkındaki haberde yapılan bir röportajdan bahis edilmektedir. “Eski Terakkiperver Fırka programının bir maddesinde ‘itikadat ve ananati diniyeye riayet’ şeklinde bir kayıt olması itibariyle bu fırkanın laik olmadığını fırka eski liderleri Kazım Karabekir ve Refet beylerin adaylıklarının durumlarının şüpheli olduğunun konuşulduğu” bilgileri yer almaktadır.¹²³

Yapılan Genel seçim sonrasında 27 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde; “Gazi'nin beyannamesi” ve “Büyük Reis millete müteşekkir” başlıklı haberde Mustafa Kemal “gösterilen itimata liyakat kesbedilmek için bütün kuvvetimizi sarfedeceğimizi arzeylerim” demektedir.¹²⁴

28 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde; “Yeni Meclisin Mayıs'ın beşinde toplanacağı ve ilk celsede Riyaseticumhur intihabı yapılacağı” haberi yer almaktadır.¹²⁵

Genel seçim sonrasında Meclis'i toplantıya çağıran tebliğ ise şu şekildedir;

“İntihabatı hitam bulan dördüncü Büyük Millet Meclisini, Teşkilatı Esasiye kanununun 19 ve 25 inci maddeleri ahkamına tevfikeyan 4 Mayıs 1931 tarihinde fevkalade olarak içtimaa davet ve azayı kiramin yevmi mezkurde Ankara'da bulunmalarını rica ederim efendim.

Türkiye B. M. Meclisi Reisi

Kazım”¹²⁶

1931 Cumhurbaşkanı seçiminde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına yine kimse rakip olarak çıkmamıştır. Zira 1931'li yıllarda gerek Mustafa Kemal'in liderlik karizmasından gerekse toplumda henüz demokrasi kültürünün tam olarak oturmayışından bu durum fiili olarak Cumhurbaşkanı seçimini ‘onaylama’, ‘teyit etme’ noktasına getirmiştir. Ve tek parti yönetimi nedeniyle seçilen milletvekillerinin Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenmesi de başka bir namzetten bahis dahi edilmemesi için zikredilebilecek önemli bir etkindir.

1931 yılı Cumhurbaşkanı seçiminde önceki Cumhurbaşkanı seçimlerinden farklı olarak bir tartışma meydana gelmiştir. İzmir Mebusu Halil Bey'in itirazları olmuş ve önemli bir tartışma yaşanmıştır.

¹²³ Cumhuriyet, 24 Nisan 1931.s.1.

¹²⁴ Cumhuriyet, 27 Nisan 1931.s.1.

¹²⁵ Cumhuriyet, 28 Nisan 1931.s.1.

¹²⁶ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1931.s.1.

TBMM’de 1931 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 3. kez Cumhurbaşkanı seçimi için TBMM, 4 Mayıs 1931 günü saat 14:10’da toplanmıştır.¹²⁷

En yaşlı aza sıfatı ile İstanbul mebusu Abdülhak Hamit Bey açılış konuşmasını yapmıştır. Abdülhak Hamit Bey açılış konuşmasında şu sözleri söylemiştir:

“Azasının en müsinni olmak sıfatı ile Büyük Millet Meclisini kuşat ediyorum. Fakat bilir misiniz Muhterem efendilerim; bu benim için ne eşsiz bir mazhariyettir. En yüksek kürsüden, tarihin en büyük milletini ve bu milletin en büyük adamını alkışlamak saadetine ermiş nadir fanilerdenim. Mazi ve istikbale ait birçok muvaffakiyat ihraz etmiş olan Heyeti Celilenizin bu devrei içtimaiyede dahi aynı muvaffakiyatı idame ederek haizi mubahat olmasını can ve dilden temenni ederim ve eğer huzurunuzda lâyikile arzı şükran edemiyorsam kusurumun kemali şirinime bağışlanmasını da ayrıca dilerim efendilerim.”¹²⁸

Meclisin en yaşlı üyesinin konuşmasının ardından alkışlarla Meclis Başkanı seçimi için oy kullanımına geçilmiştir. Oy kullanımı sonucunda 285 oyla Balıkesir Mebusu Kâzım Paşa Meclis Başkanlığına seçilmiştir.¹²⁹

Meclis Başkanı seçilmesi ardından Kazım Paşa kısa bir konuşma gerçekleştirmiştir: *“Muhterem arkadaşlar; gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim, tevdi buyurduğunuz şerefli ve ehemmiyetli vazifeyi teveccühünüze lâyik bir surette yapmağa çalışacağım. Cümlemenizi hürmetle selâmlar ve muvaffakiyet dilerim.”¹³⁰*

Birinci Celse 16.10’da kapanmıştır. İkinci Celse 17.45’de açılmıştır. Reis vekillikleri, idare amirlikleri ve katiplik için seçimler yapılmıştır. Ardından Reisisumhurluk intihabına geçilmiştir.¹³¹

Tam bu sırada yani 1931 Cumhurbaşkanlığı seçiminde önemli bir tartışma yaşanmıştır. İzmir Milletvekili Halil Bey’in 1927 yılında oluşan meclisin süresi dolmadan 1931 seçimlerinin yapıldığına dair itirazı sonucu Meclis’te bir tartışma yaşanmıştır. 1927 yılında 1.seçimler Temmuz, 2.seçimler Eylül ayında yapılmıştır. Gazi Mustafa Kemal Reisisumhurluğa 1 Kasım 1927’de seçilmiştir.1931 seçimlerinin yapıldığı 4 Mayıs 1931 tarihi ile 1927 seçimleri arası 3,5 yıl olduğu için

¹²⁷ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s.2.

¹²⁸ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s.2.

¹²⁹ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s.2.

¹³⁰ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s.2.

¹³¹ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s.3.

Halil Bey bu duruma itirazını dile getirmiştir. Halil Bey yapılacak seçimin olağan değil olağanüstü seçim olacağı iddiasındadır.

İzmir Mebusu Halil Bey söz almış ve duruma itirazını şu şekilde dile getirmiştir: “*Reis Paşa Hazretleri! Müsaade buyurur musunuz? Reisicumhur intihabı hakkında bazı maruzatta bulunacağım. Bendeniz teşkilâtı esasiye kanununu tetkik ettim. Şu kanaati hasıl ettim ki Reisicumhurun intihabı Büyük Millet Meclisinin devrei intihabiyesinin sonu olan teşrinisani bidayetinde yapılmak zaruridir. Mesele çok mühim olduğu için müsaade buyrulursa kanaatlerimi arzedeğim.*”¹³² demiştir ve meclis sıralarından ‘kürsüye’ sesleri duyulmuştur.

İzmir Mebusu Halil Bey: “*Efendim; dün Reis Paşa Hazretlerinden bir teşkilâtı esasiye kanunu istirham etmiştim. Lütfettiler, kanunu tetkik ettim, bendenizce kanunun maddeleri çok sarihtir. Kanaatimin istinat ettiği maddeleri müsaade buyurursanız okuyayım. Yedinci madde — Meclis icra salâhiyetini kendi tarafından müntahap Reisicumhur ve onun tayin edeceği bir icra Vekilleri Heyeti marifetile istimal eder. Meclis Hükümeti her vakit murakabe ve iskat edebilir. Bu demektir ki; icra meselesinde ilk söz Hükümetin, son söz Meclisindir. Hükümet icrayı yapar, Meclis murakabe eder. Son söz onundur. Icrayı beyenirse tasvip eder, beyenmezse tasvip etmez. Reisicumhurun intihabına taallük eden maddeye gelince: 31 inci madde şöyledir. “Türkiye Reisicumhuru Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.”*¹³³

Halil Bey sözlerine devam etmeye çalışarak: “*Efendim müsaade buyurursanız çok mühim olan bu meselede eğer içtihadımda hata varsa ben de ekseriyetin reyine elbette iltihak ederim. Fakat meseleyi çok mühim telâkki ettiğim için şimdi arzedeceğim izahatla Meclisi Âlinizi rahatsız edeceğim. Sükûnetle dinlenmesini rica ediyorum.*

*Meclisin devrei intihabiyesine ait olan madde de sarihtir. Bunu okumağa lüzum görmüyorum. Bütün âza bilirlir, müddet dört senedir. Şimdiki intihapta fevkalâde intihaptır.”*¹³⁴

“*Şimdiki içtima fevkalâde içtimadır ve Meclisin dört senelik devresi teşrinisaniden iptidar etmek lâzım gelir. Reisicumhur hazretleri için maddenin sarahaten tayin ettiği müddet dört senedir. Bu müddet yüksek makamın ve yüksek salâhiyetin, haiz olması lâzım gelen kuvvet ve istikrarın teminatıdır. Binaenaleyh bugün o dört sene ikmal edilmemiştir. Eğer şimdi intihap yapacak olursak Teşkilâtı Esasiye kanununun, yüksek makamın kuvvet ve*

¹³² TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s.3.

¹³³ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.4.

¹³⁴ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.4.

istikrarı için vazettiği teminatı zayıflatmış ve bu dört sene müddeti indirmiş olacağız. Meseleyi bir de diğer suretle tetkik edelim: Bu Meclisin devrei intihabiyesi önümüzdeki teşrini saniden başlayarak dördüncü senenin teşrinsanisinde hitam bulacaktır. Halbuki önümüzdeki teşrinsaniye altı ay vardır. Bugün Riyaseti Cumhur intihabını yaptığımız takdirde dört sene müddete altı ay daha zammetmiş ve binaenaleyh Reisicümhurluk müddetini artırmış olacağız. Halbuki kanun sarahaten Reisicümhurluk müddetini dört sene olarak tesbit etmiştir. Ben bazı rüfeka ile görüştüm, onların istinat ettikleri şey, Reiscumhur olacak zatın Meclis âzasından olması, mebusu bulunması meşrut olduğu meselesidir. Fakat dikkat etmek lâzımdır ki kanun, Reiscumhur Hazretlerinin intihabı için vasıf ve şart olarak mebusluğu koyuyor, 4 senelik müddeti buna bağlamıyor. Eğer öyle bir şey olmuş olaydı tecdidi intihapta nasıl ki Meclisin fevkalâde içtimaidir diyerek o müddeti devrei intihabiyeye zammediyorsa Reisicümhurluk müddetine de zam etmek lâzım gelirdi. Kanun sarihtir. Başka memleketlerdeki manası Disolüsyon yani fesih demek olan tecdidi intihap keyfiyeti bir devrei intihabiyede birkaç defalar tekerrür edebilir. Bu takdirde Riyaseti Cumhur makamının kuvvet ve istikrarını Meclisin bu suretle tevali edecek olan tahavvülâtma tabi tutmak lâzım gelir ki bu, zannediyorum, menafii esasiyei devletle kabili telif değildir. Kanaatim budur. Bendenizce kanun sarihtir, bendeniz meseleyi mühim telâkki ediyorum. Maahaza ekseriyet benim fikrimi teslim etmez ve bana iştirak etmezse isabet orada imiş der ve oraya iltihak ederim.”¹³⁵

Meseleyi önemli gördüğünü ancak genel kanı benden yana olmaz ise ben genel kaniya uyarım diye de fikrini beyan etmiştir.

İzmir Mebusu Halil Bey konuşmasına devam ederek; “Şunu da arz edeyim ki, tarihimiz milletimiz için bir eseri tali olarak başımızda bulundurduğu şahsiyeti muhteremenin tabii bu mülâhazalarımla bir alâka ve münasebeti olamaz. Benim maksadım kanunu esasının bu makama temin ettiği dört senelik istikrarın mahfuziyetidir. Mebustur mebusluk değişince bu da değişmek lâzım gelir gibi, kanunda bir sarahat yoktur. Belki aksine sarahat vardır. Sarahati kanuniyeyi ve bahusus benim çok kıymetli addettiğim hükmü kanuniyi delâlete müstenit fikirlerle tezelzüle uğratmamak lâzım gelir kanaatindeyim.”¹³⁶

Meclisin süresi dolmadan yeniden seçime gidilmesini eleştirerek seçimin Kasım ayında yapılması gerekliliğini savunan Halil Bey, seçilecek Cumhurbaşkanı'nın 4,5 yıl yönetimde kalmasının doğru olmadığını, görev süresinin kanun dışında gerçekleştiği olağanın üstünde bir görev süresinin olduğu görüşünü de savunduktan sonra itiraz sesleri yükselmiştir.

¹³⁵ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.4.

¹³⁶ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.4.

Kütahya Mebusu Recep Bey, Halil Bey'e itiraz ederek, intihap devresi, Teşkilatı Esasiye'nin ruhunun manâsı ve intihabın dört yılda bir olma zorunluluğu olmadığı yönünde uzun bir konuşma gerçekleştirmiştir;

Kütahya Mebusu Recep Bey:

“Arkadaşlar; muhterem yeni arkadaşımız Halil Beyefendinin açtıkları müzakere zemini, sözleri başlamadan evvel ehemmiyeti haiz bir mevzu değildi. Fakat ifadelerini dinledikten sonra üzerinde hakikaten ehemmiyetle tevakkuf edilecek bir mesele karşısında bulunduğumuz kanaatine vardım ve bu sebeple maruzatta bulunmak lüzumunu hissettim. Halil Beyefendinin ifadeleri teşkilâtı esasiyemize ve bu teşkilâtı esasiyede on bir senelik mütekâmil efkârın tesbit etmiş olduğu ruhu asliye tetabuk etmemektedir. O esasi kanaatimi arz etmeliyim: Muhterem arkadaşım esaslı bir nokta olarak Meclisin devrei intihabiyesinin 4 sene gibi kat'î bir müddetle mukayyet olduğunu söylediler ve bunu kanunun metnini okumadıkları bir maddesine müsteniden bir esas gibi ifade buyurdular. Şimdi bütün maddelerini yeniden tetkika fırsat bulmuş olmamakla beraber bu kanunun hamuru içinde uzun müddet yaşamış ve çalışmış bir insan sıfatıyla elimizde bulunan teşkilâtı esasiye kanununda Türkiye Büyük Millet Meclisinin devrei intihabiyesi 4 senedir diye hiçbir kat'î metni olmadığını evvel emirde arz etmek isterim. Bahis buyurdıkları madde, zannediyorum ki on üçüncü maddedir. Bu maddenin ilk cümlesinin metni şudur:

(Büyük Millet Meclisinin intihabı 4 senede bir kere icra olunur). Bu madde tespit olunan fikir normal meclis intihabının 4 senede bir yapılacağıdır. Yoksa intihap devresinin 4 sene olduğu değildir. Aynı maddede ve kanunun diğer maddelerinde öyle fikirler vardır ki bu hükümlere göre tabii ahvalde 4 senede bir icrası lâzım gelen intihap bazan dört seneden fazla bir zamanda yapılabilir. Bazanda intihabın yenilenmesi kararı verilerek meclis dört seneden fazla bir zamanda yapılabilir. Bazan da intihabın yenilenmesi kararı verilerek meclis dört seneden daha az devam eder. Bu iki hal dahi aynı kanunda derpiş edilmiştir.

Demek ki Büyük Millet Meclisi 4 sene için intihap edilmekle beraber intihap devresi memleketin yaşadığı siyasî hayata ve umumî ahval ve şeraite göre 4 seneden az olabileceği gibi bu müddetin aynı şerait altında beş seneye kadar uzamasıda teşkilâtı esasiyede sarahatle kaydedilmiş esaslardır.

Kanunun hiçbir yerinde (intihap devresi 4 senedir) kaydı mevcut olmadığına göre, Meclisin ahvali adiyede 4 senede bir intihap olunacağı hakkındaki

hükme istinat ederek böyle bir netice çıkarmak doğru olmadığı, bu izahatımla tamamen anlaşılmiş olur. Esasen mevzu meseleyi hal için yalnız maddelerin, kelimelerin üzerinde durmak değil, daha ziyade millî bünyemizin tam ifadesi, teşkilâtı esasiye kanunumuzun birinci kelimesinden son satırına kadar heyeti mecmuasının ihtiva ettiği ruhu esasiyi mütalea etmek ve bu ruhu iyi anlamak lâzımdır. Bu esasa göre malûmu âlinizdir ki Türkiye B. M. M. inin 23 Nisan 1336 tarihinde ilk toplandığı günden şimdiki teşkilâtı esasiye kanununun yazıldığı zamana ve nihayet bugüne kadar vazn kanuna hâkim olan ruh (espri), müselsel tekâmül safhaları arz ederek kemalini bulmuştur. Bu tekâmülün ruhu bugün şerefli bir mevki olarak işgal ettiğimiz bu yüksek kürsünün başındaki lâvihada bir nas olarak yazılıdır. Bu, aynen teşkilâtı esasiye kanununda da vardır. Buda 'Türkiye'de hakimiyet bilâkaydüşart milletindir' ibaresidir. Halil Beyefendinin okudukları yedinci maddeden iki madde yukarıda, beşinci maddede ise (teşriî salâhiyet ve icra kudreti B. M. M. ince tecelli ve temerküz eder) metni vardır.

Şu hâlde B. M. M. icraî ve teşriî salâhiyetini nefsinde cemetmiş bir müessesesi âliyedir. Meclis teşriî kuvvetini bizzat kendisi kullanır. İcraî vazifesini şu ve bu şerait ve usul dahilinde intihap edeceği Reisicumhur ile onun intihap edeceği hükümet vasıtasile yapar. Fakat arkadaşlar icra kuvveti tasavvur ettikleri istikrar için daima yerinde durursa bu salâhiyetin esası ile mücehhez olan yeni meclisin vaziyeti ne olur?

Bir meclis filân tarihinde intihap olunmuş, tecdidi intihap kararını vermiş, gitmiştir. Başka bir meclis gelmiş ifayi vazife etmeğe başlamıştır. O giden meclisin millet namına ifayi vazife salâhiyetleri nasıl ve ne idise yeni meclisin de vazife ve salâhiyetleri aynıdır. O halde yeni mecliste mevcut olan bu icra salâhiyetini başka bir meclisin kurduğu icra cihazının elinde bırakmak devletimizin esas olan ruh ve fikirlerle nasıl kabili telif olur? Bu meclisten, evvelki meclisin kullandığı bir hak ne için aynen bugüne intikal etsin?

Ve niçin milletinin iradesini temsil etmek üzere bugün intihap edilmiş olan Meclis aynı kanunun millet namına kendine verdiği hakkı istimal ederek Reisicumhuru intihap etmesin ve niçin yeni hava ve yeni şeraitin vücuda getirdiği Meclisteki zevat içerisinde icra makinesini bizzat kendisi kurmasın?

Arkadaşlar; bu fikri riyazî bir noktadan da tahlil ederek Halil Beyefendinin noktai nazarlarının musip olmadığını tebarüz ettirmek isterim.

Malûmu âlinizdir ki, bir meclis 4 sene için intihap olunur. Fakat bugün olduğu gibi dördüncü senesinde değil ikinci ve hatta birinci senelerinde dahi tecdidi intihap için karar verebilir. Bu suretle yeni gelecek meclis te meselâ bir veya bir bir buçuk sene sonra tekrar yeni bir meclisin intihabına lüzum görerek kendi kendini faaliyetten ıskat edebilir. Demek ki bu suretle sabit bir intihap devresi dedikleri 4 sene içinde üçüncü bir meclis filen iş başına geçebilir. Halil Bey'in fikirlerine göre bu misalimizdeki ilk meclisin Reisicumhuru baki kalmak ve meclisten meclise intikal etmek icap ediyor. Halbuki o zamanın ahkâm ve şeraitine uygun noktai nazarların vücuda getirdiği Reisicumhur, şeraitin mütemediyen ve müteselsile değişmesine rağmen hep yerinde kalıyor demektir. Teşkilâtı esasiye kanunumuzun, arzettiğim ruhuna göre buna doğru nazari bakılabilir mi? Fazla olarak kanunda, böyle bir mana çıkacak sarih bir metin de mevcut değildir. Bizim rejimimizde, bizim teşkilâtı esasiyemizde Halil Beyefendinin ehemmiyetle üstünde durdukları istikrar meselesi meclis ile Reisicumhur ile ve Hükümet ile hep birlikte nazari dikkate alınmıştır.

Bu zemin üzerinde çok tetkik fırsatı bulunursa daha çok söz söylenebilir. Ruh esası noktai nazarından arz etmek istediğim fikirler meseleyi teferruat üzerinde daha ziyade teşrih edecek mahiyette uzun uzadıya mütalea edilebilir. Fakat bu izahatımı Halil Bey'in kanaat ve noktai nazarına cevap teşkil etmeğe kâfi olduğunu zannediyorum. Binaenaleyh sözü uzatmayı lüzumsuz görüyorum ve muhterem arkadaşlarımla bu mesele üzerinde her iki maruzatı nazari dikkate alarak karar vermelerini rica ediyorum.”¹³⁷

Recep Bey'in konuşmasından sonra Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey nizamname hakkında söz ister ancak araya Halil Bey girerek “Heyeti Celileden çok istirham edeceğim. Çünkü Recep Beyefendi Bilâkaydüşart hakimiyet milletindir esasından benim udul ettiğimi ileri sürdüler.”¹³⁸ itirazında bulunmuştur. Recep Bey bu zanda bulunmadığını “asla öyle bir şey söylemedim”¹³⁹ demek suretiyle karşı itirazını dile getirmiştir.

Sonra Halil Bey konuşmasına devam ederek:

“Bir kere yeni Reisicumhurun Millet Meclisi tarafından intihap edilmesi ve icra salâhiyetinin kendisine verilmesiyle hiçbir vakitte hakimiyeti milliye esasatından uzaklaşmış olmaz. Hakimiyeti milliye esasatının tatbik edildiği bütün medenî milletlerin tekâmülü hukukisi ve bu günkü mevcut hal bunu

¹³⁷ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.5.

¹³⁸ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.5.

¹³⁹ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.5.

tamamile müeyyittir. Meclis adeta bir dairei intihabiye sıfatile milletin namına Reisicumhurunu intihap eden ve ona kanunu esaside tesbit edilmiş olan salâhiyeti verir. Binaenaleyh ifadelerimde hâkimiyeti milliye esastan udul etmek gibi bir şey katiyen yoktur. Benim ifadelerim tamamile hakimiyeti milliye esasına müstenittir. Eğer Meclisi Âli müsaade etseydi, Recep Beyefendinin mütalealarile belki tearuz edecek bazı mütalealar dermeyan edebilirdim. Bendenizin istinat ettiğim bütün şey, Reisi Devlet makamının istikrar ve kuvvetini zafa düşürmemek, bir presedan yapmamak endişesidir ve bu kanaatımda tamamile samimiyim. Meclisin müddeti hakkındaki maddeyi okumamışlar dediler. Bendeniz maddeyi çok dikkatle okudum. Meclis dört senede bir intihap edilir deniyor. Alttaki maddede de bu müddet şu şeraitle çoğaltılır deniyor. Binaenaleyh dört sene müddet, tamamile devrei intihabiye müddetidir. Tecdidi intihap imkânı yoksa bu müddet arttırılır. Yani teşkilâtı esasiye kanunu, bu müddeti tamamile dört sene olarak tesbit etmiştir.”¹⁴⁰

Halil Bey kendini savunduktan sonra Meclis başkanı araya girerek söz hakkının diğer arkadaşların konuşmasından sonra tekrar verilebileceğini söylemiştir.

Ardından Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey söz alarak Teşkilat-ı Esasiye'nin 34. Maddesini açıklayarak izahatta bulunmuştur.

Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey:

“Efendim; nizamnameyi dahilinin birinci maddesi devrenin ne demek olduğuna işaret ediyor. Devre; tecdit kararı verilmezse dört seneden ibarettir. Tecdit kararı verilirse daha aşağı demektir, teşkilâtı esasiye kanununun (34) üncü maddesi şudur: «Cumhur Riyasetinin inhilâlinde Meclis müçtemi ise yeni Reisicumhuru derhal intihap eder. Meclis müçtemi değilse, reis tarafından hemen içtima davet edilerek Reisicumhur intihap edilir.”¹⁴¹

Sözlerine devamla “Meclisin intihap devresi hitam bulmuş veya intihabatın tecdidine karar verilmiş olursa Reisicumhuru gelecek Meclis intihap eder. İşte mesele yoktur.”¹⁴² diyerek konuşmasını tamamlamıştır, Meclis sıralarından ‘bravo’ sesleri ve alkışlar duyulmuştur.¹⁴³

Meclis Reisi, başka bir fikir ve benzer bir teklif olmadığını; Cumhurbaşkanı seçimine geçileceğini ve oyların kullanılması talimatını vermiştir. Ardından da

¹⁴⁰ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.6.

¹⁴¹ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.6.

¹⁴² TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.6.

¹⁴³ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.6.

oyların toplandığını duyurmuştur. Ardından Reylerin toplandığını bildirmiştir.¹⁴⁴ Meclis Reisi oyların tasnifi için dokuz kişinin seçileceğini belirtmiş ve 9 kişilik tasnif heyeti¹⁴⁵ oluşturulmuştur.¹⁴⁶

Meclis Reisi 3.Cumhurbaşkanı seçimi sonucu şu şekilde duyurmuştur: *“Reylerin neticesini arz ediyorum efendim! Reiscumhur intihabına (289) zat rey vermiştir. Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Hazretleri (289) reyle müttefikan Reiscumhur intihap edilmişlerdir (Şiddetli ve sürekli alkışlar). Dahilî nizamnamemiz ahkâmına göre intihap neticesini Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine şimdi gidip arz edeceğim. Celseyi yarım saat tatil ediyorum.”*¹⁴⁷

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 3.kez yapılan Cumhurbaşkanı seçimi sonucunda Ankara mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa 289 oy alarak oybirliği ile 3.kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁴⁸

Bu arada Mustafa Kemal’in ilelebet Cumhurbaşkanı kalmak istemediği tezini destekler mahiyette Kılıç Ali’nin aktardığı bir anya göre; 1930 yılında Fethi Okyar’ın Gazi Mustafa Kemal’e yazdığı mektuba cevaben yazılan mektup da Gazi; *“Reiscumhurluk vazifem bittikten sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Başkanlığına geri döneceğinden”*¹⁴⁹ bahsetmiştir. Belki de Gazi burada devlet yönetim sistemini oturtuktan sonra partisinin başına geçeceğini belirtmek için bu şekilde cevap vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mayıs 1931 tarihli baskısında seçimler sonucunda Cumhurbaşkanı olarak Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa’nın seçilmesi haberini *“Yeni Meclis Açıldı, Mebuslar Tahlif edildi”* şeklinde okuyucularına duyurmuştur. Haberin devamında alt manşette ise *“Gazi Hz.289 reyle müttefikan 3’üncü defa Reiscumhurluğa intihap edildi. İstifa eden İsmet Paşa kabinesi mevkiinde ipka olundu”*¹⁵⁰ bilgisi ile detayları okuyucularıyla paylaşmıştır.

Yine Cumhuriyet Gazetesi’nin 5 Mayıs 1931 baskısında da Gazi Mustafa Kemal’in konuşmasını ve yemin metnini şu şekilde okuyucularına aktarmıştır:

¹⁴⁴ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima, s.6.

¹⁴⁵ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s:6.

¹⁴⁶ Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: Ahmet Vefik Bey (Niğde), Hakkı Tarık Bey (Giresun), Ahmet İhsan Bey (Ordu), Dr. Refik Bey (İstanbul), Reşit Bey (Gazi Antep), Ragıp Bey (Kocaeli), Aziz Samih Bey (Erzincan), Avni Bey (Yozgat), Dr. Asım Bey (Samsun) TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s:6.

¹⁴⁷ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s:6.

¹⁴⁸ TBMMZC, 4.5.1931, Cilt:1, Devre:4, Fevkalade İçtima.s:6.

¹⁴⁹Hulûsi Turgut, **A.g.e.**, s.265.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1931.s.1.

“Muhterem efendiler;

Beni tekrar Türkiye Reiscumhuru intihap etmek suretile bizzat ve büyük milletimiz namına hakkımda gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim.

Bu teveccühün bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrikim. Bunun icaplarını ifade muvaffakiyetim ancak aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve celil heyetinizin ciddi yardımına vabeste olduğuna itikadım vardır. Bunu kemali samimiyetle arz ederim. Bu muhabbet ve itimadın benden esirgenmeyeceğine eminim.

Büyük milletimiz için yüksek saadetler ve âli meclisinize feyizli mesaisinde muvaffakiyetler dilerim. Büyük Millet Meclisinin muhterem azası, Reiscumhur sıfatile Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliyeye esasatına riayet ve bunları müdafaa ve Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfi mesai ve Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men ve Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icbatına hasrî nefsetmeten ayrılmayacağıma huzurunuzda namusum üzerine söz vererek ant içerim”¹⁵¹

Milliyet Gazetesi'nde “Gazi, ittifakla Reiscümhur intihap edildi, yeni kabineyi tekrar İsmet Paşa teşkil etti.”¹⁵² şeklinde haber yer almaktadır.

Milliyet Gazetesi imtiyaz sahibi ve Baş yazarı Siirt Mebusu Mahmut Bey, Gazi Mustafa Kemal'in 3.kez Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili olarak 5 Mayıs 1931 tarihli başyazısında “Gazi Türk milletinin tabii reisidir.”¹⁵³ ifadesini kullanmıştır. O dönemi en iyi özetleyen cümledir. Karşısında başka bir Reiscumhur adayı olmaması bu bakış açısıyla da izah edilebilir.

Cumhuriyet Gazetesi'nde 4 Mayıs 1931 tarihinde yapılan ve Gazi Mustafa Kemal'in 3.kez Cumhurbaşkanı olarak yetkilendirildiği seçimde yaşanan tartışma ile olarak Yunus Nadi imzalı “Teşkilat-ı Esasiye Etrafında Bir Münakaşa”¹⁵⁴ başlıklı baş yazıda; İzmir mebusu Halil Bey'in Meclis'te başlatmış olduğu tartışmada seçim döneminin 4 yıl olduğu iddiasına yer verilirken Halil Bey'in samimiyetinden şüphe duyulmadığını ifade ederken “Halil Bey'in Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhunu tam anlamadığı” eleştirisi yer alıyor. Ayrıca çok dikkat çekici bir detay hakkında yorumda bulunuluyor başyazıda ‘Teşkilat-ı Esasiye Kanunun Reis Paşadan istedim’ demesine değiniliyor ve deniliyor ki; “Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz Reis Paşanın kasasında saklı

¹⁵¹ Cumhuriyet, 5 Mayıs 1931.s.1.

¹⁵² Milliyet, 5 Mayıs 1931.s.1.

¹⁵³ Milliyet, 5 Mayıs 1931.s.1.

¹⁵⁴ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1931.s.1.

2.4. 1935 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1 Mart 1935 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 4.kez yapılan Cumhurbaşkanı seçimi (1931 seçimindeki görev süresi tartışması hariç) yine sorunsuz, tartışmasız bir Cumhurbaşkanı seçimi olmuştur. Bir görüşe göre; *“Atatürk yaşadığı sürece Cumhurbaşkanı seçiminin sadece bir formaliteyi yerine getirmek olduğu son derece açıktır.”*¹⁵⁸ denmektedir.

Bir görüşe göre de 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile sonraki yıllarda Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı sorusunun cevabının belli olduğu bir gerçektir. *“Kahraman komutan, devletin kurucusu, bir mücadelenin düşünürü, hareketçisi, komutanı, her şeyi. O ölünceye kadar da kimse onun karşısına çıkmamıştır. Orada seçim söz konusu değildir. Orada tasvip, tasdik söz konusudur. Seçim için birden fazla aday lazım. İçinden birini seçeceksin. Bir tane ise, tasvip ve tasdiktir.”*¹⁵⁹ denmektedir.

4 Mayıs 1931 tarihinde yapılan 3. Cumhurbaşkanı seçimi sonrasında 1935 Mart ayına gelindiğinde 4.Cumhurbaşkanı seçimi öncesinde 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince milletvekili seçiminin yani Genel seçimin yenilenmesi gerekiyordu. Genel seçimlerle ilgili ilk haberler bazı basın organlarında Ocak 1935 sonrası görülmüştür.

Milliyet Gazetesi'nin 1 Ocak 1935 tarihli baskısında Başbakan İnönü'nün Öz Türkçe yazısı manşetiyle verilen habere *“Türk kadınlarının siyasa alanına girişi”*¹⁶⁰ alt başlığı ile habere devam edilmiştir. Halkevleri mecmuası olan ‘Ülkü’nün 23 numaralı sayısında baş yazı olarak yayımlanan yazı, alıntılanarak gazetede yayınlanmıştır. *“Türk kadınları sayılabilmek üzere dirler. Bu erişmeden sevinç duyduklarını anlıyoruz. Yurdun her yanından bize gönderdikleri telyazılarında ulusal kurultayın son yasası dolısıyla coşkun duygularını bildirmektedirler. Kimse kadınlarımıza bu görünüşü çok görmeyecektir. Türk kızının en yüksek erginlik belgesini ulusal kurultaydan almış olması ulusça hepimiz için bayram yapılacak bir yarıştır. Türk kızı son on yılda çok olgunluk gösterdi Kurtuluş çağında doğrudan doğruya savaşa değen çalışmalardan söz açacak değilim. Sanırım ki ulusal savaşta kadınların yaptıkları için düşündüklerimizi yer geldikçe birçok kez söyledik ve duyurmağa çalıştık...”* şeklindeki görüşleri okuyucuya aktarılmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Yücel, A.g.e., s.38.

¹⁵⁹ Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 274.

¹⁶⁰ **Milliyet**, 1 Ocak 1935.s.1.

¹⁶¹ **Milliyet**, 1 Ocak 1935.s.1.

Milliyet Gazetesi'nin 15 Ocak 1935 tarihli baskısında; “*Saylav Seçimi Başlarken*” başlıklı A. Şükrü Esmer imzalı başyazıda;

“*Ülkenin her yanından gelen duyular artık saylav seçiminin başladığını bildirmektedir. Halk fırkasının ileri sürdüğü ikinci seçicilerin adları birçok yerlerde halka bildirilmiş ve bir takımlarında da seçim yapılmıştır. İstanbul’da ikinci seçicilerin kim olacağı da bugün yarın belli olacaktır. Sözüün kısası Beşinci Kurultay için seçimin başladığı söylenebilir.*

... *Beşinci kurultay için yapılacak olan seçimi bundan önceki seçimlerden ayıran bir değer de şudur ki bu kadınlara da seçim hakkı verilmiştir. Yüzünden kara peçeyi atarak temiz alnını açan cumurluk, Türk kadınınu bu yüksek ve en ileri amacına da kavuşturmuş oluyor. Bu amaca kavuşan kadının bugün başlayan seçime karşı yakın bir gönül ilişkiliği göstereceği ve büyük öndere karşı duyduğu şükran borcunu da ödeyeceği umulmaktadır.*”¹⁶² denmektedir.

Milliyet Gazetesinin 17 Ocak 1935 tarihli baskısında seçimlerle ilgili “*Yüzlerce hatip yarın sandık başlarında söz söyleyeceklerdir*”¹⁶³ şeklinde bir haber yer almaktadır.

Basında seçimlerle ilgili haberler arasında A. Şükrü Esmer imzalı bir yazıda “*Türk Ulusu on beş yıldır Atatürk’ün arkasından gidiyor*”¹⁶⁴ denmektedir.

Şubat 1935 tarihinde ise seçimle ilgili haberler yoğunlaşmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 2 Şubat 1935 tarihli baskısında ana manşetten “*Saylav namzetleri ayrılıyor*”¹⁶⁵ haberi verilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 3 Şubat 1935 tarihli baskısında ise; “*Önder Atatürk bir beyanname neşretti*”¹⁶⁶ şeklinde manşetten verilen bir haber yer almaktadır. Haberin devamında Atatürk’ün “*Serbest çalışacak samimi yurddaşların ulus kürsüsünden yapacakları tenkidlerle milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatindeyiz*”¹⁶⁷ şeklinde açıklamasına yer verilmiştir.

Haberin sonraki alt başlığında ise “*Müstakil saylavlık için namzet listesinde 16 boş yer bırakıldı*”¹⁶⁸ şeklinde bilgi yer almaktadır.

Milliyet Gazetesi'nin 5 Şubat 1935 tarihli baskısında ‘*Atatürk’ün Beyanname*’ başlıklı haberde “*Büyük Önder diyor ki; Ökonomie, Maliyede, Nafiada, Kültürde ve Milli*

¹⁶² Milliyet, 15 Ocak 1935.s.1.

¹⁶³ Milliyet, 17 Ocak 1935.s.1.

¹⁶⁴ Milliyet, 18 Ocak 1935.s.1.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 2 Şubat 1935, s.1.

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 3 Şubat 1935, s.1.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 3 Şubat 1935, s.1.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 3 Şubat 1935, s.1.

Müdafaa ile iç ve dış siyasa da doğruluğu denenmiş gidiş yollarında azimle yürüyeceğiz"¹⁶⁹ bilgisi yer almaktadır.

Milliyet Gazetesi'nin 6 Şubat 1935 tarihli baskısında 'Atatürk ve yeni seçim' başlıklı A. Şükrü Esmer imzalı baş yazıda "Kamâl Atatürk'ün bildirim, geçmiş dört yıl içindeki çalışmanın bir pılançosudur. Bu planço karşısında her Türk'ün kıvanç duyması yerinde olur"¹⁷⁰ denmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 8 Şubat 1935 tarihli baskısı "Türk Ulusı Bugün Reyini Veriyor"¹⁷¹ manşeti ile çıkmıştır. Gazetede haberin devamında ise;

"İkinci seçiciler bugün yurdun her yanında saylav seçecekler" alt başlığıyla da okuyucularına bilgi verilmiştir. Haberin devamında ise; "Bugün ülkemizin her yanında, her bucağında, beşinci Millet Meclisi için saylav seçimi yapılıyor. İkinci seçiciler yer yer ve sıra ile sandık başlarına giderek ulusun vekilleri olmağa yakışır gördükleri kimselere rey vereceklerdir."¹⁷² şeklinde bilgilendirme yer almaktadır.

Milliyet Gazetesi'nin 9 Şubat 1935 tarihli baskısında 'Reisicümhur Atatürk'ün Ulusa Beyannamesi' haberi yer almaktadır. Beyanname şu şekildedir;

*"Sevgili yurttaşlarım,
Bana ve partime inancınızı ve güveninizi yine gösterdiniz; saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülküye bağlılık bütün bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir.*

1935 seçiminin bittiği bu, 8 Şubat akşamı Türkiye; iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşılabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu.

*Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir. Kamâl Atatürk"*¹⁷³

Milliyet Gazetesi'nin 1 Mart 1935 tarihli baskısında "Beşinci Ulus Kurultayı bugün açılıyor" ana manşetiyle yer alan haberin devamında "Fırka Meclis Grubu Toplandı" alt manşetiyle haber yer almakta. Ve "Meclis Reislğine Çankırı Saylavı B. Abdülhalık Fırka tarafından namzet gösterilecektir"¹⁷⁴ bilgisi yer almaktadır.

¹⁶⁹ Milliyet, 5 Şubat 1935, s.1.

¹⁷⁰ Milliyet, 6 Şubat 1935, s.1.

¹⁷¹ Cumhuriyet, 8 Şubat 1935, s.1.

¹⁷² Cumhuriyet, 8 Şubat 1935, s.1.

¹⁷³ Milliyet, 9 Şubat 1935.s.1.

¹⁷⁴ Milliyet, 1 Mart 1935.s.1.

Basında genel seçimler sonrasında “1 Mart 1935 tarihinde Reiscumhur intihabı yenileceğinden”¹⁷⁵ bahis edilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 1 Mart 1935 tarihli baskısında “Beşinci Kurultay ilk ve tarihi toplantısını bugün yapıyor” haberi yer almakta. “Fırka grubu dün 3 te kadın sayıların da iştiraki ile toplantı” alt başlığıyla haber devam ediyor. Haberin ilerleyen bölümlerinde ise;

*“Beşinci Büyük Millet Meclisinin ilk içtimaı evvelki dört Büyük Millet Meclisinin ilk toplantılarından daha büyük bir ehemmiyeti haiz bulunduracaktır. Çünkü ilk defadır ki Türk kadını Millet Meclisinde Türk erkeği ile beraber yan yana oturmağa, millet vekili olarak millet işlerine bakmağa bugünden itibaren başlamaktadır. Bu başlı başına mühim ve tarihi bir hadise olduğu için, beşinci Kurultayın ilk toplantısı da tarihi bir mahiyet almıştır.”*¹⁷⁶ denmektedir.

TBMM’de 1935 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 4.kez yapılacak olan Cumhurbaşkanı seçimi için toplanan TBMM’de 1 Mart 1935 tarihinde açılış konuşmasını en yaşlı vekil olan Necib Asım Yazıksız yapmıştır.¹⁷⁷ En yaşlı vekil açılış konuşmasını şu şekilde yapmıştır;

*“Büyük ulusların tarihlerinde birer altın devrim vardır. Büyük Türk ulusunun altın devrimini Atatürk kurmuştur. Tek dilli ve tek imanlı olan ulusumuz gerçekten Cumhuriyetle altın devrimine girmiştir ve onu yaşıyor. Tarihe göre yeni başlayan bu devrim başlangıcında hıza göre Türkü, Türk ulusunu kısa bir zamanda bütün ulusların üstünde bir örneğe götüreceğine büyük imanımız vardır.”*¹⁷⁸

Necib Asım Yazıksız’ın alkışlarla sona eren bu konuşmasının ardından yapılan oylama da 377 oyla Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik Renda Meclis başkanlığına getirilmiştir. Yaptığı kısa konuşmada tüm arkadaşlarına teşekkür etmiştir.¹⁷⁹

Ardından Meclis Başkanının “Reiscumhur intihabına başlıyoruz: Arkadaşlar, isimleri sıra ile okuyacağız. Karışık olmaması için kürsünün solundan girilsin ve sağ tarafından çıkılsın” sözleri sonrası Türkiye Cumhuriyeti Devleti 4.kez yapılacak olan

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 1 Mart 1935.s.1.

¹⁷⁶ Cumhuriyet, 1 Mart 1935.s.1.

¹⁷⁷ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İçtima:1, s.2.

¹⁷⁸ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İçtima:1, s.2.

¹⁷⁹ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İçtima:1, s.2.

Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Milletvekillerinin isimleri okunarak oylar kullanılmıştır.¹⁸⁰

Meclis Başkanı: “İstihali âra muamelesi bitmiştir. Kura ile intihab edilecek arkadaşlar salonda herkesin huzurunda reyleri tasnif edeceklerdir.”¹⁸¹ demiştir ve 9 kişilik tasnif heyeti¹⁸² oluşturulmuştur.¹⁸³

Yapılan oylama sonucunda seçilen Cumhurbaşkanı’nı Meclis Başkanı şu şekilde açıklamıştır: “Reyler tasnif edilmiştir. Neticei ârayı arz ediyorum: Bugün Büyük Millet Meclisinde isbatı vücud eden arkadaşların adedi 386’dır. Cümlesinin verdikleri reyle Kamâl Atatürk¹⁸⁴ (Ankara) Reiscümhurluğa intihab edilmişlerdir.”¹⁸⁵

Verilen aranın ardından 18.15’te Meclis Başkanı Mustafa Abdülhalik Renda başkanlığında tekrar toplanan Mecliste, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk şiddetli ve sürekli alkışlar eşliğinde kürsüye gelip yemin ederek kısa bir konuşma¹⁸⁶ gerçekleştirmiştir:

“Kamutayın sayın üyeleri;

Kamutayca beni bu seçim devresi için de Cümurluk Başkanlığına seçmek yönile, Yüksek Türk ulusu adına göstermiş olduğunuz büyük güvenden dolayı eğilerek hepinize saygılarımı sunarım.”¹⁸⁷ demiştir. Meclisten sürekli alkış sesleri duyulmuştur.

Ardından Cumhurbaşkanlığı yeminini gerçekleştirmiştir.

“Reisicumhur sıfatile Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye’nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefsetmekten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm.”¹⁸⁸

¹⁸⁰ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1, s.2.

¹⁸¹ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1.s:3.

¹⁸² Dokuz Kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: Hürrem Ergün (Tokad), Dr. Salih Konuk (Bursa), General Zeki Soydemir (Erzurum), Tevfik Tarman (Seyhan), General Muhittin Akyüz (Kars), Sırrı Day (Trabzon), İzzet Ulvi Aykur (Afyon Karahisar), Hazim Börekçi (Kırşehir), Celâl Bayar (İzmir), Süleyman Sırrı Gedik (Trabzon). TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1.s:3.

¹⁸³ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1.s:3.

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 5 Şubat 1935, s.1. (‘Kamâl Atatürk’ ifadesi ile ilgili detaylı bilgi için) Bkz EK-3.

¹⁸⁵ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1.s:3.

¹⁸⁶ Doç. Dr. Ali Satan; “Diş ağrısı nedeniyle o güne kadarki en kısa teşekkür konuşmasıdır” demiştir. NTV, “Çankaya Yokuşu Belgeseli”, Bölüm 1, <https://www.youtube.com/watch?v=0EbCSAJ0f20>, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

¹⁸⁷ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1.s:4.

¹⁸⁸ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İctima:1.s:4.

“Bayanlar, Baylar; bu içtiğim andla üzerime aldığım onurlu ödevin kudsâl olduğu kadar ağır da bulunduğunu pek iyi anlıyorum. Buna benim özel gücüm ancak sizin, seçkin, arkadaşlarımla ayrılmaz birliği ve arasız yardımı ile yetebilir. (Bravo sesleri ve sürekli alkışlar tekrarlanmıştır.) Bu değerli güvencin benden esirgenmeyeceğine inancım büyüktür. (Sürekli alkış sesleri) Arkadaşlarım, kıtınızdan çekilirken başladığınız önemli yurd ve ulus işlerinde sizler için verimli, mutlu çalışmalar dilerim.” (Varol, yaşa sesleri ile sürekli alkışlar duyulmuştur)¹⁸⁹

Burada dikkat çeken bir nokta Cumhurbaşkanlığı yemin metninde Vallahi ibaresinin yer almamasıdır. Zira 1928 yılından itibaren Laiklik ilkesi Anayasamızda yer aldığından ötürü ve Devletin Dini İslam’dır ibaresi çıkarıldığından dolayı yemin metninde ‘Vallahi’ sözcüğü yer almamıştır.

1 Mart 1935 Cumhurbaşkanı seçiminde en dikkat çekici noktalardan bir diğeri de hiç şüphesiz Atatürk’ün teşekkür konuşmasında ‘*bayanlar ve baylar*’ hitap kelimelerini sarf etmiş olmasıdır.

‘*Bayanlar ve Baylar*’ hitabında en dikkat çekici nokta Türk devriminde kadına verilen önem ve değerden ileri geliyor olmasıdır. Kaldı ki bu önem ve değer verme sadece şifahi sarf edilen kelimelerden ibaret değildir, verilen değer kanunlarla da tecelli ettirilmiştir. Batının, kadınların siyasi haklarını görmezden geldiği yıllarda onlardan çok önde ve öncü bir şekilde bu hakların verilmesi Atatürk’ün ve Türk devriminin bir başka değerli bakış açısını ortaya koymaktadır. Türk kadınının Cumhuriyet ile edinmiş oldukları büyük kazanımlar arasında seçme ve seçilme gibi hakları sayılabilir. Bu seçim de dahil olmak üzere ilerideki Cumhurbaşkanı seçimlerinde Türk kadının da Cumhurbaşkanı olma iddiası doğmuştur.

Malatya mebusu İsmet İnönü ve 191 mebusun 5 Aralık 1934 Anayasa ve Seçim Kanununda değişiklik önerisi 317 mebusun 258’inin ‘Evet’ oyu ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış idi. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 10 ve 11. Kanun maddelerinde yapılan değişiklik ise şu şekildedir:¹⁹⁰

- *MADDE 10 — Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.*
- *MADDE 11 — Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir. Birtakım siyasal haklar ve seçim kanununun değişmesi ile Türk Kadını mecliste yerlerini almıştır. Türk kadını emperyalist Batılı bazı devletlerin ülkelerini*

¹⁸⁹ TBMMZC, 01.03.1935, Cilt:1, Devre:5, İçtima:1.s.4.

¹⁹⁰ TBMMZC, 05.12.1934, Cilt:1, Devre:4, İçtima:12, s.88.

işgal ettiği zamanlarda nasıl vatan savunmasında yer aldıysa, milli mücadele yıllarında nasıl ceza çekip, savaşlarda mücadele edip bağımsızlık için var olmak için cephe önünde ve cephe gerisinde yerini aldıysa 1935 Cumhurbaşkanı seçiminde de kendini millet egemenliğinin temsil edildiği yer olan TBMM 'de Mustafa Kemal Atatürk sayesinde görme imkanını bulmuştur.

Türk kadınına verilmiş diğer birtakım siyasal haklar ise şu şekildedir;

- Nisan 1930: Belediye Kanunu ile kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı.¹⁹¹
- 26.10.1933: Köy Kanunu'nun 20. Maddesi ile 30. Maddesinin değiştirilmesi kadınların köy muhtarı ve ihtiyar heyetine seçilme hakkı tanınmıştır.¹⁹²

Cumhurbaşkanı seçim sonucu ile ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nin 2 Mart 1935 tarihli baskısında “*Beşinci Kurultay dün toplandı*” ana manşetiyle okuyuculara bilgi verilmiştir. ¹⁹³ Haberin devamında “*Ulu Önder Kamâl Atatürk gene Reiscumhurluğa seçildi. Kabine istifa etti ve yeni hükümeti de kıymetli Başbakanımız İsmet İnönü kurdu*” denmekte. Meclis açılışının heyecanlı olduğu anlatılmakta. “*Meclis başkanlığına Mustafa Abdülhalik Renda seçildi*” denirken “*İlk defa kadın sayılların da iştirak ettiği bu tarihi celse baştan sona kadar hararetle geçti*” ¹⁹⁴ denmektedir.

Milliyet Gazetesi'nin 2 Mart 1935 tarihli baskısında “*Atatürk 386 mevcudun ittifakiile Cumurluk Başkanı, Bay Mustafa Abdülhalik te Meclis Reisi seçildi*” ¹⁹⁵ denmektedir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e daha önceki seçim sonraları olduğu gibi 3. kez Cumhurbaşkanı seçilmesi dolayısıyla da ülkenin ve dünyanın birçok noktasından birçok kişi, kurum ve devlet adamından tebrik telgrafları gelmiştir.

Kurun Gazetesi'nin 2 Mart 1935 baskısında Atatürk'ün konuşmasına yer verilmiştir. Atatürk'ün ceketindeki altı ok sembolü dikkat çekmektedir. Bununla birlikte meclis önünde duran kadın sayıllara da yer verilmiştir.¹⁹⁶

4 Mart 1935 tarihli Milliyet Gazetesi'nde “*Atatürk'ün Kamuya dilekleri*” başlığıyla yer alan haberde ve Riyaseticumhur Kâtibi Umumiliğinden gönderildiği belirtilen ve Atatürk'ün imzasını taşıyan yazı şu şekildedir;

¹⁹¹ **Resmî Gazete**, 14 Nisan 1930.

¹⁹² **Resmî Gazete**, 18 Mart 1924.

¹⁹³ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1935.s.1.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1935.s.1.

¹⁹⁵ **Milliyet**, 2 Mart 1935.s.1.

¹⁹⁶ **Kurun**, 2 Mart 1935.s.1.

“Yurdun her yanından, Komutanlardan, türlü kurum ve orunlardan, yeni seçim devresi için de kamutayca Cumurluk Başkanlığına seçilmemi kutlayan bir çok tel yazıları aldım. Bana karşı gösterilen bu pek değerli bağlılıktan çok duygulandım. Kamuya derin sevgi ve esenlik dileklerini sunar, yüksek yurdumuz için sonsuz yücelikler dilerim.” “Kamâl Atatürk”¹⁹⁷

Tebrik telgraflarından en dikkat çekicilerinden biri de Adolf Hitler’e ait olanıdır. Hitler tebrik telgrafında “Tekrar seçilmenizden dolayı en samimi tebriklerimin kabul buyurulması ricasına saadetiniz hakkındaki en sıcak temenniyatımı terdif ederim”¹⁹⁸ demiştir.

Fotoğraf 2. Cumhuriyet, 02 Mart 1935, s. 1.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Literatürde birçok Atatürk biyografisi bulunmakla birlikte, resmi kaynaklardan alınan bilgilerin –doğruluğu açısından- aktarılması yerinde olacaktır.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk’ün yaşam öyküsü şöyledir; 1881 yılında, Osmanlı İmparatorluğu’nun bir ili olan Selanik’te doğmuştur. Babası Ali Rıza Efendi, Annesi Zübeyde

¹⁹⁷ Milliyet, 4 Mart 1935.s.1.

¹⁹⁸ Cumhuriyet, 6 Mart 1935.s.1.

Hanım'dır. Babasını küçük yaşta kaybetmiştir. İlkokulu Selanik'te Şemsi Efendi Mektebi'nde okumuştur. Öğrenimini Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır Askeri İdadisi'nde sürdürmüştür.1899'da girdiği İstanbul Harbiye Mektebi'ni 1902 yılında piyade teğmeni rütbesiyle, Harp Akademisi'ni de 1905'te kurmay yüzbaşı olarak bitirmiştir. Mustafa Kemal 1905 yılında Şam'da 5.Ordu'da ,1907'de Makedonya'daki 3.Ordu'da görevlendirilmiştir. Manastır ve Selanik'te görevli iken 1909'da İstanbul'daki (31 Mart Vak'ası) ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu'nda görev yapmıştır. Arnavutluk isyanını bastırma harekâtına katılmıştır.1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması üzerine Tobruk'a gönderilmiştir. Tobruk ve Derne'de Türk kuvvetlerini başarı ile yönetmiştir. Binbaşı rütbesiyle 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşı'na katılmış; Edirne'yi Bulgaristan'dan geri alan kolorduda görev yapmıştır.1913-1915 yıllarında Sofya'da ataşe olarak bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda ,1915'te,19.Tümen Komutanı olarak Çanakkale Savaşı'na katılmıştır. Gelibolu'da düşman saldırılarını başarı ile durdurmuş: ' Anafartalar Kahramanı' adı ile ün kazanmıştır. 1916'da Doğu Cephesi'ne Kolordu Komutanı olarak atanmış ve generalliğe yükseltilmiştir. Rus saldırılarını durdurmuş: Bingöl ve Muş'u düşmandan geri almıştır.1917'de Filistin ve Suriye'de görevli 7.Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Aynı yıl veliaht Vahdettin ile Almanya'ya gitmiştir. Alman Genel Karargâhı ve Alman savaş cephelerinde incelemeler yapmıştır.1918'de yeniden görevlendirildiği Suriye cephesinde 7.Ordu Komutanı iken Birinci Dünya Savaşı sona ermiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a gelmiştir. Ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak amacını gizli tutarak, Ordu Müfettişliği görevi ile İstanbul'dan ayrılmıştır.

Karadeniz yoluyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır.22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayımlamıştır. Türk Ulusu'na "Vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu, azim ve kararlılıkla vatanın kurtarılması için Sivas'ta bir kongre toplanacağını "bildirmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin verdiği görevden ve askerlikten istifa etmiş:23 Temmuz 1919'da Erzurum'da 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongrelerin başkanlığını yapmıştır.

Bu kongrelerde," Düşman işgaline karşı milletin vatani savunacağı, bu amaçla geçici bir hükümet kurulacağı ve bir milli meclis toplanacağı, manda ve himaye kabul edilmeyeceği" kararları alınmış ve açıklanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, O'nun çabalarıyla ,23 Nisan 1920 'de Ankara'da tarihi görevine başlamış: Mustafa Kemal, Meclis ve Hükümet Başkanı

seçilmiştir. Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nı Türk Ulusu'nun kabul etmediğini dünyaya ilan etmiştir.

İtilaf Devletleri'nin yardımıyla İzmir'i işgal eden Yunan Kuvvetlerinin ilerlemesi 1921'de Birinci ve İkinci İnönü savaşlarıyla durdurulmuş ve geriye püskürtülmüştür. 23 Ağustos 1921'de yeniden saldıran Yunan Ordusu bozguna uğratılmış, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Türk Ordusu Sakarya Meydan Savaşı'nı zaferle sonuçlandırmıştır. 21 gün ve 21 gece süren savaşta Yunan Ordusu ağır kayıplara uğratılmıştır. Bu zafer nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal'e "Mareşal" rütbesi ve "Gazi" unvanı verilmiştir. Türk Ordusu, vatani düşman işgalinden kurtarmak için 26 Ağustos 1922'de saldırıya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği "Başkomutan Meydan Savaşı" nda (30 Ağustos 1922) Türk Ordusu Yunan Ordusunun büyük kısmını yok etmiştir. Bozguna uğrayarak kaçan düşman kuvvetlerini izleyen Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiştir. 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve İtilaf Devletleri işgal ettikleri Türk topraklarından çekilmişlerdir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından, bu savaşı da yürütüp zaferle sonuçlandıran TBMM tarafından 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edilmiş, Atatürk de Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu görevi en uzun süre üstlenen Atatürk arka arkaya 4 kez seçilmiş ve bu yüce görevi ölümüne dek sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, cesur ve unutulmaz önderi Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrılmıştır.¹⁹⁹

Latife hanımla 29 Ocak 1923 günü evlenmiş daha sonra 25 Ağustos 1925 'te ayrılmışlardır.²⁰⁰

2.5. 1938 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

11 Kasım 1938 Cumhurbaşkanı seçimi o güne kadarki en zor ve en yoğun duygularla yapılmış Cumhurbaşkanı seçimidir denebilir. Çünkü 1938 Cumhurbaşkanlığı seçimi Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu, lideri, başkomutanı ve önderinin ebediyete intikali ardından gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ebediyete intikalinden önce sağlık durumuyla ilgili haberler gün gün basında yer almıştır. Ekim 1938 tarihinde Atatürk'ün sağlık

¹⁹⁹ Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, Cumhurbaşkanlığı, Ankara, 2005, ss.78-81.

²⁰⁰ Ayça Atikoğlu, Cumhurbaşkanı Eşleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006, ss.44-51.

durumunun daha da ağırlaştığı basında yer alan en önemli haberler arasındaydı ve manşetten ana başlıklarla verilmekteydi.²⁰¹

Bu haberlere örnek vermek gerekirse; Cumhuriyet Gazetesi'nin 19 Ekim 1938 tarihli baskısında “Ulu Şefin sıhhi vaziyeti”²⁰² haberi yer almaktadır. Haberin devamında da “Dün neşredilen raporlara nazaran büyük kurtarıcımız evvelki geceyi iyi geçirmiştir. Vaziyette büyük bir değişiklik yoktur” şeklinde bilgiler yer almaktadır.

10 Kasım'da ise; Cumhuriyet Gazetesi'nde “Atatürk'ün sıhhati” başlıklı haberinde “Büyük Şefimizin rahatsızlığı bütün ihtimamlara rağmen vahamete doğru seyrediyor”²⁰³ şeklinde bilgi yer almaktadır.

10 Kasım 1938 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu, Başkomutanı ve Büyük Önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk ebediyete intikal etmiştir.²⁰⁴ Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat haberi yurt içinde ve yurt dışında büyük infial yaratmıştır. Türk ve dünya kamuoyu günlerce Atatürk ile ilgili haberler yayınlamışlardır.

Fotoğraf 3. Cumhuriyet, 11 Kasım 1938, s. 1.

²⁰¹ Cumhuriyet, 18 Ekim 1938, s.1.

²⁰² Cumhuriyet, 19 Ekim 1938, s.1.

²⁰³ Cumhuriyet, 10 Kasım 1938, s.1.

²⁰⁴ Cumhuriyeti, 11 Kasım 1938, s.1.

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu ve Türk Devriminin baş mimarı Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1938 günü saat 09.05 ‘te ebediyete intikal etmesinin ardından İstanbul’da bulunan Başvekil Celal Bayar,10 Kasım akşamı saat 23.30’da Ankara’ya dönmüştür. Onu istasyonda Cumhurbaşkanı vekili ve Meclis başkanı Abdülhalik Renda, Parti Genel Sekreteri ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ile vekiller, mülki ve askeri erkân karşılaşmıştır. Garın merasim salonunda yabancı ülkelerin elçileri ve ataşeleri kendisini karşılaşmalar üzüntülerini bildirmişlerdir. Başvekil Celal Bayar, istasyondan doğru Büyük Millet Meclisi’ne gitmiş. Meclis Reis’ini ziyaretinin ardından gene Meclis binasında ve geç vakit vekiller heyeti toplanmıştır. Kabine durumu görüşmüş ve Cumhurbaşkanı vekili durumunda olan Büyük Millet Meclisi Başkanı, aynı gün şu bildiri yayınlamıştır;

“Reisicumhur Atatürk’ün milleti mateme garkeyleyen elim zıyı dolasıyla, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 34’üncü maddesi ²⁰⁵ mucibince yeni reisicumhur intihap edilmek üzere teşrinisani’nin (Kasım’ın) 11’inci cuma günü saat 11’de Büyük Millet Meclisi’ni toplantıya davet ederim.”²⁰⁶

(Ankara 10, Anadolu Ajansı)

TBMM’de 1938 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olur isek; Atatürk’ün ölümünün ertesi günü olan 11 Kasım 1938’de toplanan TBMM, saat 11.12’de Mustafa Abdülhalik Renda tarafından açılmıştır.²⁰⁷ Ankara Mebusu Cumhurbaşkanı Atatürk’ün vefatına dair Başvekalet tezkeresi sunulmuştur.

Sunulan Başbakanlık tezkeresi şu şekildedir:

“Büyük Millet Meclisi Yüksek Huzurlarına

Ankara mebusu Reisicumhur Atatürk’ün, müdavi ve müşavir tabiblerinin verdikleri ilişik raporda gösterildiği veçhile son teşrinin onuncu perşembe günü saat 9 dakika 5 de terki hayat ettiklerini onulmaz acı ve teessürlerle arz ederim.” ²⁰⁸

“11-XI-1938 Başvekil

C. Bayar”

²⁰⁵ 1924 Teşkilât-ı Esâsiyye Kanûnu Madde 34: “Cumhûr Riyâsetinin inhilâlinde Meclis müçtemi ise yeni Reisicumhûru derhâl intihap eder. Meclis müçtemî değilse Reis tarafından hemen içtimaâ dâvet edilerek Reisicumhûr intihap edilir. Meclisin intihap devresi hitâm bulmuş veya intihâbatın tecdidine karar verilmiş olursa Reisicumhûru gelecek Meclis intihap eder. Gözler, **A.g.e.**, s.82.

²⁰⁶ **Cumhuriyet**,11 Kasım 1938.s.1.

²⁰⁷ **TBMMZC**, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.16.

²⁰⁸ **TBMMZC**, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.16.

Rapor

“Reisicumhur Atatürk’ün umumî hallerindeki vehamet, dün gece saat 24 de neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 ikinci teşrin 1938 perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.

10 İkinciteşrin 1938

Dr. Akil Muhtar Özden

Dr. Neşet Ömer İrdelp

Nihad Reşad Belger

Dr. Abravaya Marmaralı

Dr. H. Diker

Dr. Süreyya Serter

Dr. Kâmil Berk

Mim Kemal Öke

Dr. Asım Arar

Dr. H. Alataş.”²⁰⁹

Doktorların sunduğu raporda Atatürk’ün rahatsızlığının ilerlediğini ve komaya girerek 10 Kasım saat 9.05’te vefat ettiği beyan edilmiştir. Raporun okunmasının ardından TBMM Başkanı ve Cumhurbaşkanı vekili Abdülhalik Renda konuşma gerçekleştirmiştir:

“Çok sayın arkadaşlarım, Büyük Halaskarımızın ölümünden hepimizin ve bütün milletin duyduğu elemi ne kadar büyük ve derin olduğunu dünden beri gerek kendimizde ve gerek millette gördüğümüz büyük acılarla anıyoruz.

Bugün burada bunun için çok söz söylemek imkânı, Teşkilâtı Esasiye kanununun bize emrettiği bir vazife dolayısıyla, yoktur. Bunun başka bir güne talikma müsaadenizi rica ederim. Teşkilâtı Esasiyenin emrettiği vazifeyi ifa etmek, o da bizim için büyük bir vecibedir. Bu vazifeyi ifa etmeden evvel çok aziz ve büyük ölünün hatırasını tebcilen ayakta, beş dakika sükût ile, kalmanızı istirham ederim.”²¹⁰

Ağlama sesleri ve hıçkırıklar eşliğinde beş dakika ayakta durulmasının ardından Reisicumhur seçimine gidilmiştir.²¹¹

Meclis Başkanı: *“Teşkilâtı esasiye kanununun 34 ncü maddesi mucibince Reisicumhur intihabına başlıyoruz.”* demiş ve ardından Oy kullanmaya başlanacak İl

²⁰⁹ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.16.

²¹⁰ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s16.

²¹¹ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s16.

için “Kura çekeceğiz.” demiş ve çekilen kura sonrası milletvekilleri Ordu İl’i seçim bölgesinden başlayarak oylarını kullanmaya başlamışlardır.²¹²

Meclis Başkanı: “Rey vermiyen arkadaşlar var mı? Rey toplama muamelesi bitmiştir. Nizanmamei dahilimiz mucibince kura ile dokuz arkadaş seçeceğiz. Tasnifi ara da, yine nizamnamemiz mucibince, burada alenî olarak yapılacaktır.” demiştir. Ve dokuz kişilik tasnif heyeti²¹³ oluşturulmuştur.²¹⁴

Meclis Başkanı: “Bu arkadaşlar lütfen burada reyleri tasnif etsinler.” demiştir ve Umumî heyet salonunda reyler tasnif edilmiştir.²¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 5.kez yapılan Cumhurbaşkanlığı seçim sonucu Meclis Başkanı: “Neticei arayı arz ediyorum. Reysicumhur intihabı için 348 arkadaş iştirak etmiştir.348 reyle ve müttefikan Malatya mebusu İsmet İnönü Reysicumhur intihab edilmiştir. (Şiddetli ve sürekli alkışlar). Kendilerine haber vermek ve burada yemine davet etmek üzere celseyi 20 dakika tatil ediyorum”²¹⁶ diyerek açıklamıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 2. Cumhurbaşkanı M. İsmet İnönü olmuştur.

İkinci celse 12.10’da açılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçilen İsmet İnönü kürsüye davet edilmiştir. İsmet İnönü önce Cumhurbaşkanlığı yeminini etmiştir:

“Reysicumhur sıfatile Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye’nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasrınemis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm” (Meclis sıralarından “Allah muvaffak etsin” sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar duyulmuştur.)²¹⁷

Ardından Reysicumhur sıfatı ile yaptığı nutkunda;

“Büyük Türk milletinin muhterem vekilleri,
Arkadaşlığınızla müftechir olan, şerefli vazifenizde kendi nefsi için bahtiyarlık bulan bu arkadaşınıza Devletin en yüksek vazifesini tevdi etmek teveccühünü gösterdiniz. Sizlere şimdiden çok samimî şükranımı takdim ederim.

²¹² TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s16.

²¹³ Dokuz kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: İsmail Mehmed Uğur (Sivas), Mebrure Gönenç (Afyon Karahisar), Faik Soylu (Niğde), Huriye Önez (Diyarbakır), Yahya Galib Kargı (Ankara), İsmail Hakkı Veral (Sinob), Numan Aksoy (Antalya), Nuri Göktepe (Aydın), İsmet Eker (Çorum) TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.17.

²¹⁴ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.17.

²¹⁵ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.17.

²¹⁶ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.17.

²¹⁷ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İçtima:4, s.17.

Omuzlarımda hissettiğim ağır vazifeyi ifa ederken, tek istinadım, Büyük Türk milletinin itimadı ve bunun, sizin yardımınızla ve sizin dilinizden ifadesi olacaktır. Bu anda Atatürk'ün hatırası teselli bulmaz acılarıyla dolu olan kalbimizin aziz timsalidir. Atatürk'ün fevkalâde hizmetlerini bu günkü Türk Devletinin bünyesinde tam ve temiz eserler olarak tecessüm etmiş görüyoruz. Kadir bilen ve büyük evlâd yetiştiren milletimizin yüreğinde, (Kemal Atatürk) adı, sevgi ve hürmet içinde ebedî olarak yaşayacaktır. Şükran ve tazim hislerimi söylemeğe çalışan sözlerimin sizin muhabbet ve takdir duygularımızı da aksettirdiğine kanım.

Muhterem arkadaşlar; Devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin asil hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine kati inancım vardır.

Büyük ve kahraman bir milletin hizmetinde bulunuyoruz: Türk vatanının bölünmez, hiçbir tecavüze tahammül etmez, hiçbir zor karşısında millî haklarından vazgeçmez mahiyeti, her zamandan ziyade taze ve canlıdır. Türk milleti Devlet kurmak, vatan korumak kudretinde, kendi cevherindeki kıymet ve faziletlere istinad eden yapıcı ve yaratıcı bir millettir. Sulh ve terakki yoluna bütün gayretlerini asil bir surette vakfetmiş olan milletimiz mecbur olursa, kendisi ve şanlı ordusu geçmiş kahramanların hayranlığını celbedecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakâr göğsünü en parlak zaferlerle süslemeğe hazırdır.

Türk milletini az zamanda büyük bir medeniyet seviyesine yükseltmiş, Türk milletine en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkılâblar, kalb ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır.

Arkadaşlarım, Millet hizmetinde vazifelerin iyi ifa olunmasını emel edinmek başlıca kaygımızdır. Sükûn, istikrar ve emniyet içinde çalışmaktan başka arzusu olmayan milletimizi anarşiden ve cebirden uzak, bütün vatandaşlar için müsavi bir emniyet havası içinde bulundurmağı, Cumhuriyetin en kıymetli nimeti biliyoruz.

Vatandaşlar arasında muhabbeti genişletmek ve derinleştirmeğı, en şerefli vazife sayıyoruz.

Arkadaşlar, Türk milletinin en feyizli hazinesi: Büyük Millet Meclisidir. Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gelecekte de büyük saadetlerin, zafer ve muvaffakiyetlerin başlıca

kaynağı olacaktır.”²¹⁸ diyerek önce mebuslara teşekkürlerini iletmiş, ardından Atatürk’ün yaptığı hizmetleri ve yokluğunun acısını ve unutulmayacağını belirttikten sonra ülke olarak hedeflerinin ne olduğunu izah etmiştir. Geçmişte olduğu gibi zorlukları beraberce Meclis öncülüğünde aşacaklarını belirtmiştir.

İsmet İnönü’nün yaptığı konuşma sonunda Meclis sıralarından alkışlar ve “Allah seni var etsin” sesleri yükselmiştir. Başkan tarafından Meclis 12.20’de pazartesi gününe kadar tatil edilmiştir.²¹⁹

Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı ile beraber hatta koma halinden itibaren Cumhurbaşkanı olacak ve devleti yönetecek isim üzerine tartışmalar kamuoyuna yansımamıştır. Durum böyle olunca bu seçim günümüzde de hakkında en çok soru işaretleri bulunan Cumhurbaşkanı seçimidir denilebilir.

Atatürk yaşarken ölümü ardından devletin başına kimin geleceği konuşulmaktaydı. Adı geçen önemli isimler; İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Fethi Okyar ve Abdülhak Renda idi.²²⁰

En çok merak edilen sorulardan biri de 1937 yılı sonlarında Atatürk ile ters düşüp, hatta tartışma²²¹ yaşayıp ardından istifası istenip; devlet yönetiminden uzaklaşan İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı’na nasıl seçildiği sorusudur.

Bir diğer görüş de 1938 Cumhurbaşkanı seçimini ve İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olma durumunu İnönü’nün son meclis aritmetiğindeki etkisine ve tesirine bağlayarak şöyle izah etmektedir;

“1935 seçimlerine İsmet İnönü’nün başbakanlığında gidilmiştir.1935 seçimleriyle oluşan V. Mecliste VII. İnönü hükümeti vardı. Yani Mustafa Kemal’in ölümü ile boşalacak olan Cumhurbaşkanlığı makamına seçim, bu meclis tarafından yapılacaktı. Bu dönemde Atatürk ile İnönü arasındaki ilişki henüz 1937 yılındaki gibi kopma noktasına gelmemiştir. Dolayısıyla

²¹⁸ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İctima:4, s.18.

²¹⁹ TBMMZC, 11.11.1938, Cilt:27, Devre:5, İctima:4, s.18.

²²⁰ Cüneyt Arcayürek, **11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya 1923-1980**, Cilt: 1, Cumhuriyet Kitapları, 2014. s.59.

²²¹ Atatürk ile İnönü arasında tartışmanın ilk aşamasını 1937 yılı sonlarında Nyon Konferansı sırası ve sonrasında İnönü’nün Atatürk’ün talimatlarının Hükümetin işine müdahale olarak görülmesi ve kabullenilemeyişi oluşturur. İkinci aşaması ve ipleri koparan gelişme ise Ankara’daki bira fabrikası arazisinin genişletilmesi ile ilgili Çankaya Sofrasında İnönü’nün Atatürk’e hitaben yaptığı “Ne oldu Paşam size? Eskiden böyle değildiniz. Artık emirlerinizi hep sofradan mı alacağız. Aramıza Kara Tahsinler (Sultan Hamid’in başkatibi) giriyor.” konuşması olmuştur. Atatürk ertesi gün İnönü’yü tren garında kompartımanına çağırıp “Görev arkadaşlığımız bitmiştir. Ama dostluğumuz devam edecek” demiştir. Ve İsmet İnönü görevinden alınmıştır. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul,2009, ss.573-575.

*meclis yapısının oluşturulmasında İnönü'nün etkisinin olması kaçınılmazdı. Bu açıklamaları daha sonra Cumhurbaşkanlığı adaylığı konusunda kimi yazarların” meclisin adayı Şükrü kaya ordunun adayı İsmet İnönü idi “tezinin çok da doğru olmayacağını ortaya koymak açısından yapmak gerekir. Hiç kuşku yok ki Meclis'in oluşturulmasında bir Başbakan'ın hele İsmet İnönü gibi bir başbakanın etkisi bir iç işleri bakanının arasındaki ilişkinin henüz canlı ve aktif olduğu bir zaman diliminde” diyerek yorumlamaktadır.*²²²

Atatürk'ün vefatı sonrasında Cumhurbaşkanlığı için adı en kuvvetle muhtemel olarak zikredilen isim Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak idi. Avrupa'nın diplomasi kulislerinde ve Avrupa basınında Çakmak'ın adından önemle ve ciddiyetle bahsedilmekteydi.²²³

Nitekim Mareşal hala askerdi yani Fevzi Çakmak'ın adaylığının hem teknik açıdan mümkün olamayacağını hem de Celal Bayar'ın teklif götürdüğü halde Fevzi Çakmak'ın ‘Ben askerim’ cevabını verdiğinin bilgisine de sahip bulunmaktayız.²²⁴

İsmet İnönü'nün adaylığı da pekâlâ tartışılmaktaydı. İsmet İnönü ismi üzerinde olumsuz fikir yürütenlerin dikkatlerinden kaçan bir nokta İnönü'nün devletin her kademesinde güçlü olduğudur. Zira “İngiliz büyük elçisi daha 31 Ekim 1937 tarihinde, yani İnönü'nün Başvekillik 'ten ayrılmasından hemen birkaç gün sonra, İngiliz Dış işleri Bakanlığı'na yolladığı bir raporda, İnönü'nün siyasal alandan tasfiye edilmediği vurguluyor ve ileride yeniden en önemli siyasal konuma gelebileceğinden emin bulunduğunu açıklıyordu.”²²⁵

Hikmet Özdemir 1938 Cumhurbaşkanı seçiminde askerinin yani ordunun Cumhurbaşkanlığı için adı geçen isimler üzerindeki etkisine dikkat çektiği ve ordunun gayri ihtiyarı bir şekilde İsmet İnönü'yü destekleme refleksini şu şekilde anlatmaktadır;

“1922'de fiilen başkomutanlık yapan kişinin Cumhurbaşkanlığı altında muhtemeldir ki subaylar kendilerini güven içinde hissetmişlerdir. Böylesine güçlü bir tarihi kişiliğin yitirilişinden doğan güvensizlik ve yalnızlık duygusu nasıl giderilecektir? General ve subay kesiminde haklı bir endişe olmalıdır. Komutanlar kime itaat edeceklerdir? Büyük Millet Meclisi başkanı Abdülhalik Renda'ya mı, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'a mı? Yoksa İsmet

²²² Yılmaz, A.g.e., s.39.

²²³ Yılmaz, A.g.e., s.48.

²²⁴ Toker, A.g.e., s.177.

²²⁵ Yılmaz, A.g.e., s. 48.

*İnönü, Celal Bayar'dan birisine mi? Veya hiçbirisine değil de Mareşal Fevzi Çakmak'a mı? Generaller için kullanılan "itaat" sözcüğü yürürlükte bulunan 1924 Anayasası'na da uygundur. Çünkü ,1944'e kadar Genelkurmay Başkanlığı özerk bir kurum olup Başbakan'a veya Milli Savunma Bakanı'na karşı bir yükümlülük taşımamaktadır. Bu nedendir ki, 1938 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Genelkurmay Başkanı ve Ordu Komutanlarının, Cumhurbaşkanlığı makamına kimin geleceğine dair bir politikacıdan fazla ilgi duymaları ve görüş açıklamaları o günün koşullarında normal ve hatta gereklidir."*²²⁶

Hatta askerın isteği üzerine İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğunu savunan görüşü destekleyici şekilde Hikmet Özdemiir'den yapılan bir alıntının daha açıklayıcı ve kanıtlayıcı olması kuvvetle muhtemeldir:

*"1938'deki Cumhurbaşkanlığı seçimi ardından bir askeri lisede görev yapan tarih öğretmeni öğrencilerine; "Çocuklar askeri şerefınızın kıymetini biliniz; yeni cumhur reisimizi seçen, başta Mareşal (o zaman ki adı Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak) olmak üzere birkaç kumandandır," derken bir gerçeğe işaret etmiştir. Aynı öğretmen, bir öğrencisinin," Efendim, Büyük Millet Meclisi seçmedi mi? sorusu üzerine amacını bir hayli aşan yanıtı da şöyledir:" O işin formalitesidir. Kumandanlar razı olmasaydı, o başıbozukların cumhur reisi seçmek hadlerine mi düşmüş?"*²²⁷

Ordu-Siyaset ilişkisi bağlamında Hikmet Özdemiir'in savını destekleyen bir görüşe göre de "1938 Cumhurbaşkanlığı seçimi, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını isteyen askeri bürokrasi" olarak adlandırılabilir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Teyfik Rüştü Aras ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak gibi İnönü karşıtı "sivil bürokrasi" 'den daha etkin oldukları gerçeğini ortaya çıkarmıştır."²²⁸ denmektedir.

Ordunun yani Türk silahlı kuvvetinin ve kuvvet komutanlarının Cumhurbaşkanı seçimiyle yakından ilgilenmelerini ve müdahil olmalarını "normal bir ilgi duyma"²²⁹ olarak yorumlayanlar da vardır.

"1938 seçiminde ordu mu cumhurbaşkanlığı makamına ilgi duymuştur, yoksa cumhurbaşkanı adayları mı orduyu ilgilenmeye yöneltmiştir, şeklinde bir soru anlamsızdır. Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanının kim olacağı

²²⁶ Hikmet Özdemiir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.97.

²²⁷ Özdemiir, (*Atatürk'ten Günümüze...*), A.g.e., s.97.

²²⁸ Yücel, A.g.e., s.42.

²²⁹ Hikmet Özdemiir, (*Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde...*), A.g.e., s.99.

sorusuna herkes ilgi gösterecektir ve ordunun ilgisi de normaldir. Kaldı ki, Atatürk'ün ölümüyle, her ne kadar genelkurmay başkanı yaşıyor idiyse de Türk Ordusu fiili önderini, başkomutanını yitirdiği kaygısı içine düşmüştür.”²³⁰

‘Atatürk kendisinden sonra niçin aday bırakmadı?’ sorusuna cevap ararken Mustafa Kemal Atatürk’ün “Sofrası”nda ve hayatında yer alan önemli bir isim olan, Atatürk’ün yakın arkadaşı ve koruması olan Kılıç Ali’nin Anılarında Nuri Conker’i kendisinden sonra Cumhurbaşkanı adayı olarak bırakabileceğini şu cümlelerle öğrenmiş oluyoruz: “Atatürk’ün sofrasında birkaç kez şunları söylediğini biliyorum: “Reisicumhurluktan çekileceğim...Yerime Nuri Bey ‘i (Conker) aday göstereceğim. Nuri Bey boylu boslu, kelli felli, yabancı dil bilen bir arkadaştır. Mükemmel bir Reisicumhur olabilir. Binahenaleyh sağlığında millete benden başka birinin Cumhurbaşkanı olabileceğini göstermeliyim”²³¹ dediğini aktarır.

Yani neden kendinden sonra bir aday bırakmadı sorusuna yakın hayat arkadaşlarından birinin aktardığı bilgi ile cevap bulunmaya da çalışılabilir. Bu bilgi elbette teyit edilmeye ve en azından diğer tanıkların anılarında da irdelenmeye muhtaçtır.

Bir görüşe göre Atatürk’ün vefatı sonrası üzüntü veren bir tablo ortaya çıkmıştır. “Ankara’da Atatürk sonrası Türkiye tartışılmıyordu. Atatürk’ten sonra devlet başkanlığına kimin geleceği tartışılıyordu. İki grup oluşmuştu. Atatürk’ün çevresi olarak bilinenler bir grup, devlet başkanlığına İsmet İnönü’nün gelmesini isteyenler diğer bir grup.”²³²

Rıdvan Akın İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olmasını, İnönü’nün “vazgeçilmez bir isim” olmasını şu şekilde yorumlamıştır; “Ortaya şöyle bir siyasi gerçeklik çıktı: İnönü’ye karşı olanların güçlü bir şekilde destekleyebilecekleri ortak bir adayı yoktu ve bu anlamda iktidar mücadelesi kıran kırana geçmedi. Atatürk’ün ölümünün hemen arifesinde 8 Kasım’da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına Çakmak ve İnönü de davetli olarak katıldılar. Buradan da çıkarılabilecek sonuç şuydu ki; Türkiye’nin ikinci Cumhurbaşkanı olacak İnönü, siyasi hayatının inziva kısmında dahi Cumhuriyet Halk partisi örgütü ve kadroları açısından vazgeçilmez bir ismi olarak karşımıza çıkıyordu. Bu fiili

²³⁰ Hikmet Özdemir, (Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde...), A.g.e., ss.98-99.

²³¹ Hulûsi Turgut, A.g.e., s.257.

²³² Arcayürek, A.g.e., s.59.

durum hiç kuşku yok ki rejimin kuruluşunun ve yükselişinin İnönü faktörü üzerine bina edilmesi ile ilgilidir.”²³³

Selçuk Duman da İsmet İnönü'nün Atatürk'ün en yakınında yer alan bir isim olarak, rejimin sağlam temellere oturtulmasındaki payına dikkat çekerek izah etmektedir. “İnönü'nün Türk İnkılabının başlangıç ve gelişim evrelerinde devleti sevk ve idare edenlerin başında oluşuna dair ve bir güç oluşuna dair yapılan bir yorum şu şekildedir:”1934'te soyadı yasası çıktığında Atatürk'ün verdiği İnönü soyadını alan İsmet Paşa, Başbakanlık görevini 1924-1937 yılları arasında da sürdürdü. İnönü, Atatürk devrimlerinin gerçekleştirilmesinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerine oturtulmasında Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşıydı.”²³⁴ diyerek kocaman bir gerçekliği bize hatırlatmaktadır.

Bu arada gözden kaçırılmaması gereken önemli husus ise dünyada savaş çanlarının daha yüksek sesle çalıyor olmasıdır. Bu durum İnönü üzerinde karar kılınmış olmasını sağlayan önemli faktörlerden biridir denilebilir. Onun kadar savaş, cephe, müzakere ve antlaşma masası görmüş yani bürokrasi tecrübesi üst düzeyde olan ve Atatürk'e en yakın isimden başka tercih edilebilecek bir ismin olmaması da kanımca İnönü'nün elini güçlendiren etkenlerdendir. 'Savaş Diplomati' olarak da İnönü üzerinde uzlaşma sağlanmaktaydı çünkü 2.Dünya Savaşı kapıda, sınırlarımıza yaklaşacak belki de bizi içine alacak bir savaş karşısında İnönü'nün tecrübesi, bilgisi ve donanımı ile Atatürk'ten sonra en yetkin isim olarak tartışılmayacak kadar öneme sahiptir.

İsmet İnönü, bir Osmanlı subayı olarak Balkan savaşlarına (1912- 1913) ve Birinci Dünya Savaşı'na (1914 – 1918) katılmıştır. Savaş sonrası ise bir Türk subayı olarak, Kurtuluş Savaşı'na (1919 – 1923) katılmıştır. Dolayısıyla hayatının yaklaşık on yılını savaşarak geçirmiştir. Savaşın ne demek olduğunu çok iyi bilen bir devlet adamıdır.²³⁵

Bu arada Cumhurbaşkanlığı için İsmet İnönü'nün adının Atatürk sonrası Türkiye'nin yeni devlet başkanı olarak en kuvvetli şekilde zikredilmesini teyit eder

²³³ Rıdvan Akın, **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.21.

²³⁴ Selçuk Duman, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri**, Berikan Yayınları,2007, s.300.

²³⁵ Çakmak, **A.g.e.**, ss.29-30.

mahiyette Mustafa Kemal'in 2.Ordu Komutanı iken İsmet İnönü hakkında verdiği sicil ²³⁶ gözlerden kaçırılmaması gereken önemli bir detaydır.²³⁷

Şevket Süreyya Aydemir'e göre ise; “İkinci Adam'ı birinci plana çıkararak ve Tek Adam'dan boş kalan devlet başkanlığı sorumluluğuna onu çağırarak, şartlardır. Evet, ülkenin o tarihi anında, ülkenin başına onu şartlar getiriyordu. İnönü, Şartların Getirdiği Adam'dı.”²³⁸

Bernard Lewis'e göre Atatürk'ün halefi olarak İnönü'nün seçilmesinde üç önemli isim vardır; “Atatürk'ün ömür boyu dostu ve en yakın işbirlikçisi olan İnönü'nün seçilmesi yönündeki bu yaşamsal karar, öyle görünüyor ki, üç kişinin sorumluluğunda alınmıştır: İnönü'nün kendisi, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Eylül 1937'de Başbakan olan bankacı ve iktisatçı Celal Bayar.”²³⁹

Cumhurbaşkanı seçimi öncesi Halk fırkasının adayını belirlemesi gerekmektedir. Bunun için Halk Fırkası grubunda oylama yapıldı.

“Oylamaya katılan 323 milletvekilinden 322 'si İsmet İnönü lehinde oy kullandılar.²⁴⁰ Bir oy ise aday olmayan Celal Bayar'a çıktı. Bu sonuç üzerine, bir yıldır Atatürk'ün uzağında kalmış olan Türkiye'nin 2.adamı İsmet Paşa'nın tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilmesi kesinleşmiş oluyordu.”²⁴¹

Ulus Gazetesi, 11 Kasım 1938 baskısında Atatürk'ün ölümüyle ilgili “Kurtarıcını ve En Büyük Evladını Kaybettin, Türk Milleti Sen Sağ Ol!” şeklinde manşet atılmıştır. Haberin devamında ise; “Meclis bugün yeni Cumhurreisini seçiyor” alt başlığı yer almaktadır. Ayrıca Meclis toplantısının yapılacağı belirtilmiş, Atatürk'ün ölümüyle ilgili rapor da yayınlanmıştır.²⁴²

²³⁶ Pars Tuğlacı, **İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Cumhurbaşkanı**, Etik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15, Atatürk'ün İnönü'ye Verdiği Sicil Detaylı bilgi için Bkz. Ek-2.

²³⁷ Pars Tuğlacı, **İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Cumhurbaşkanı**, Etik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15.

²³⁸ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, II. cilt, 1938-1950, Remzi Kitabevi, İstanbul ,2011,11.Özel Basım, s.16.

²³⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınları, 9.Baskı, Ankara, 2017, s.393.

²⁴⁰ “Oylama sırasında bireysel gibi görünen garip bir hadise yaşandı. Daha bir gün önce İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilme ihtimalinden bahseden Vakıf gazetesinin sorumlularını partiye çağırıp azarlayan ve ‘bakalım parti İsmet'i namzet gösterecek mi?’ diyen Şükrü Kaya, muhtemeldir ki oy kullanmak zorunda kaldığı ve İsmet İnönü için oy kullanmak da istemediği için oy pusulasını eline alıp oylamanın bitmesini bekledi. Oylama bittikten sonra dalgın görünüm sergileyerek kalkıp sandığın başına gitti ve oylama işleminin bitip bitmediğini sordu. Sandık başkanı oylamanın bittiğini söyleyince, kullanmadığı oy pusulası elinde yerine oturdu.” Ahmet Cemil Ertunç, **A.g.e.**, ss. 59-60.

²⁴¹ Toker, **A.g.e.**, s.177.

²⁴² **Ulus**, 11 Kasım 1938.s.1.

Akşam Gazetesi, 11 Kasım 1938 baskısında meclis toplantısının Atatürk'ün ölümünden dolayı hüzünlü geçtiğini belirtmiştir. İsmet İnönü'nün konuşmasına geniş bir şekilde yer verilirken kabinenin istifasından sonra başbakanlığı Celal Bayar'ın getirildiği beyan edilmiştir.²⁴³

Cumhuriyet Gazetesi 12 Kasım 1938 baskısında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi haberini okuyucularına ve kamuoyuna “*İsmet İnönü Cumhurreisi seçildi*” şeklinde ana manşetten duyurmuştur. Haberin devamında ise “*Büyük Millet Meclisi, 348 mevcudun tam ittifiakiile Lozan Kahramanını Devlet Riyasetine intihab etti.*”²⁴⁴ denmiştir.

Kurun Gazetesi, 12 Kasım 1938 baskısında İsmet İnönü ve Atatürk'ün geniş resmine yer verilirken İsmet İnönü'nün yukarıda da aktarmış teşekkür olduğu konuşmasından kısa bir bölüm verilmiştir.²⁴⁵

Tan Gazetesi 12 Kasım 1938 tarihli baskısında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili olarak okuyucularına “*Millet Meclisi, Atatürk'ümüzden boş kalan riyasete onun mesai arkadaşı İsmet İnönü'yü tam ittifakla intihap etti*”²⁴⁶ şeklinde haberi aktarmıştır.

Tan Gazetesi 14 Kasım 1938 tarihli baskısında “*İnönü'nün Reiscumhurluğu her yerde büyük sempati ve takdirle karşılandı*”²⁴⁷ şeklinde bir habere yer vermiştir. Yunan basınında İnönü'nün seçilmesinin mutlulukla karşılandığı aktarılıyor.

²⁴³ Akşam, 11 Kasım 1938.s.1.

²⁴⁴ Cumhuriyet, 12 Kasım 1938.s.1.

²⁴⁵ Kurun, 12 Kasım 1938.s.1.

²⁴⁶ Tan, 12 Kasım 1938.s.1.

²⁴⁷ Tan, 14 Kasım 1938.s.1.

Fotoğraf 4. Cumhuriyet, 12 Kasım 1938, s. 1

2.6. 1939 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1939 Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili basında ilk haberler Mart 1939 tarihinden itibaren görülmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 Mart 1939 tarihli baskısında yer alan "İntihabat Faaliyeti" başlıklı haberin devamında "İnönü dün akşam partide son hazırlıkları tetkik etti"²⁴⁸ şeklinde bilgi okuyucularla paylaşılmıştır.

Bu arada Avrupa'da savaş çanları daha yüksek tonda çalmaya başlamıştır. Gazeteler "Orta Avrupa karışıyor"²⁴⁹ şeklinde haberler yapmışlardır. Bu arada seçimlere dair "İnönü Beyannamesi" başlıklı bir haberde; "Kat'î namzedleri yüksek reyinize arzederken vatanın mukadderatına 4 sene müddetle hâkim olacak meb'uslar üzerinde milletimizin itimadını azami derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz"²⁵⁰ şeklinde açıklama yer almaktadır.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 27 Mart 1939 tarihli baskısında "Meb'us seçimi dün yapıldı"²⁵¹ haberi yer almaktadır. Haberin devamında "Yurdun her tarafında Halk Partisi namzedleri ittifakla intihab edildiler" denmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde milletvekili genel seçiminin yapıldığı ve Cumhurbaşkanı seçiminin yapılacağı zamanlarda Avrupa'da Mussoli'nin²⁵²

²⁴⁸ Cumhuriyet, 11 Mart 1939.s.1.

²⁴⁹ Cumhuriyet, 14 Mart 1939.s.1.

²⁵⁰ Cumhuriyet, 25 Mart 1939.s.1.

²⁵¹ Cumhuriyet, 27 Mart 1939.s.1.

²⁵² Benito Mussolini, İtalyan Devlet başkanı (1883- 1945).

Fransa'ya sakin bir üslupla hitap etmesinden ülkeler arası ilişkilerin de yumuşayacağı gibi çıkarımların yapıldığı bir dönem olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur.²⁵³ Dünya konjonktürü göz önüne alınacak olursa ülkemiz seçimleri ve İsmet İnönü'nün tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesi bu açıdan da değerlendirilmelidir.

1938 Cumhurbaşkanı seçiminden 4,5 ay sonra Parlamento seçimlerinin yenilenmesiyle tekrar Cumhurbaşkanı seçimine gidilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimine geçmeden evvel 1939 yılında yaşanan çok önemli bir gelişme olan Hatay'ın anavatana katılışına değinmek gerekir. Atatürk'ün vefatından 8 ay sonra Hatay Türkiye'ye katılmıştır. Hatay, ana vatana 30 Haziran 1939 tarihinde katılmıştır ancak İnönü burada çok hassas bir politika yürütmüştür. İnönü'nün başarılı bir politika yürüttüğünü destekler mahiyette bir yorum; *“Bu 8 aylık süreci İnönü başarıyla yönetmiştir. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında Atatürk'ün takip ettiği stratejinin ve tarihi kişiliğinin önemli rolü olmuştur.”*²⁵⁴ şeklindedir.

1939 Cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili olarak seçimler öncesi önemli bir gelişme de CHP 'nin mebus seçimi yapacak 'Müntehibi Sani' uygulamasıdır.

*“Meşrutiyet'ten 1946 yılına kadar Türkiye'de seçimler iki dereceli ve idare denetiminde gerçekleştirilmiştir. Aynı sistemle yapılan 1939 seçimlerinin birinci aşaması olan, müntehibi sani seçimi (İkinci seçmenlerin belirlendiği seçim) 15-21 Mart tarihleri arasında yapılmıştır, 41 bin ikinci seçmen bu tur neticesinde ortaya çıkmış ve CHP tarihinde ilk defa 28 ilden gelen İkinci Seçmenler Ankara'da mebus adaylarını tartışmışlar, bu yolla bir çeşit parti içi demokrasi denenmiştir.”*²⁵⁵

1939 Cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili olarak bir başka önemli gelişme ise İsmet İnönü'nün 'Milli Şef' olarak bu seçime girmesi idi.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 27 Aralık 1938 tarihli baskısında *“C.H.P. fevkalade Kurultayı toplandı”* manşetiyle verilen haberin devamında da *“Cumhur Reisi İsmet İnönü, 375 aza ve 216 delegenin sürekli alkışları arasında ittifakla değişmez Başkanlığa seçildi.”*²⁵⁶ denmektedir.

İnönü'nün 'değişmez Genel Başkan' olması ile ilgili olarak M. Serhan Yücel şu bilgileri vermektedir; *“11 Kasım 1938'de ilk kez cumhurbaşkanı seçildikten 45 gün sonra, 26 Aralık 1938'de CHP, olağan üstü kongresini toplayıp Tüzük değişikliğine gitmiştir.*

²⁵³ Cumhuriyet, 27 Mart 1939.s.1.

²⁵⁴ Çakmak, A.g.e., s.32.

²⁵⁵ Akın, A.g.e., s.31.

²⁵⁶ Cumhuriyet, 27 Mart 1939.s.1.

Bu kongrede İsmet İnönü “değişmez Genel başkan” olmuş ve “Milli Şef” ilan edilmiştir. Bu değişiklikle ilgili gerekçede olarak;

“(…) bütün vatandaşları sinesinde toplamış bir partinin Genel Başkanı, Milli Şef özelliğini de taşıyacağı için, Genel başkanın yüksek şahsiyeti, her dört senede ve her kurultay toplantısında görüşme ve tartışmaya konu edilmemesi ve Genel Başkanın değişmezlik özelliğini esas kabul etmek, bu yüksek makamın istikrarını sağlama ve otoriteyi güçlendirme bakımından menfaate daha uygun görülmüştür “denilmek suretiyle değişiklik yapılmıştır. Tüzük değişikliği ile birlikte İsmet İnönü, devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’te dahi bulunmayan bir sıfat ve yetkinin sahibi oluyordu. Her dört yılda bir, parti içinde genel başkanlığa aday olmasının bile kendi şahsiyet ve otoritesini sarsıp zedeleyeceği görüşü, günümüzün demokrasi anlayışla oldukça zıt olmakla birlikte, 1938 şartlarında çok da yanlış değildi:

“(…) o tarihlerde şeflik sistemleri dünyanın en gözde sistemleriydi. Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini, Sovyet Rusya’da Stalin, İspanya’da Franco otoriter rejimleriyle batı demokrasilerini tir tir titretiyordu. Demokrasi dinamik değildi. Demokrasi: zafer kazanmak, toprak genişletmek için iyi bir idare değildi. Ülke içinde hızlı kalkınma, dışta da yayılmacı politikalar, ancak tek parti idarelerinin baskıcı rejimleriyle kurulabilirdi. Dünyada şeflik bu kadar revaçta iken, Türkiye’ye de bu durumun yansımaması düşünülemezdi. CHP Kurultay’ında alınan İnönü’nün ‘Milli Şef’ ve ‘Değişmez Genel Başkanlığı’ bu sebeple normal bir gelişme idi”²⁵⁷

İnönü’nün çok partili hayatı istediğini ancak şartların buna müsait olmadığını ülke ve dünya koşullarının bunu mümkün kılmadığını savunan bir görüşe göre; *“İnönü Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Başkanı olarak çok partili parlamenter sisteme dönmeyi tasarlıyordu. Nitekim bu düşüncesini, İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı bir sohbet konuşmasında açıkladı; fakat II. Dünya Harbi başladığı için tasarladıklarını gerçekleştirme imkânı bulamadı.”²⁵⁸ denmektedir.*

TBMM’de 1939 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; TBMM 3 Nisan 1939 yılında 14.00’te toplanmıştır.²⁵⁹ Meclisin en yaşlı mebusu olan Dr. Besim Ömer Akalın alkışlar eşliğinde kısa bir açılış konuşması gerçekleştirmiştir.²⁶⁰ Konuşmanın ardından Meclis Başkanı seçimine geçilmiştir. 408 reyle Çankırı

²⁵⁷ Yücel, A.g.e., s.45.

²⁵⁸ Duman, (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları...), s.302.

²⁵⁹ TBMMZC, 3.4.1939, Cilt:1, Devre:6, İçtima:1.s.2.

²⁶⁰ TBMMZC, 3.4.1939, Cilt:1, Devre:6, İçtima:1.s.2.

mebusu Mustafa Abdülhalik Renda Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçilmiştir.

²⁶¹ Abdülhalik Renda teşekkürlerini sunarak riyaset divanının seçimine geçilmiştir.

Riyaset divanının seçiminin ardından Reisicumhur intihabına geçilmiştir.

Meclis Reisi sonucu şöyle açıklamıştır; “*Reylerin neticesini arz ediyorum: Rey e iştirak eden arkadaş 413 dür. 413 reyle ve müttefikan Ankara mebusu İsmet İnönü Reisicumhur seçilmiştir.*” (Meclis sıralarından Şiddetli ve sürekli alkışlar duyulmuştur). “*Kendilerini yemine davet etmeğe gidiyorum. Yemin için gelinceye kadar celseyi kapattıyorum.*”²⁶²

İkinci Celsenin Meclis Reisi tarafından açılması ardından Reisicumhur’un and içmesine geçilmiştir. TBMM Zabıt Ceridelerinde “*Mebusların ayakta şiddetli ve sürekli alkışları arasında Reisicumhur İsmet İnönü Riyaset kürsüsünü şereflendirdiler ve aşağıdaki surette yemin ettiler*”²⁶³ diye kayıt mevcuttur.

Kürsüde İsmet İnönü şu şekilde and içmiştir; “*Reisicumhur sıfatile Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfi mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye’nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.*”²⁶⁴

Akşam Gazetesi, 4 Nisan 1939 baskısında “*İsmet İnönü ittifakla tekrar Reisicumhur intihab edildi*” manşeti atarken; “*İsmet İnönü’nün oy birliği ile yeniden seçildiği ve yeni kabine de Celal Bayar’dan alınarak Refik Saydam’a verildiği*” bilgisi yer almaktadır. Ayrıca haberin devamında “*Reisicumhurun yemin etmek için meclise geldiği sırada büyük halk kitlesi tarafından tezahüratlar ile karşılandığı*” da okuyuculara aktarılmıştır.²⁶⁵

Cumhuriyet Gazetesi, 4 Nisan 1939 baskısında “*Altıncı Millet Meclisi Dün Açıldı*” ana manşetiyle, “*Milli Şef İsmet İnönü Meclisin tam İttifakile ve alkışlar arasında tekrar Cumhur Reisiğine İntihab olundu*”²⁶⁶ alt metni ile haberi okuyucularına duyurmuştur. Bununla birlikte kabinede yapılan değişikliği de yer verilmiştir. Nafia vekaletine getirilen General Ali Fuad, Muhaberat ve Münakalat Vekaletine Ali

²⁶¹ TBMMZC, 3.4.1939, Cilt:1, Devre:6, İçtima:1.s.2.

²⁶² TBMMZC, 3.4.1939, Cilt:1, Devre:6, İçtima:1.s.3.

²⁶³ TBMMZC, 3.4.1939, Cilt:1, Devre:6, İçtima:1.s.3.

²⁶⁴ TBMMZC, 3.4.1939, Cilt:1, Devre:6, İçtima:1.s.4.

²⁶⁵ Akşam, 4 Nisan 1939.s.1.

²⁶⁶ Cumhuriyet, 4 Nisan 1939.s.1.

Çetinkaya, Ticaret Vekaletine de Cezmi Erçin'in getirildiği bilgisini okuyucuları ile paylaşmıştır.

Yine Cumhuriyet Gazetesinin 4 Nisan 1939 tarihli “Ebedi Şef ve Millet” başlıklı köşe yazısında Nadir Nadi’ye ait yazı dikkat çekmektedir. Köşe yazısında: “Büyük Türk milleti, tarihinin en kıymetli yıldızı olan Atatürk’ü gölgelemeyi tasarlayan bütün kafaları yumruğu ile ezmeye and içmiştir; çünkü artık Atatürk demek, sadece Türk demektir.”²⁶⁷ şeklinde başlayan yazısında “Türk halkının, TBMM’nin aşamayacağı hiçbir güçlüğü olmadığını, Atatürk ve halk arasına girmek isteyen gafillerin bunu unuttuğunu ve Atatürk’ün ruhunun Türk halkının kalbinde hiç ölmek üzere yaşadığını”²⁶⁸ belirtmiştir.

İkdam Gazetesi, 4 Nisan 1939 baskısında “Millet, Milli Şefimize İtimadını Yeniledi”²⁶⁹ manşeti ile okuyucularına bilgi aktarmıştır. İsmet İnönü’nün tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesine dair bilgilere yer verilirken “İsmet İnönü’nün seçilmesinin mecliste coşku ile karşılandığı”²⁷⁰ belirtilmiştir.

En Büyük Kaybımız
O'nun için yazılan yazılar ve şiirler
İkinci tab'ı çıktı

Cumhuriyet

İSTANBUL - CAĞALOĞLU
Salı 4 Nisan 1939

Onbeşinci yıl sayı 5348
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No 246
Telefon: Bağcıbağrıç ve evi: 22098 Tahatır beyeli: 24298 İdare ve matbaa kısmı: 24299 - 24290

FOTO MAGAZİN
Aylık salon mecmuas
Nisan nüshası çıktı

Altıncı Millet Meclisi Dün Açıldı

Millî Şef İsmet İnönü Meclisin tam ittifakile ve alkışlar arasında tekrar Cumhur Reisiğine intihab olundu

Kabinede yapılan tadilat

Yeni olarak Muhaberat - Münakalat ve Ticaret Vekâletleri ihdas edildi

Millî Şef etrafında Millet'in birliği
Cumhur Reisimiz İsmet İnönü, Büyük Atamın narlı yolunda aynı kuvvet ve isabetle bize rehberlik etmekte olan ve hepimizin en candan sesini ve seslenişini muhatap tutan

Ebedi Şef ve Millet
Büyük Türk milleti, tarihinin en kıymetli yıldızı olan Atatürk'ü gölgelemeyi tasarlayan bütün kafaları yumruğu ile ezmeye and içmiştir; çünkü artık Atatürk demek, sadece

Fotoğraf 5. Cumhuriyet, 04 Nisan 1939.

²⁶⁷ Cumhuriyet, 4 Nisan 1939.s.1.

²⁶⁸ Cumhuriyet, 4 Nisan 1939.s.1.

²⁶⁹ İkdam, 4 Nisan 1939s.1.

²⁷⁰ İkdam, 4 Nisan 1939s.1.

2.7. 1943 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1943 Cumhurbaşkanı seçimi öncesi yine Anayasa'ya göre genel seçimin yapılması gerekmektedir. 1943 Genel seçimleri ile ilgili ilk haberler Ocak 1943 sonrası görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin 13 Ocak 1943 tarihli baskısında "Millet Meclisi Seçimi Yenileniyor"²⁷¹ şeklinde haber yer almaktadır.

1943 yılındaki Cumhurbaşkanı seçimini incelemeden evvel Dünya'da umumi bir harbin cereyan ettiği²⁷² göz ardı edilmemelidir. Türkiye tarafsız bir şekilde kalıp, barış içinde komşuluk ilişkileri izlemek taraftarı idi. Basında yer alan önemli bir açıklama bu bilgiyi teyit eder mahiyettedir. "Başvekilin Mühim Beyanattı" başlıklı haberin devamında "Türk milletinin bir arzusu vardır: Barış içinde kalmak, Türk toprağı taarruza uğrarsa millet tek insan gibi ayaklanacaktır."²⁷³

Türkiye II. Dünya Savaşına fiilen katılmadıysa da ülkede tam olarak fiili savaş şartları yaşanmaktaydı. Hatta öyle zor durumlarda kalınmıştı ki Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından "ekonomik tedbirler paketi" hazırlanmıştı.

M.Serhan Yücel ekonomik tedbirlerle ilgili olarak; "Saraçoğlu, CHP grubunda "Bu kanun.... Bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz" sözleriyle Varlık Vergisini savunmuştur. TBMM'de fazla tartışılmadan 11 Kasım 1942 'de kabul edildi. 4305 Sayılı Varlık Vergisi Kanunu, bütçe gelirlerinin yaklaşık üçte birine denk gelen 315 Milyon liranın en geç 30 gün içinde toplanmasını ön görüyordu. Kimin ne kadar vergi vereceği il ve ilçelerde kurulacak komisyonlar tarafından saptanacaktı."²⁷⁴ şeklinde bilgiyi bizlere aktarmaktadır.

Tüm yaşanan zorluklara rağmen İnönü'nün Dış Politikasından övgüyle bahseden bir görüşe göre de; "Altı yıl süren savaş sırasında İsmet İnönü, dış politikada da çok başarılı olduğunu ortaya koydu. Bütün dikkatini, Türkiye'yi savaşa sokmamakta toplamıştı. Akdeniz'de İtalyan Tehlikesi belirince çok yönlü ilişkiler çerçevesinde İngiliz ve Fransızlarla bir ittifak imzaladı. Sovyetler Birliği zaten müttefikimizdi. Savaş içinde Almanya ile karşılıklı saldırmazlık paktı imzalamayı başardı. Hemen bütün Avrupa ve Türkiye'nin çevresi savaş yangını içine düşmüşken, Alman orduları Türk sınırında durdu ve Türkiye, II. Dünya Harbi'nin böylece dışında kalmış oldu. Savaşın sonucu belli olduktan

²⁷¹ Cumhuriyet, 13 Ocak 1939.s.1.

²⁷² Cumhuriyet Gazetesi'nin 19 Ocak 1943 tarihli baskında "Leningrad şehri dün ablukadan kurtuldu" başlıklı manşetten verilen haberin devamında "Stalingraddaki Alman ordusu müşkül durumda" şeklinde haber yer almaktadır.

²⁷³ Cumhuriyet, 21 Ocak 1943.s.1.

²⁷⁴ Yücel, A.g.e., s.47.

sonra Türkiye, müttefiklerin safında savaşa girmiş ve savaş bittiği için kazanan taraf sıfatı ile yeni kurulan Birleşmiş Milletlerde de yerini almıştır.”²⁷⁵

Yine benzer bir görüşe göre: “İnönü, ülkeyi İkinci Dünya savaşına sokmayarak, can kaybını ve ülkenin tahribatını önlemiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidini de bertaraf ederek büyük bir başarı kazanmıştır. Savaş süresince, Türkiye'nin savaşa girme riski yüksek olduğu için İnönü ülkede savaş ekonomisi uygulamıştır. Ek ve ağır vergiler ile ekmeğin karneye bağlanması büyük eleştirilere neden olmuştur. Bu sert tedbirler savaşın ve savaşa ihtimali olan bütün ülkelerde uygulanmıştır. Bu sert ekonomik tedbirler ve yoksulluktan şikâyet eden bir yurttaş İnönü'ye “Çocuklarımızı aç bıraktınız.” deyince İnönü de ona “Evet doğru ama babasız bırakmadım.”²⁷⁶ diyerek cevaplayışını, aslında ne kadar büyük bir badireden halkını koruduğunu kendi ağzından anlatışını ifade etmiştir.

TBMM'de 1943 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olur isek;

TBMM 7.dönem ilk celsesi 8 Mart 1943 saat 14.00'te açılmıştır.²⁷⁷ Meclis'i en yaşlı azâ sıfatı ile Kocaeli mebusu Subhi Artel açmıştır. Subhi Artel kısa bir açılış konuşması yapmıştır.²⁷⁸ Açılış konuşmanın ardından Meclis başkanı seçimine geçilmiştir. 427 oyla Çankırı mebusu Mustafa Abdülhalik Renda Meclis başkanlığına getirilmiştir.²⁷⁹ Mustafa Abdülhalik Renda teşekkürlerini sunduktan sonra riyaset divanı seçimine geçilmiştir.²⁸⁰ Ardından cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir.

Meclis Reisi: “Riyaset divanı tamamen teşekkül etmiştir. Şimdi Dâhili nizamnamemiz mucibince Reisicumhur seçimine başlıyoruz. Reyleri tasnif için gene Dâhili nizamnamemiz mucibince dokuz arkadaşı kura ile ayrılacaktır.”²⁸¹ demiştir ve dokuz kişilik tasnif heyeti²⁸² oluşturulmuştur.²⁸³

Tasnif heyeti oluşturulduktan sonra Meclis Başkanı, Tekirdağ seçim bölgesinden başlanarak oyların toplanmasına başlanabilir demiştir ve milletvekillerinden kürsüyü sağlarına alıp bir taraftan çıkıp bir taraftan inerlerse kolaylık sağlamış olacaklarını bildirmiştir.²⁸⁴

²⁷⁵ Duman, (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları...), ss.302-303.

²⁷⁶ Çakmak, A.g.e., s.39.

²⁷⁷ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁷⁸ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁷⁹ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁸⁰ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁸¹ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁸² Dokuz kişilik tasnif heyeti şu mebuslardan oluşmakta idi: Muhlis Erkmen (Kütahya), Münib Boya (Van), Halid Mengi (Niğde), Şemsettin Günaltay (Sivas), Ali Şelhum Devrim (Hatay), Hamdi Çelen (Kastamonu), Faik Baysal (Kayseri), Rüştü Bekit (Diyarbakır), Dr. İbrahim Tali Öngören (Diyarbakır) TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁸³ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.2.

²⁸⁴ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.3.

Tekirdağ seçim bölgesinden başlanarak oylar kullanılmaya başlanmıştır. Meclis Reisi: “*Rey vermiyen arkadaşlar var mı?*” şeklinde soru yönelttikten sonra “*Rey toplama muamelesi bitmiştir. Şimdi Reisicumhur intihabına ait verilen reylerin neticesini arz ediyorum: Reye iştirak eden arkadaşların adedi 435 tir. 435 reyle ve müttefikan Ankara mebusu İsmet İnönü Reisicumhur seçilmişlerdir!*”²⁸⁵ diyerek sonucu ilan etmiştir. (*Meclisten Şiddetli ve sürekli alkışlar duyulmuştur*)

Meclis Reisi “*Dâhili nizamnamemiz mucibince kendilerine keyfiyeti arz etmek ve yemine davet etmek için yanlarına gidiyorum. Binaenaleyh 15 dakika celseyi tatil ediyorum*”²⁸⁶ demiştir.

Ardından İkinci celse 18.40’ta açılmıştır. Ve TBMM Zabıt Ceridelerinde “*Reisicumhur İsmet İnönü şiddetli ve sürekli alkışlar ve yaşa, varol sesleri arasında Riyaset kürsüsüne gelerek and içtiler.*”²⁸⁷ şeklinde kayıt bulunmaktadır. Ancak And içme metni yoktur tutanaklarda ayrıca bir konuşma yapıldığına dair kayıt da yoktur.

Böylelikle 1943 Reisicumhur seçimine kadar Atatürk’ün bile her seçim sonrası yemin etmesi ve sonrasında bir teşekkür konuşması geleneğine İnönü’nün 1943 Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ara verilmiş olmaktadır.

Akşam Gazetesi, 9 Mart 1943 tarihli baskısında “*Meclis Dün Açıldı İsmet İnönü ittifakla Reisicumhur seçildi*”²⁸⁸ manşeti ile Cumhurbaşkanlığı seçim sonucunu okuyucularıyla paylaşmıştır. Haberin devamında ise “*Kabine istifa etti, yeni kabineyi kurmağa Şükrü Saracoğlu memur edildi*”²⁸⁹ denmektedir.

İsmet İnönü’nün 3. kez Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili haberi Tan Gazetesi 9 Mart 1943 tarihli baskısında okuyucularına “*Yedinci Büyük Millet Meclisi Dün Açıldı*”²⁹⁰ başlığıyla bildirmiştir. Haberin devamında ise “*Milli Şef İnönü Rey Birliğiyle Tekrar Cumhurreisliğine intihap Edildiler*”²⁹¹ bilgisi ile okuyucularına aktarmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mart 1943 tarihli baskısında “*Yeni Meclisin İlk Celsesi*” manşeti ve “*İsmet İnönü mevcudun tam ittifakiile Cumhurreisliğine intihab edildi*”²⁹² başlığı ile okuyucularına 1943 Cumhurbaşkanı seçimini aktarmışlardır.

²⁸⁵ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.3.

²⁸⁶ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.3.

²⁸⁷ TBMMZC, 08.03.1943, Cilt:1, Devre:7, İçtima: F, s.3.

²⁸⁸ Akşam, 9 Mart 1943.s.1.

²⁸⁹ Akşam, 9 Mart 1943.s.1.

²⁹⁰ Tan, 9 Mart 1943.s.1.

²⁹¹ Tan, 9 Mart 1943.s.1.

²⁹² Cumhuriyet, 9 Mart 1943.s.1.

Yine Cumhuriyet Gazetesi 9 Mart 1943 tarihli baskısında “Cumhurreisi Milli Şef İnönü” başlıklı bir yazıda şu değerlendirmelerde bulunulmuştur: “Bütün dünya yeni bir harbin her gün genişleyen ateşi ile yanarken memleketimiz bu kan ve ateş tufanı dışında kalabilmişse bunu uzağı ve derini gören kudretli şefin isabetli siyasetine borçluyuz. Onun için dünkü seçiminin neticesini Türk milletinin tekrar ve teyit eylediği bir şükran ifadesi olarak da almak kabildir.”²⁹³

İsmet İnönü'nün 3.kez Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı yurt içinden yurt dışından birçok tebrik almıştır.²⁹⁴

Tan Gazetesi'nin 10 Mart 1943 tarihli baskısında “Milli Şefin İntihabı Yurtta Sevinç Hariçte Geniş Akisler Yaptı”²⁹⁵ haberini manşetten okuyucularına aktarmıştır.

Fotoğraf 6. Vakit, 09 Mart 1943, s.1.

²⁹³ Cumhuriyet, 9 Mart 1943.s.1.

²⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 Mart 1943 tarihli baskısında “Yeniden Cumhurreisi seçilişi dünyada alâka uyandırdı” ana manşetiyle verilen haberin devamında ise;” Alman Devlet Reisi, Mısır Kralı, Rumen Devlet Reisi, Fin Cumhuriyet Reisi, Milli Şefimize tebrik telgrafları gönderdiler. Yeni Saraçoğlu kabinesi de hariçte çok iyi karşılandı” denmektedir.

²⁹⁵ Tan, 10 Mart 1943, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ ve SEÇİM TARTIŞMALARI

3.1. 1946 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1946 Cumhurbaşkanı seçimine geçmeden evvel Türk Demokrasi Tarihi açısından büyük bir kırılma noktası olan 1945 ve 1946 yılları siyasal gelişmelerine yakından bakmamız gerekmektedir.

İkinci Dünya savaşının bitişi sonrasında 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuş ve Türkiye'de tek parti dönemi sona ermiştir, çok partili siyasal hayata geçilmiştir ve 7 Ocak 1946'da da DP kurulmuştur.²⁹⁶

Kemal Karpat Çok partili hayata geçişi şu şekilde anlatmaktadır;

*“Türkiye’de tek partili sistemden çok partili siyasal hayata geçişi siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle Cumhuriyet’in temelinde var olan liberal fikirler hazırladı. Birleşmiş Milletler Anayasası’nın imzalanması, ikinci Dünya Savaşı’nu demokrasi cephesinin kazanması ile dünyaya hâkim duruma geçen demokratik ideolojilere Türkiye’nin kendi siyasi rejimini uydurması zorunluluğu gibi dış etkenler bu gerçeği hızlandırmıştır. Geçiş, doğrudan doğruya Devlet Reisi İnönü’nün etkisi altında Halk Partisi Hükümeti’nin aldığı bir kararla yapılmıştır.”*²⁹⁷

Feroz Ahmad DP kuruluş sürecini şu şekilde ifade ediyor:

“CHP içindeki görüşler Ocak 1945’te Meclis’in önüne gelen Toprak Reformu Tasarısı çevresinde kutuplaştı. Sertlik yanlısı Kemalistler bu önlemlerle Türkiye’yi bağımsız bir mülk sahibi köylüler cumhuriyetine

²⁹⁶ Murat Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Bahar, 2013, Cilt: XIII, Sayı: 26, s.164.

²⁹⁷ Karpat, **A.g.e.**, s.225.

dönüştürerek, toprak sahiplerinin ve savaş zenginlerinin siyasal gücünü kırmak istiyordu. Haftalar süren öfkeli tartışmalardan sonra parti disiplini sağlandı ve tasarı 11 Haziran'da Meclis'ten geçti. Tasarıyı eleştirenler hükümete, biri ekonomik diğeri anayasal olan iki nedenle saldırmışlardı. Onlara göre Toprak Reformu bütün olumsuz sonuçlarıyla birlikte üretimde azalmaya yol açacaktı; anayasanın garanti altına aldığı özel mülkiyet ilkesi de ihlal edilmiş oluyordu. Önde giden ve daha sonra Demokrat Parti'yi (DP) kuran dört siyasetçi -iş adamı bankacı Celal Bayar, bürokrat Refik Koraltan, tarih profesörü Fuat Köprülü, pamuk üreticisi toprak sahibi Adnan Menderes – toprak reformu konusunda hükümete karşı açtıkları saldırıyı genişlettiler. Hükümetin ulusal egemenlik ilkesini anayasanın belirttiği şekilde tam olarak uygulamasını ve partinin demokrasi ilkelerine uygun biçimde çalışmasını istediler. Kendi partilerine yönelttikleri sürekli saldırılar üçünün partiden çıkarılmasına, Bayar'ın da 1 Aralık 1945'te istifa etmesine yol açtı. Basında Bayar ve arkadaşlarının bir muhalefet partisi kurmak üzere olduklarına dair söylentiler çıktı ve bunlar, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin resmen kurulduğu ilan edildiğinde doğrulandı.”²⁹⁸

Bernard Lewis de Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişini şu şekilde izah eder;

“Demokrasi Türkiye'ye kolay gelmedi. Fikir ve arzu yeni değildi. Özgürlüğün bağımsızlıkla eş anlamlı olduğunu birçok Doğu ülkesinin aksine, Türkiye kendisine has bir demokratik harekete sahip olmuştu. Bu yalnızca bir milletin diğer milletlere karşı sahip olduğu haklarla değil, aynı zamanda millet içinde bireyin de haklarıyla bağlantılıydı. Kapsamlı entelektüel etkisine karşın, bu hareket pek az siyasi başarı elde etmişti. 1876 ve 1908'deki iki meşruteli rejim büyük umutlarla işe başlamış, ancak hüsrana ve başarısızlıkla sona ermişti. Hatta Kemal Atatürk'ün halkçı rejimi bile muhalefetin müsamaha gördüğü iki tecrübesinde de başarısız olup devlet başkanının kişisel tek adam yönetimi haline dönüşmüştü.”²⁹⁹

Olağan şartlarda Cumhurbaşkanı seçimi ve genel seçimlerin 1947 yılında olması gerekmektedir.

Bir görüşe göre;

“CHP almış olduğu bütün önlemlere rağmen, DP'nin büyümesine ve güçlenmesine mâni olamayınca hem belediye seçimlerini hem de genel

²⁹⁸ Ahmad, A.g.e., s.126.

²⁹⁹ Lewis, A.g.e., s.407.

seçimleri erkene aldı.1947 yılında yapılması gereken seçimler DP'ye karşı baskın seçim olarak düşünülebilir. 1946 Mayıs ayında yapılan belediye seçimlerinde DP tepki amaçlı yer almadı ve katılma oranı da son derece düşük bir seviyede kaldı. Olaylı geçen seçimlerden sonra gerginleşen CHP-DP ilişkileri kopma noktasına geldi. Belediye seçimleri ile ilgili tartışmalar bitmeden bu kez erken genel seçim gündeme geldi.14 Mayıs 1946 tarihinde Başbakanlıktan TBMM'ye sunulan Milletvekilleri Seçimi Hakkında Kanun Tasarısında eski kanunda sadece bir değişiklik yapılarak tek dereceli seçim usulü benimseniyordu. Seçimin idaresi, tek parti döneminde olduğu gibi yine "atamayla gelen" siyasi kişiliklerin inisiyatifine bırakılmıştı. Tasarı, 5 Haziran 1946 tarihinde CHP'nin istediği şekilde TBMM'de kabul edildi. Tasarının kabulünden beş gün sonra ,10 Haziran 1946'da CHP Kırklareli Milletvekili Nafi Tuf Kansu'nun önergesi üzerine yeni seçimlerin 21 Temmuz 1946 Pazar günü yapılmasına karar verildi. Seçimler önceden olduğu gibi-idarenin denetim ve gözetiminde yapılacaktı. Yargı kuruluşlarının yetkisinin bulunmadığı bir seçimin sağlıklı olması mümkün değildi. Bu sakıncanın yanı sıra yeni kabul edilen kanunla seçimlerde uygulanacak yöntem; oyların kullanılmasından sayılmasına, sonuçların ilan edilmesine kadar birçok konuda seçimi baştan sakat hale getirmişti. Seçimlerde yalnızca seçmen kütüklerine yazılabilenler oy kullanabilecekti. Üstelik oy kullanabilenler, resmi yöneticilerin nezdindeki sandık başlarında daha önceden hazırlanmış olan parti listelerini, herkesin gözü önünde sandığa atacaktı. Muhalefet Partisinin listesini sandığa atmak, idareye meydan okuma gibi değerlendirilebilirdi. Kaldı ki, bu yeni çok partili siyasal hayat tecrübesinin ne kadar süreceği ve bu maceraya katılanları ne gibi bir sonun beklediği tahmin edilemezdi. Oyların açıkta, herkesin gözü önünde kullanıldıktan sonra seçimin can alıcı noktası başlıyordu. Bu kez, sandıklar, sadece resmi görevlilerden oluşan kurullar tarafından gizli olarak açılacak ve oy sayımı ile dökümü yine gizli olarak yapılacaktı.”³⁰⁰

M.Serhan Yücel seçim sonucuna yapılacak itirazların anlamsız olduğunu iddia edip, şu bilgileri vermektedir; “Oy sayım ve döküm işlemi tamamlandıktan sonra, Vali'nin başkanlığında toplanacak kurullar, seçimi kazananları ilan edecekti. Ayrıca kanunla 'Hesaba katılan oy pusulaları, komisyon üyeleri ve orada hazır bulunanlar önünde yakılır ve keyfiyet bir tutanakla belirtilir' hükmü de getirilmişti. Yani seçimlere

³⁰⁰ Yücel, A.g.e., ss.52-53.

yapılacak itiraz, oylar sayıldıktan hemen sonra yakılacağı için anlamsızdı.”³⁰¹

Eleştirel bir yaklaşım ile konuyu değerlendiren M. Serhan Yücel 1946 yılı genel seçimleri ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır; “Bu ‘baskın’ seçimi boykot etmeyi düşünen DP’liler konuyu teşkilatlarına danıştı. Ancak 15 Haziran 1946 tarihinde yapılan genel merkez-taşra teşkilatları toplantısında ağırlık seçimlere katılma yönünde olunca DP’nin seçimlere girmesine karar verildi. Seçim 21 Temmuz 1946’da yapıldı. Cumhuriyet tarihimizin ilk çok partili ve tek dereceli bu seçimi, birçok tartışmayı da beraberinde getirecek seçimleri demokratların, mazbataları halkçıların kazandığı seçimlerin kesin sonuçları açıklanmadı. Seçim sırasında İç İşleri Bakanı olan Hilmi Uran’a göre 8.551.549 seçmenden 6.373.543 kişi oy kullanmıştı. Resmi makamların açıklamasına göre CHP 394, DP 65 ve Bağımsızlar 7 milletvekili kazandı. Hileli seçim sonrası Demokrat Parti, seçimleri protesto mitinglerine başladı. İlk adımda İzmir ve Bursa’da iki büyük miting yaptı. İstanbul’da seçimi kazanan Fevzi Çakmak Paşa’yı Ankara’da 40 bin kişi karşıladı. Ankara, Adana, Konya mitingleri yine büyük kalabalıklara sahne oldu. CHP de boş durmadı, seçimlerin hemen sonrasında DP’ye yakın Yeni Sabah ve Gerçek Gazetelerinin kapatıldığını açıkladı.”³⁰² demek suretiyle Demokrat Partililerin mağdur edildiğini iddia etmektedir.

Dönemin iş başındaki isimleriyle olan münasebetiyle de paylaştıkları dikkat çeken bir isim olan Gazeteci Cüneyt Arcayürek ise 1946 seçimlerini şu şekilde anlatmaktadır:

“21 Temmuz 1946 seçimleri CHP’nin zaferi ile sonuçlandı:396 milletvekili kazandı. On altı ilde seçime girebilen Demokrat parti 62 milletvekili çıkardı ama CHP seçimi nasıl kazanmıştı? Hala çok tartışılan bir konu. Hürriyet’in Ankara temsilciliği görevindeyken saygı duyduğum, beyefendi ve değerli bir siyasetçi, uzun yıllar Dış işleri bakanlığı yapan İhsan Sabri Çağlayangil’den CHP ‘nin 1946 seçim zaferinin iç yüzünü dinledim. Çağlayangil o sırada İç Anadolu’nun bir ilinde Vali. İsmet İnönü, yurt gezilerine çıkıyor. Seçim nabzını tutuyor. Özel “beyaz” tren Çağlayangil ‘in vali olduğu ilde duruyor. Milli Şef bir ara Çağlayangil’e “Vali Bey, burada partilerin vaziyeti nedir?” diye soruyor. Çağlayangil, İsmet Paşa’ya “Doğruyu mu söyleyeyim?” diye

³⁰¹ Yücel, A.g.e., ss.52-53.

³⁰² Yücel, A.g.e., ss.52-53.

soruyor. “Elbette, neyse doğru onu,” yanıtını alınca: “Bu ilde Demokratlar ağır basıyor,” diyor Çağlayangil. İsmet Paşa yanındaki parti yöneticilerine dönüyor:” Yahu bakın ne diyor,” dedikten sonra: “Oysa siz bana bütün illerde CHP’nin ağır nispette önde olduğunu söylüyorsunuz,” diye çıkışıyor. Sonra seçim gününü anlattı Çağlayangil: O gece sandıklar kapandıktan sonra gizli sayıma geçileceği sırada birden elektrikler kesilmiş...Elektrik gelip de sandıklar açıldıkça hemen her sandıktan az oranda DP, hemen hepsinde CHP listesi çıkmış. Genelde, sandıklarda oyların kısa sürede değiştirildiğine inanılıyordu. Valilerin CHP il başkanı olduğu, devlet kademelerinde CHP’lilerin egemen olduğu bir ülkede, valilerin il başkanı olduğu bir demokraside “, seçimleri CHP ‘nin sandık oyunları ile kazandığını kanıtlamak olanaksızdı. Demokrat Parti ,1946 seçimlerini ve gayri meşru bir meclisin seçtiği Cumhurbaşkanıyı gayri meşru ilan etti.³⁰³ demek suretiyle anlatmaktadır.

TBMM’de 1946 Cumhurbaşkanı seçimini inceleyecek olursak; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 8.kez Cumhurbaşkanlığı seçimi için TBMM 5 Ağustos 1946’da saat 14.00’te toplanmıştır. ³⁰⁴

Meclisi en yaşlı üye olan Seyhan mebusu Ali Münif Yeğenağa açmıştır.³⁰⁵ Meclis’in en yaşlı üyesi tarafından gerçekleştirilen açılış konuşmasının ardından üyelerin ant içmeleri ve Meclis Başkanı seçimine gidilmiştir. Meclis başkanlığı için iki aday vardı. Biri CHP İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir diğeri ise DP Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek idi. Başkanlık için yapılan seçim sonucunda İstanbul Milletvekili General Kâzım Karabekir 379 oy, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek 58 oy almıştır ve bu sonuçla Meclis başkanlığına 379 oy ile Kazım Karabekir seçilmiştir. ³⁰⁶

İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir’in konuşmasının ardından başkanlık divanı seçimi ve ardından Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir.³⁰⁷

İki adaylı olarak yapılan 1946 Cumhurbaşkanlığı seçimi bir ilk olmaktaydı. DP’nin adayı Fevzi Çakmak idi ve karşısında da İsmet İnönü var idi.

³⁰³ Arcayürek, A.g.e., ss.97-98.

³⁰⁴ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³⁰⁵ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³⁰⁶ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³⁰⁷ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

Meclis Başkanı: “Cumhurbaşkanı seçimine geçiyoruz. Oyları ayırmak için ad çekme ile 9 arkadaş ayıracağız.”³⁰⁸ demiştir ve dokuz kişilik tasnif heyeti ³⁰⁹ oluşturulmuştur. ³¹⁰

Siird seçim bölgesinden oyların toplanmasına başlanmıştır. Meclis Başkanı “Oy toplanması işi bitti. Şimdi oylar ayrılanacaktır.”³¹¹ demiştir.

Meclis Başkanı 1946 yılı Cumhurbaşkanlığı seçim sonucunu şu şekilde açıklamıştır: “Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçim sonunda toplanan oyların yekûnu (451) dir. Ankara Milletvekili İsmet İnönü (388) oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.”³¹²

Meclis başkanı diğer oy alanları ve aldıkları oy sayılarını da açıklamıştır:

“Diğer adayların oy oranları ise:

İstanbul Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak 59 oy almıştır,

Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk iki oy almıştır,

İki oy pusulası da boş bırakılmıştır.

*Şimdi Cumhurbaşkanını and içmeğe davet etmek üzere gidiyorum ve kendileri buraya gelinceye kadar oturumu kapatıyorum.”*³¹³ demiştir.

Meclis’in İkinci Oturumu 19.56 ‘da Cumhur Başkanının and içmesi için açılmıştır.³¹⁴

Meclis Başkanı: “Oturum açılmıştır. Cumhurbaşkanımız şimdi and içeceklerdir.”³¹⁵ demiştir.

“Soldan C.H.P. Milletvekilleri tarafından yaşa, varol sesleri ve ayakta sürekli alkışlar arasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kürsüye gelerek and içtiler. Soldan, C. H. P. Milletvekilleri tarafından bravo, varol ve yaşa sesleri ve ayakta sürekli, şiddetli alkışlar”³¹⁶

TBMM Tutanak Dergisinde 1943 Cumhurbaşkanı seçiminde de olduğu gibi yemin metni yer almamaktadır. Bu da ilginç ve önemli bir detay olarak tarihe geçmiştir.

³⁰⁸ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³⁰⁹ Dokuz Kişilik Tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: Sabri Çeliktüğ (Siird), Emin Erişirgil (Zonguldak), Ahmet Ali Çınar (Burdur), Yakup Kalgay (Samsun). Fikret Yüzatlı (Giresun), Faik Ahmet Barutçu (Trabzon), İhsan Şerif Özgen (Kütahya), Abidin Yurdakul (Sivas), Zühtü Akın (Kırklareli) TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³¹⁰ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³¹¹ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³¹² TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.3.

³¹³ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, ss.3-4.

³¹⁴ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.4.

³¹⁵ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.4.

³¹⁶ TBMMTD, 05.08.1946, Cilt:1, Devre:8, İçtima:1.Toplantı: O, s.4.

M.Serhan Yücel 1946 Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili olarak şunları söylemektedir; “Birden fazla adayın olduğu ve birden fazla adayın oy aldığı ilk Cumhurbaşkanı seçimi olan 1946 cumhurbaşkanı seçiminden sonra İsmet İnönü yemin etmek için kürsiye geldiğinde Demokrat Partili milletvekilleri ayağa kalkmadılar. CHP’liler ise İnönü’yü ayakta alkışlayarak karşıladılar. Bu Türk parlamentosunda ilk defa görülen ve DP’lilere göre hileli seçimlere karşı yine DP’lilerin şiddetli tepkilerinin bir tezahürüdür.”³¹⁷

İnönü’nün Cumhurbaşkanı olduğu zaman dilimleriyle ilgili önemli bir tespit yapan Rıdvan Akın şu yorumu yapmaktadır; “Cumhurbaşkanı İnönü’nün Çankaya’daki iktidarını iki alt dönemde ele almak doğru olur:1938-1946 ve 1946-1950 dönemleri. Birinci dönemde İnönü, devlet gemisini savaş badiresine sokmamaya çalışan, omuzlarında ulus ve ülke bütünlüğünü koruma sorumluluğu bulunan, partinin değişmez genel başkanı, Milli Şef rolindedir. Bu fevkalade zor dönemde onun otoritesine karşı çıkmak, muhaliflerin göz alabilecekleri bir risk değildir. Bu bakımdan, savaş yılları iç siyasal etkinliğin en az olduğu yıllardır. Siyaset parlamentodan ziyade Çankaya etrafında şekillenmektedir.”³¹⁸

İsmet İnönü’nün 4.kez Cumhurbaşkanı oluşu ile ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi 6 Ağustos 1946 tarihli baskısında “Meclis açıldı, İnönü 451 oydan 388 i ile tekrar Cumhur Başkanlığına seçildi” başlıklı habere yer vermiş ve okuyucularına duyurmuştur. Haberin devamında “Saraçoğlu kabinesi istifa etti, yeni kabineyi kurmağa İstanbul Milletvekili Recep Peker memur edildi”³¹⁹ bilgisi yer almaktadır.

Fotoğraf 7. Cumhuriyet, 06 Ağustos 1946.

³¹⁷ Yücel, A.g.e., s.55.

³¹⁸ Akın, A.g.e., s.54.

³¹⁹ Cumhuriyet, 6 Ağustos 1946.s.1.

MUSTAFA İSMET İNÖNÜ'NÜN YAŞAM ÖYKÜSÜ

“Asker Komutan, siyaset ve devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 2.Cumhurbaşkanı, Mustafa İsmet İnönü, Malatyalı Hacı Reşid Bey'in oğlu olarak İzmir'de İngiliz Yokuşu'ndaki (842.Sokaktaki) evde doğdu. (24 Eylül 1884) Bitlis'ten Malatya'ya gelip yerleşmiş olan eski Kürümoğullarından'dır. Annesi Deliorman Türklerinden, Razgrad'ta bilgin olarak tanınmış Müderris Hüseyin Efendi'nin kızı olan ve 96 yaşında iken Ankara'da ölen Cevriye Temelli'dir. Cevriye Hanım, 1870'de babasının ölümünden sonra iki erkek ve bir kız kardeşi ile birlikte Türkiye'ye göçmüş. 1880 yılında Reşid Bey'le evlenmiştir.”³²⁰

“1884 yılında İzmir'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladıktan sonra 1895'te Mühendishane İdadisi'nde öğrenci olmuştur. Sahra topçusu olarak 1903'te Harbiye'yi,1906'da Harp Akademisi'ni bitirmiş, yüzbaşı rütbesiyle 2.Ordu'da görevlendirilmiştir.³²¹ 1908'de Edirne'deki Süvari Tümeni'nin Erkan-ı Harbiyesi'ne atanmıştır. 1910 yılında Yemen ayaklanmasının bastırılmasında görev almıştır.1913 yılına kadar bu bölgede kalmıştır. I.Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde 2.Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal'in emrinde çalışmıştır.1917-1918 yıllarında Suriye Cephesi'nde savaşmıştır. Burada hastalanıp İstanbul'a döndükten sonra Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na atanmıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlamasının sonra Anadolu'ya geçmiştir. Edirne Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş çalışmalarına katılmış,25 Ekim 1920'de Garp Cephesi Kumandanlığı'na atanmıştır. Çerkez Ethem İsyanını bastırması, Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nı yönetmesi,3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan silah bırakılması görüşmelerine Türk temsilcisi olarak katılmıştır. Silah bırakılmasının imzalanmasından sonra Lozan Barış Konferansı'nda Dışişleri Bakanı ve Heyet Başkanı olarak Türkiye'yi temsil etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1923-1924 yıllarında ilk Hükümette Başbakan olarak görev almıştır. Bu görevinden ayrıldığında yerine atanan Fethi Okyar'ın 3 Mart 1925'te istifa etmesinden sonra ikinci kez Başbakanlığa atanmıştır ve bu görevini 1937 yılına kadar aralıksız sürdürmüştür. Atatürk'ün ölümüyle 11 Kasım 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Türkiye'nin İkinci Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.1939

³²⁰ Tuğlacı, A.g.e., s.5.

³²¹ 26 Eylül 1906'da Erkan- Harp (Kurmay) Yüzbaşı rütbesi ile Akademi'den birincilikle mezun oldu ve Altın Maarif Madalyası ile ödüllendirilerek II. Ordu'ya atandı. Tuğlacı, A.g.e., s.5.

yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız bir dış politika izleyerek savaşı Türkiye sınırları dışında tutmayı başarmıştır. Savaştan sonra çok partili demokrasiye geçiş sürecini başlatmıştır. İnönü, Cumhurbaşkanlığı'nın 1946-1950 döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında çıkan anlaşmazlıklarda hakemlik yapmıştır. 1950'de Demokrat Parti'nin seçimleri kazanması üzerine 1960'a kadar Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak muhalefet görevini sürdürmüştür. 27 Mayıs 1960 askeri yönetiminin ardından, ilk seçimlerin yapıldığı 1961 yılından 1965'e kadar çeşitli koalisyon Hükümetlerinde Başbakanlık görevinde bulunmuştur. 1965-1972 yıllarında milletvekili olarak siyasi yaşamını sürdürmüştür. 4 Kasım 1972'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden, 14 Kasım 1972'de de milletvekilliğinden istifa etmiştir. 6 Kasım 1972'de Tabii Senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'na katılan İsmet İnönü, 25 Aralık 1973'te yaşamını yitirmiş ve Anıtkabir'de Atatürk'ün yanında kendisi için ayrılan yerde toprağa verilmiştir.”³²²

İsmet İnönü, Mevhibe İnönü ile evli ve üç çocuk babası idi.³²³

3.2. 1950 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

22 Mayıs 1950 Cumhurbaşkanı seçimine geçmeden evvel 14 Mayıs 1950 Genel seçimini incelemek gerekmektedir. Ancak onun da öncesinde İsmet İnönü'nün Çok Partili bir sistemin temellerini ortaya koyduğu '12 Temmuz Beyannamesi' nden bahsetmek gerekir. Bu açıklama ile yani 1947 yılındaki 12 Temmuz Beyannamesi ile “*iktidar partisi ile muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin yeni esaslara dayandırılması gerekliliği açıkça belirtiliyor.*”³²⁴ Diğer partilere yani muhalefete iktidarı eleştirebilme imkanının olağan olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Hatta İnönü'nün şu şekilde bir demeci de ertesi gün basına yansımıştır; “*varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın yani emniyetin yerleşmesidir.*”³²⁵

³²² Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, ss.126-127.

³²³ Atikoğlu, A.g.e., s.72

³²⁴ Karpat, A.g.e., s.282.

³²⁵ Ulus, 13 Temmuz 1947.s.1.

14 Mayıs 1950 genel seçiminde kayıtlı seçmenlerin yaklaşık yüzde 90'ının³²⁶ sandık başına gittiği seçimde alınan oylar ve vekil sayıları şu şekildedir;

“DP 4.241.393 oyla (%53,3) 408 vekil kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi 3.176.561 oyla (%39,9) 69 milletvekilini parlamentoya sokmuştur. Millet partisi ise 250.414 oy ve %3,1 oy oranıyla sadece 1 milletvekilliği alabilmiştir. Bağımsızların oyları 383.282, kazandıkları milletvekili sayıları da 9'da kalmıştır.”³²⁷

Cüneyt Arcayürek 14 Mayıs gece yarısı CHP Genel merkez ışıklarının söndüğünü yazılı veya sözlü bir açıklamaya gerek görülmediğini bunun seçim yenilgisini kabul etmek anlamına geldiğini belirterek; DP Genel merkezi önünde ise yerli yabancı birçok gazetecinin olduğunu halkın sokaklarda olduğunu ve milletvekilleriyle beraber bayram havası estirdiklerini aktarır.³²⁸

Rıdvan Akın içinde bulunulan hassas durumu şöyle ifade etmiştir; “İktidarın devri konusunda kısa süren bir tereddüt evresinden sonra İsmet İnönü, Celal Bayar'ı Çankaya Köşküne davet etmiş, iktidarın sandıktan çıkan partiye devrinin koşullarını görüşmüştür. İnönü-Bayar ikilisinin itidalli davranışları geçiş gerilimini azaltmıştır. Siyasi iktidar sandıktan çıkan partiye devredilmiştir.”³²⁹

Kemal Karpat 1950 genel seçimleri ve sonrasındaki süreci şu şekilde izah etmektedir; “Hükümetin Demokratlara devri sessizce, normal bir şekilde yapıldı. ... Malatya'dan milletvekili seçilen İnönü de muhalefet lideri oldu. Türkiye büyük bir evrimi daha başarmış daha başarmış, iktidar halkın arzusuna uyarak sükunetle el değiştirmişti. Bu olay şekli bakımından da ruhu bakımından da demokrasiye uygundu ve bu evrimler başarılar devresini parlak bir şekilde sonuçlandırıyor. Türkiye'nin siyaset yaşamında yeni bir aşamaya geçilmek üzereydi.”³³⁰

14 Mayıs 1950 seçimleri 27 yıllık tek parti yönetimini sonlandırdığı için “beyaz ihtilal”, “sandık devrimi”, “sivil ihtilal” gibi adlarla anılmaktadır.³³¹

Ensar Yılmaz ise 1950 genel seçimlerini şu şekilde yorumlamıştır; “27 yıllık CHP iktidarı sonrasında Halk DP'ye tabiri caizse can simidi gibi yaklaşmıştır. Demokrat Parti seçimlere büyük proje ve reform programlarıyla girmemiştir. DP muhalefetinin en önemli gücü, CHP karşısında olduğunu ifade edebilmesiydi. Bununla birlikte DP 1946-1950

³²⁶ Ahmad, A.g.e., s. 132.

³²⁷ Yücel, A.g.e., ss.63-64.

³²⁸ Arcayürek, A.g.e., ss.122-123.

³²⁹ Akın, A.g.e., s.63.

³³⁰ Karpat, A.g.e., s.328.

³³¹ Arcayürek, A.g.e., ss.122-123.

döneminde yapmış olduğu etkili muhalefetle CHP'yi yıpratmış,1950 seçimlerinde ise yıkılmasına neden olmuştur.”³³²

Feroz Ahmad 1950 yılı genel seçimlerini CHP ve DP açısından şu şekilde değerlendirmektedir;

“1950’de CHP içindeki devletçi hizip yenilgiye uğratılmış, siyasal inisiyatif Cumhuriyetçilere geçmiş gibiydi. CHP yıllarca kendi rakibinin rengini öylesine almıştı ki, ikisini ayırt etmek zor oluyordu. İki partinin programları birbirinden pek farklı değildi. Atatürk’ün kurduğu parti yeniden seçilmesi halinde ‘Kemalizmin altı ilkesi’ ni anayasadan çıkaracağını bile vaat etti. Özel sektör sürekli olarak tatmin edildi ve İslami uygulamadaki kısıtlamaların kaldırılmasını isteyenler yatıştırıldı. Dini konularda tavizler Demokrat Parti’nin yanı sıra, Demokratlar arasındaki tutucu muhaliflerin 1948’de kurdukları Millet Partisi’nin de tecrit edilmesi bakımından çok önemli görüldü. 1950’de Cumhuriyetçiler yaklaşan seçimleri kazanacaklarına o kadar emindiler ki, yeni mecliste bir muhalefetin varlığını sağlamak için Demokratlara birkaç sandalye ayırmayı bile düşünüyorlardı. Demokratlar sadece halkın geçmiş döneme ilişkin şikayetlerini kullanabiliyorlardı. Halka, İsmet Paşa’nın ülkenin başında kalması halinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini anlatmaya çalışıyorlardı. Bu propagandanın etkili olduğu görüldü; çünkü İnönü nefret uyandıran tek parti rejiminin sembolü haline gelmişti. Ancak Demokratlar, devlet bürokrasisine saldırma stratejisinden vazgeçtiler ve partiyle devlet arasındaki farklılıkları vurguladılar. Ülkenin sorunları yüzünden bürokrasiyi değil, CHP’yi suçluyorlardı.”³³³

DP’nin iktidara geliş sürecini Dünya Konjonktürüne ve Uluslararası yaşanan gelişmelerin bir sonucu olduğuna dayandıran bir görüşe göre:

“DP kurulduğu 1946 yılından devrildiği 1960 yılına kadar kendisini milli irade ile özdeşleştirmiş, CHP’yi bürokratik elitin dar kadro partisi konumuna indirgemeye çalışmıştır. DP, savaş sonrasında olumlu ve büyümeyi destekleyen konjonktüründen, Dünya Bankası, IMF gibi Uluslararası kredi kurumlarının olanaklarından yararlanmış. Kuzey Atlantik İttifakı’na giriş çabaları Kore deneyiminden sonra sonuç vermiş, Türkiye 1951 yılında NATO’ya kabul edilmiştir. Ülkenin bu ittifak sistemine

³³² Yılmaz, A.g.e, s.80.

³³³ Ahmad, A.g.e., s.132.

dahil oluşu, siyasi ve iktisadi yeni angajmanları gündeme getirmiş, Soğuk Savaş rüzgarları ile dünyanın yeniden yapılandığı bir dönemde Amerikan faktörü Türk dış politikasının en önemli parametresi olmuştur. DP iktidarı McCarthizm düzeyinde anti komünist bir çizgi izlemiş,1951'de TCK 141-142.maddeleri ağırlaştırılmış, her çeşit sol düşünce kamu düzeni sorunu sayılmıştır.”³³⁴

TBMM’de 1950 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; TBMM 22.05.1950 tarihinde saat 15.00’te en yaşlı üye olan Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Kara tarafından açılmıştır.³³⁵ Açılış konuşması ve üyelerin ant içmelerinin ardından Meclis Başkanı seçimi yapılmıştır.³³⁶ DP’nin Parti Meclisi’nde de kararlaştırıldığı üzere; İçel Milletvekili Refik Koraltan 387 oyun 385 ile Meclis Başkanlığına seçilmiştir. ³³⁷ Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçilmesinin ardından kısa bir konuşma gerçekleştirmiştir. Daha sonra Başkanlık divanı seçimleri yapılmıştır.

Meclis Başkanı’nın Cumhurbaşkanı seçimine geçileceğini duyurduktan sonra oyların sayımı ve tasnifi için ad çekme yoluyla 9 milletvekili seçilmiştir.³³⁸ Ardından da Meclis Başkanı oyların Malatya seçim bölgesinden başlanarak kullanılacağını belirtmiştir.³³⁹

Ve oyların kullanılması ile tasnifi ardından Meclis Başkanı 1950 Cumhurbaşkanı seçim sonucu şu şekilde duyurmuştur:

“...Cumhurbaşkanlığı seçimi için 453 arkadaş oya katılmıştır. 453 oydan, İstanbul Milletvekili Celâl Bayar için 387 oy kullanılmıştır. (Soldan şiddetli ve sürekli alkışlar)
İsmet İnönü için 64 oy verilmiştir. (Sağdan şiddetli alkışlar)
Halil Özyörük için bir oy vardır, bir de çekimser oy verilmiştir.
Bu muameleye göre 387 oyla Cumhurbaşkanlığına İstanbul Milletvekili Celâl Boyar seçilmiştir. (Soldan şiddetli ve sürekli alkışlar)
Seçim sonunu Cumhurbaşkanına bildirmek ve Anayasa hükmüne göre and içmesi için buraya çağırarak üzere. Oturuma ara veriyorum.”³⁴⁰

³³⁴ Akın, A.g.e., s.63.

³³⁵ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.2,

³³⁶ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.2,

³³⁷ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.5,

³³⁸ Dokuz kişilik Tasnif Heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: Ali Naci Duyduk (Giresun), Tarık Güreker (İzmir), Fahri Belen (Bolu), Şevket Mocan (Tekirdağ), Bedri Nedim Göknil (İstanbul), Hüseyin Cahit Yalçın (Kars), Lutfi Tokoğlu (Kocaeli), Nafiz Körez (Manisa), Kenan Akmanlar (Çanakkale) TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.5.

³³⁹ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.5.

Verilen aranın ardından oturum tekrar açılmıştır. Meclis Başkanı: “Cumhurbaşkanı and içmek üzere gelecektir”³⁴¹ demiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclis’i Tutanakları Dergisinde;

“Cumhurbaşkanı Celal Bayar sol tarafın şiddetli ve sürekli alkışları ve «yaşa, var ol» sesleri arasında salona girdiğini ve sağ taraf milletvekilleri ayağa kalktıklarını”³⁴² yazmaktadır ve “Cumhurbaşkanı Başkanlık kürsüsünde and içti, sonra soldan gelen bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar arasında kürsüyü terketti, sağ taraf milletvekilleri tekrar ayağa kalktılar.”³⁴³ şeklinde ibare yer almaktadır.

TBMM Tutanaklarından da anlaşıldığına göre; Celal Bayar yemin etmek üzere meclis salonuna girdiğinde Demokrat Partililer onu oturdukları yerde ve alkışla karşılaşmışlardır. CHP’liler ise yeni Cumhurbaşkanını ayakta ancak alkışlamadan karşılaşmışlardır. M.Serhan Yücel yaşanan bu gelişmeler üzerine şu yorumu yapmaktadır; “Demokrat Parti milletvekilleri, 1946 seçimlerinden sonra kurduğu geleneğe uygun davranmış, milli egemenliğin kalbi TBMM’yi her şeyin üzerinde gördüklerini anlatmışlardır.”³⁴⁴

Cumhurbaşkanlığı ve Devlet yönetimini itidalli bir şekilde sandıktan çıkan sonucun galibine, kazananına bırakan İsmet İnönü ‘nün bu yetki devri konusunda istekli ve gönüllü olduğuna kanaat getiren bir görüşe göre : “İnönü’nün büyük devlet adamı ve demokrat olma özelliğini kanıtlayan bir başka önemli davranışı, savaş sonrası, sorunlar çözüldükten sonra çok partili siyasi hayata geçilmiş ve 1950’de sonucu bildiği halde seçime giderek, iktidarı kendi eliyle Demokrat Parti’ye ,Celal Bayar ve Adnan Menderes’e vermiş oluşudur.1950 dünyasında böyle bir davranış taktire şayandır. O zamanda hiçbir güç İnönü’den iktidarı başkasına devretmesini isteyemez ve onu zorlayamazdı.”³⁴⁵ denmektedir.

Vakit Gazetesi, 23 Mayıs 1950 tarihli baskısında, “DP Hükümeti iş başında” manşeti ile okurlarına seçim hakkında bilgilere yer vermiştir.³⁴⁶ Ayrıca haberin devamında: “Yeni Meclis dün C. Bayar’ı Cumhurbaşkanı seçti; kabineyi Adnan Menderes

³⁴⁰ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.7.

³⁴¹ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.7.

³⁴² TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.7.

³⁴³ TBMMTD, 22.05.1950, Cilt:1, Devre:9, İçtima:1, s.7.

³⁴⁴ Yücel, A.g.e., s.67.

³⁴⁵ Çakmak, A.g.e., s.40.

³⁴⁶ Vakit, 23 Mayıs 1950, s.1.

kurdu."³⁴⁷ alt başlığı ile de habere devam etmiştir. Bayar'ın resminin altında yer alan bilgide CHP milletvekillerinin Celal Bayar'ın meclis salonuna girince ayağa kalkarak selamladıkları yer almaktadır.

Akşam Gazetesi, 23 Mayıs 1950 baskısında, Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesini "*Yeni kabine bu sabah ilk toplantısını yaptı*"³⁴⁸ manşeti ile okuyucularına duyurmuştur. Haberin devamında da "*Hazırlanan program görüşüldü, programın Mecliste Cuma günü okunması muhtemel*"³⁴⁹ denmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950 tarihli baskısında, DP'nin zaferini "*DP Dün iktidarı Resmen Devir Aldı*"³⁵⁰ manşeti ile haberi okurlarına duyurmuştur. Gazetenin alt manşetinde ise "*Yeni millet Meclisi İlk İçtimasını yaparak Cumhurbaşkanlığına 66 oya karşı 387 oyla Celal Bayarı seçti*" bilgisi okuyucular ile paylaşılmış. CHP'li milletvekillerinin sadece cumhurbaşkanı seçimine katılmaları ve İnönü'ye oy vermeleri fakat Celal Bayar'ın seçilmesinden sonra Celal Bayar'ın meclise geldiğinde ayağa kalkmaları dikkat çekici olarak değerlendirmiştir. Celal Bayar'ın seçilmesiyle İsmet İnönü'nün Bayar'ı tebrik ederek iyi dileklerini sunması da gazetede yer alan bilgiler arasındadır.³⁵¹

Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950 tarihli baskısında, "*C. Bayar Cumhurbaşkanı*" şeklinde ana manşetten haberi okuyucularıyla paylaşmıştır.³⁵² Demokrat Parti'nin seçimi kazandığını ve Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçildiğini haberini okuyucularına "*9 uncu Büyük Millet Meclisi açıldı*" alt manşeti ile bildirmiştir.³⁵³

³⁴⁷ **Vakit**, 23 Mayıs 1950.s.1.

³⁴⁸ **Akşam**, 23 Mayıs 1950.s.1.

³⁴⁹ **Akşam**, 23 Mayıs 1950.s.1.

³⁵⁰ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1950.s.1.

³⁵¹ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1950.s.1.

³⁵² **Zafer**, 23 Mayıs 1950.s.1.

³⁵³ **Zafer**, 23 Mayıs 1950.s.1.

Fotoğraf 8. Milliyet, 23 Mayıs,1959, s. 1.

Fotoğraf 9. Cumhuriyet, 23 Mayıs 1950, s. 1.

Fotoğraf 10. Hürriyet, 23 Mayıs 1950

3.3. 1954 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

14 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimine geçmeden evvel 2 Mayıs 1954 Genel seçimini incelemek gerekmektedir. Zira Genel seçimde kazanan partinin adayı Meclis'teki çoğunluklarına dayanarak Cumhurbaşkanı olarak seçilebilme imkanına sahip olmaktadır. Bu nedenle genel seçimler Cumhurbaşkanlığı'nın kim olacağını belli olması açısından büyük önem arz etmekte idi.

Celal Bayar ilk kez Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından DP iktidarı orduda tasfiyeler yapmıştır ve ardından Valiler tasfiyesinde bulunmuştur.³⁵⁴

Rıdvan Akın, 1954 yılı başından seçimlerin yapılacağı Mayıs ayına kadar DP'nin iktidarı kaybetmeme adına yaptıklarını şu şekilde anlatmaktadır;

³⁵⁴ Yücel, A.g.e., s.68.

“DP, iktidarı kaybetmemek adına basının muhalefetle yakınlaşmasını engelleyebilmek için 8 Mart 1954 ‘te basın kanununu değiştirerek “devletin siyasi ve mali prestijini sarsan yayın” adı altında yeni bir suç ihdas etmiş, muhalifleri sindirecek yeni formüller bulmuştur. Menderes,1954 seçim başarısı ertesinde Ahmet Emin Yalman’a verdiği mülakatta, uyguladıkları politikayı halkın desteklediğini belirterek, benimsedikleri çoğunlukçu demokrasi anlayışını sürdüreceklarının işaretlerini vermiştir. DP iktidarı Türk halkının desteğini, basına, üniversiteye, yargıya yönelik her çeşit kısıtlamaya rağmen korumuştur. Radyo devletin görüşlerini dile getiren bir araç sayılarak salt hükümete hizmet eden bir organa dönüştürülmüştür. DP, muhalefetin güç kazanmasını engellemek için siyasal partiler düzenine birçok kısıtlama getirmiştir.1954’te partilerin karma liste yapma olanağı da kaldırılmışlardır.”³⁵⁵

Bu arada DP de parti kapatmak durumunda kalmış idi. DP Hükümeti Ocak 1954’te laiklik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle, Millet Partisi’nin kapatılmasını sağlamıştır. ‘Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar’ adıyla kanun çıkaran, Anıtkabir inşaatını bitirip Atatürk’ün naaşını Arkeoloji Müzesi’nden oraya götüren de DP idi.³⁵⁶

M. Serhan Yücel’e göre 1954 Genel seçimlerinde CHP Seçim kampanyasını yürütürken vurgulanan noktalar şunlardır: “İsmet İnönü’nün şahsiyeti, DP ve Adnan Menderes’in partizanlığı, Ekonomik konular, Petrol Kanunu’nun yeni bir kapitülasyon olduğu iddiası, Yabancı sermayenin Türkiye’ye gelişinden duyulan endişe ve Menderes’in ciddiyetsiz bulunmasıdır. 1954 Genel seçimlerinde DP ‘nin seçim kampanyasında vurgulanan noktalar ise ;1950-1954 arasındaki dört yıllık hizmetlerdir. Yapılan limanlar, barajlar, köprüler ve tarım politikalarıdır.”³⁵⁷

2 Mayıs 1954’te genel seçimler yapılmış, katılma oranı %88,6 olmuştur. DP seçimi %57,6 oranı ile yanı rekor bir oranla kazanmıştır. Bu oyla ile DP 503 vekil kazanırken, CHP ise %35,4 oy oranı ile yalnızca 31 vekil çıkarabilmiştir.³⁵⁸

1954 genel seçim sonucu basında; “Seçimi büyük ve ezici bir farkla D.P. nin kazandığı tahakkuk etti”³⁵⁹ şeklinde yer bulmuştur.

³⁵⁵ Akın, A.g.e., s.66.

³⁵⁶ Yılmaz, A.g.e., s.93.

³⁵⁷ Yücel, A.g.e., s.77.

³⁵⁸ Yücel, A.g.e., s.77.

³⁵⁹ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1954.s.1.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 3 Mayıs 1954 tarihli baskısında “Seçim gününde çıkan kavgalar ve hadiseler” başlıklı haberde “Adıyaman askerlik şubesi reis vekili evlere rey pusulası dağıtan üç Demokrat Partiliyi tabanca ile vurdu”³⁶⁰ bilgisi okuyucularla paylaşılmıştır.

Genel seçim sonucundan da anlaşılacağı gibi Celal Bayar'ın yeniden Cumhurbaşkanı olması kuvvetle muhtemel idi. DP parti grubunda görüşmeler yapıp karar verilecekti.

Nitekim de öyle olmuştur. 12 Mayıs 1954 tarihinde D.P. Meclis Grubu toplantısı sonrası basına yansıyan bilgilere göre “Toplantıda Cumhur Başkanı, Meclis Başkanı, Riyaset Divanı namzedlerle Grup Başkan vekilleri seçildiler”³⁶¹ denmektedir. Aynı haberin alt başlığında Cumhurbaşkanı adayı konusuyla ilgili olarak “Grup üyelerinin ittifakile Devlet Reisliğine namzed seçilen Celâl Bayar, neticeden mütehassis olarak Menderes vasıtasile yeni milletvekillerine bir mesaj yolladı ve muvaffakiyetler diledi”³⁶² denmektedir.

TBMM'de 1954 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak;

Cumhurbaşkanı Seçimi için 10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel seçimlerden 12 gün sonra 14.05.1954 tarihinde saat 15.00'te toplanmıştır.³⁶³

En yaşlı üye olan İstanbul mebusu Ali Fuad Cebesoy Meclis açılış konuşmasını gerçekleştirmiştir. Azaların and içmesinin ardından Meclis Başkanı seçimi yapılmıştır.³⁶⁴

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 489 oyla İçel mebusu Refik Koraltan seçilmiştir.³⁶⁵ Refik Koraltan'ın konuşması sonrası Riyaset divanının seçimine geçilmiştir.³⁶⁶

Daha sonra Meclis Başkanı: “Şimdi Reiscumhur seçimine geçeceğiz” demiştir. Ve “reyleri tasnif etmek üzere 9 kişilik tasnif heyeti oluşturulacak” demiştir.³⁶⁷ Oyların sayımı ve tasnifi için ad çekme yoluyla 9 milletvekili seçilmiştir.³⁶⁸ Sonrasında da reylerin hangi intihab (seçim) dairesinden toplanmaya başlayacağına dair tespit için

³⁶⁰ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1954.s.1.

³⁶¹ Cumhuriyet, 13 Mayıs 1954.s.1.

³⁶² Cumhuriyet, 13 Mayıs 1954.s.1.

³⁶³ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.2.

³⁶⁴ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.ss.2-6.

³⁶⁵ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.6.

³⁶⁶ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.7.

³⁶⁷ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.7.

³⁶⁸ Dokuz Kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: Mazhar Özsoy (Maraş), Ahmet Kadoğlu (Maraş), Muzaffer Kurbanoglu (Manisa), Pertev Sanaç (Trabzon) İbrahim Gürgen (İçel), Cemal Köprülü (Edirne), Tevfik Şenocak (Erzincan), Salâhattin İnan (Bitlis), Ömer Mart (Kayseri) TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.7.

kur'a çekilmiştir. Ve Tekirdağ intihap dairesi mebuslarından başlanarak reyler toplanmıştır.³⁶⁹

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanı seçim sonucunu şöyle açıklamıştır: “Reisicumhurluk için yapılan seçime (513) âza katılmış ve neticede İstanbul Mebusu Celâl Bayar (486) reyle Reisicumhurluğa seçilmişlerdir.27 azâ müstenkiiftir” (çekimser)³⁷⁰ demiştir.

Meclis Başkanı: “Şimdi müsaadenizle seçimin sonucunu Reisicumhura arz etmek ve kendilerini Reisicumhur yeminine davet etmek üzere gideceğim. Bunun için oturuma yarım saat ara veriyorum” demiştir. 50 dakika sonra celse yeniden açılmıştır. “Şimdi reisicumhur vakı davet üzere, yemin etmek üzere kürsüyü işgal edeceklerdir. Reisicumhur Celal Bayar, sol tarafın sürekli ve şiddetli alkışları yaşa varol sesleri ve tezahürler arasında Riyaset kürsüsüne gelerek Reisicumhurluk yemini etmiştir.³⁷¹

Yine Cumhurbaşkanlığı yemin metni tutanaklarda yer almamıştır. TBMM Tutanaklarında yalnızca “Yemin etti” şeklinde ibare yer almaktadır.

1954 Cumhurbaşkanı seçim sonucu ilgili olarak basındaki bilgilere bakacak olur isek;

Akşam Gazetesi, 15 Mayıs 1954 tarihli baskısında, “Yeni Meclis dün toplandı” manşeti ile haberi okuyucularına duyururken; “Celal Bayar’ın 486 oy ile Cumhurbaşkanı seçilmesi, Cumhurbaşkanı seçimine CHP’lilerin katıldığı fakat CMP’lilerin katılmadığını”³⁷² aktarılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1954 tarihli baskısında, “Onuncu Millet Meclisi Dün İşe Başladı” manşeti ile haberi okuyucularına aktarmıştır. Haberin devamında “Cumhur Başkanlığına Bayar 486 oyla seçildi, muhalifler müstenkif kaldılar”³⁷³ bilgisi yer almaktadır.

Vakit Gazetesi, 15 Mayıs 1954 baskısında, “Onuncu B.M. Meclisinin ilk toplantısı” manşeti ile okuyucularına bilgi aktarılmıştır. “Celal Bayar Cumhurreisliğine, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçildi”³⁷⁴ şeklinde habere devam edip okuyuculara duyurulmuştur. C.H.P. Genel Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü’nün meclise gelişinin ise büyük tezahürata vesile olduğu belirtilmiştir.³⁷⁵

³⁶⁹ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.7.

³⁷⁰ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.s.7.

³⁷¹ TBMMZC, 14.05.1954, Cilt:1, Devre:10, Fevkalade İçtima.ss.7-8.

³⁷² Akşam, 15 Mayıs 1954.s.1.

³⁷³ Cumhuriyet, 14 Mayıs 1954.s.1.

³⁷⁴ Vakit, 15 Mayıs 1954.s.1.

³⁷⁵ Vakit, 15 Mayıs 1954.s.1.

Zafer Gazetesi, 15 Mayıs 1954 tarihli baskısında, “*Bayar tekrar Reiscumhur seçildi*” ana manşeti ile okuyucularına bilgi aktarmıştır ve tam sayfa Celal Bayar’ın fotoğrafına yer verilmiştir.³⁷⁶

Fotoğraf 11. Cumhuriyet, 15 Mayıs 1954, s. 1.

3.4. 1957 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1957 Cumhurbaşkanı seçimine de geçmeden evvel 1957 Genel seçimlerinin iyi incelenmesi ve irdelenmesi gerekmektedir. Milletvekilleri Genel seçimleri sonrası ortaya çıkan tabloya göre Cumhurbaşkanı adaylarının seçilme ihtimali ve olasılıkları arttığı için genel seçimde hangi parti ne kadar vekil çıkarırsa o oranda Cumhurbaşkanı adayları da güçlü konumda olmaktadır.

M. Serhan Yücel DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954-1957 yılları arasındaki 3 yıllık süreyi şu şekilde yorumlamaktadır; “*Demokrat Parti’nin en fırtınalı ve en tartışmalı dönemidir. Ve 6-7 Eylül olayları, İspat Hakkı, Hürriyet Partisi ve 29 Kasım 1955 DP Grup toplantısı gibi DP iktidarının birçok önemli olayı bu sürede yaşanmıştır.*”³⁷⁷

³⁷⁶ Zafer, 15 Mayıs 1954.s.1.

³⁷⁷ Yücel, A.g.e., s.79.

1957 yılı genel seçimleriyle ilgili olarak da M. Serhan şu bilgileri vermektedir;

“1958 yılı Eylül ayında yapılması gereken Milletvekili genel seçimlerinin, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılması konusunu DP, kendi meclis grubunda 5 Eylül 1957 tarihinde görüşerek TBMM’ye taşımıştır. Katılma oranının %76,6 seviyesinde gerçekleştiği seçimlerde Demokrat Parti 4.372.621 oy almıştır ve oyları ilk kez yüzde ellinin altına düşerek %47,3 ‘te kalmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise %40,6 oranını yakalamıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi %7,0, Hürriyet Partisi de %3,8 seviyesinde kalmıştır. Bu sonuçlara göre DP 408 vekil, CHP 173 vekil, CMP ve HP de 4 vekil kazanmıştır. Ayrıca 2 bağımsız aday da TBMM’ye girmiştir.”³⁷⁸

Seçimin öne alınması konusunda fikir vermesi açısından şu bakış açısı aydınlatıcı olabilir; *“Menderes hükümetine karşı askeri bir darbe ihtimali, DP yönetiminin her zaman endişe ettiği bir ihtimal olagelmıştır. Askeri bürokrasinin CHP ile özdeşleştirilmesi DP ‘nin orduyu hırpalamasına neden olmuştur.”³⁷⁹*

Ordunun DP’ye karşı tavrından rahatsızlık duyan bir bakış açısı da *“1957 Cumhurbaşkanı seçimini askerinin yine müdahale edemediği Cumhurbaşkanı seçimlerinden biridir.”³⁸⁰* şeklinde yorumlamaktadır.

Ensar Yılmaz’a göre 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP tarafına bakacak olur isek; *“iktidar partisi DP’nin aday listesinde daha önce milletvekili olan 140 kişinin aday gösterilmemesi, bu kişilerin sert tepkilerine yol açmış ve listelerin açıklanmasından sonra bu durum partiden çok sayıda istifaların yolunu açmıştır.”³⁸¹*

Ensar Yılmaz seçimlerde ölüm olayları yaşandığını şu şekilde ifade etmektedir; *“Oldukça sert geçen seçim kampanyasından sonra Gaziantep’te olaylar çıkmıştır. Oyların sayımı sırasında 1136 oy farkla DP’nin kazandığı anlaşılınca 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılan 2500 kadar CHP’li, DP binasını taşa tutarak, binanın camlarını kırmıştır. Olaylara polis ve asker müdahalede bulunmuştur. Olayda biri komiser biri çocuk olmak üzere iki kişi hayatını kaybetmiştir.”³⁸²*

³⁷⁸ Yücel, A.g.e., s.80.

³⁷⁹ Akın, A.g.e., s.74.

³⁸⁰ Y. Faruk Mangırcı, **Çankaya Savaşları**, 2. bs., Tekişik Matb. Yayıncılık, Ankara, 2000, s.46.

³⁸¹ Yılmaz, A.g.e., s.94.

³⁸² Yılmaz, A.g.e., s.95.

TBMM’de 1957 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; TBMM’de 11.dönem ilk celse 1.11.1957 tarihinde saat 15.00’te açılmıştır.³⁸³

Meclisi en yaşlı üye olan İstanbul Mebusu Ali Fuad Cebesoy açmıştır.³⁸⁴ Açılış konuşmasının ardından üyelerin ant içmesine geçilmiştir.³⁸⁵

Sıra Meclis Başkanı seçimine geldiğinde, Hürriyet Partisi Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş söz isteyerek; Meclis Başkanı seçimi ile Başkanlık divanının ayrı şekilde yapılmasını ve de her partinin TBMM Başkanlık Divanında temsil edilmesi gerektiğini belirterek bir eleştiri de bulunmuştur. Bu eleştiriye kanıt olarak da Dahili Nizamnamenin beşinci maddesi Riyaset Divanının tarzı terkiibini göstermiştir.³⁸⁶

TBMM İç Tüzüğü 5.Maddesinde Riyaset yani Başkanlık Divanı’nın nasıl oluşturulması gerektiği belirtilmektedir.³⁸⁷ Başkanlık divanında her partinin temsil edilmesi gerekmektedir.

Fethi Çelikbaş’ın bu uyarı ve eleştirisi üzerine meclis sıralarından kendisine laf atan, söz ile sataşan vekiller olmuştur. Fethi Çelikbaş da bu eleştirilere dünyadan örnekler vermek suretiyle savını destekleyici şekilde konuşmasını sürdürürken. “Örneğin Fransa, örneğin İtalya” gibi cümleler sarf ederken Demokrat Partili milletvekilleri de “Burası Fransa değil diyerek”³⁸⁸ tepki göstermişlerdir.

Bu uyarı ve eleştiri üzerine Demokrat Parti İzmir Milletvekili Rauf Onursal ile Hürriyet Partisi Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş arasında sert bir tartışma yaşandıktan sonra Ali Fuad Cebesoy’un araya girmesi ve Meclis Başkanlığı seçimini başlatmasıyla yaşanan tartışma sona ermiştir.³⁸⁹

Sonrasında gerçekleştirilen TBMM Başkanlığı seçimiyle Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 404 oyla İçel mebusu Refik Koraltan seçilmiştir.³⁹⁰

³⁸³ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1, s.2.

³⁸⁴ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1, s.2.

³⁸⁵ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1, s.2.

³⁸⁶ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1, s.6.

³⁸⁷ TBMM İç Tüzüğü Madde 5

— Riyaset Divanı

1. — Reis;

2. — Üç reis vekili;

3. — En az ikisi münavebe ile Heyeti Umumiyede bulunmak üzere altı kâtip;

4. — Üç idare âmirinden mürekkeptir.”

³⁸⁸ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1, s.6.

³⁸⁹ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1, ss.6-7.

³⁹⁰ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.9.

Kura çekme yöntemi ile 9 kişilik tasnif heyeti ³⁹¹ belirlenmiştir. Ardından Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir.³⁹²

Daha sonra oylamaya başlanarak il kurâsı yapılmıştır ve Adana ilinden Cumhurbaşkanı seçimi için oylama başlamıştır.³⁹³

Cumhurbaşkanı seçimi sonucunu Meclis Başkanı: “*Reisicumhurluk için yapılan seçime (413) âza katılmış ve neticede İstanbul Mebusu Celâl Bayar (413) reyle Reisicumhurluğa seçilmişlerdir. Arz olunur.*”³⁹⁴ şeklinde ilan etmiştir. Ve Celal Bayar yeniden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Böylelikle Celal Bayar’ın 3.Cumhurbaşkanlığı dönemi başlamış oluyordu.

3.kez Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar 21.30’da İkinci celsenin açılması sonrasında Riyaset kürsüsünde Reisicumhurluk yemini etmiştir.³⁹⁵

Cumhurbaşkanı Celal Bayar yemini ardından ilk kez olarak bir teşekkür konuşması gerçekleştirmiştir. Teşekkür konuşması şu şekildedir:

“Çok muhterem milletvekilleri,

Çok partili siyasi hayatımızda yeni seçimlerle milletimizin iradesi bir kere daha tecelli etmiş oldu. Şu anda Türk milletinin yegâne ve hakiki mümessili sıfatıyla vatani vazifesine başlamak üzere bulunan Yüksek Heyetinizi selâmlamakla bahtiyarım. (Soldan alkışlar duyulmuştur)

Memleket işlerinin tedvirinde, memleket ve milletimizin maddi ve mânevi tekâmülünün temininde, Büyük Millet Meclisinin en müessir irade ve ilham kaynağı olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Büyük Meclisin sahibolduğu bu yüksek salâhiyet ve güzide vasfı ile yeni çalışma devresinde dahi karşımızda bulunan bütün memleket meselelerini, kudretle ele alarak aziz milletimizin yüksek menfaatlerine uygun bir şekilde başaracağından emin 'bulunuyorum.

Sayın arkadaşlar,

Dünyada sulh ve emniyetin hâlâ bir türlü, teessüs ve tahakkuk edememesi, bütün dünyaya şâmil ciddî tehlikelerin kaynağını teşkil etmesi, hususiyle bölgemizin ayrıca nazik ve ciddî bir manzara arz etmesi Yüksek Heyetinizin ve siz muhterem arkadaşlarımin, memleketin emniyetine taallük eden mühim

³⁹¹ Dokuz Kişilik tasnif heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi; Hüseyin Bayrı (Bursa) Hamdi Ragıp Atademir (Konya) Muhittin Güzelkılınç (Konya), Nizamettin Kırşan (İstanbul)Esat Budakoğlu (Balıkesir) Hüseyin Fırat (İçel), Fethullah Taşkesenlioğlu (Erzurum), Osman Bibioğlu (Konya), Sabri Erduman (Erzurum) **TBMMZC**, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.9.

³⁹² **TBMMZC**, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.9.

³⁹³ **TBMMZC**, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.9.

³⁹⁴ **TBMMZC**, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.9.

³⁹⁵ **TBMMZC**, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.10.

meseleler üzerinde her an büyük bir basiret ve dikkatle durmanızı icabettirecek mahiyettedir. Bu mevzudaki millî teyakkuz ve hassasiyetimizin telkin ettiği tesanüt ve mesuliyet duygusu ile hareket olunacağından şüphe etmiyorum.

İnsanlık camiası içinde kuvvetli ve müreffeh bir Türkiye'nin, bir sulh ve istikrar unsuru olduğunda bütün sulhsever milletler müttefiktirler.

Kuvvetli, ileri ve müreffeh bir Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için bir taraftan iktisadi kalkınmamızı, hızını kaybettirmeden devam ettirmek, diğer taraftan siyasi ve idari hayatımızda bugüne kadar elde edilmiş, olan neticeleri tahkim ve tarsin ederek daha da ileri götürmek çarelerini aramak gibi mühim vazifeler, bizi beklemektedir.

Bütün bu verimli eser ve neticelerin elde edilmesinin ancak huzur, emniyet ve istikrar içinde çalışmakla mümkün olabileceğini söylemek hakikatin tam ifadesi olur.

Bu gayelerin tahakkuku ise bütün meselelerimizde, memleketin yüksek menfaatlerini her şeyden üstün tutan ve milletçe bekamızın temel şartlarından biri olan millî tesanüdümüzü rencide edecek her türlü hareketlerden sakınmayı esas bilen bir ruh zihniyete sahibolmamıza bağlıdır.

Aynı vatanın evlâtları olmak hakikatinin ve vatanseverlik duygularımızın bütün çalışmalarımızda bize rehber olacağından asla şüphe etmiyorum.

Aziz arkadaşlarım,

Çok partili hayata girdiğimiz zamandan bu yana sert ve çetin mücadeleler cereyan edegelmiştir. Henüz bitmiş olan son umumi seçimlerde de görülen mücadelelerin şiddeti, ne olursa olsun şimdi, artık seçimler yapılmış ve millet iradesinin her türlü şüphe ve tereddüitten azade olarak bütün vuzuhu ile tecelli etmiş bulunması karşısında millet iradesine râm olmak, en yüksek seviyede millî vazife ifa etmek mevkiinde bulunanların en başta gelen vecibelerinden sayılmak icabeder.

Filhakika çok partili hayata başladığımız andan bugüne kadar devam edegelen şiddetli mücadeleler huzur ve sükûn ihtiyacını büsbütün hissettirmiş ve millî hayatımızı inkişaf ve iktisadi kalkınmamızı tahakkuk ettirmek için nizam ve istikrarın lüzumunu bir kat daha tebarüz ettirmiş bulunmaktadır. Demokratik rejimlerin ve hürriyet fikirlerinin nizam ve istikrar mefhumundan ayrı mütalâa edilmesi esasen vâridolamaz.

Çok sayın milletvekilleri,

Türkiye Reısicumhurluğuna üçüncü defadır ki, seçilmiş bulunuyorum. Devlet Reisliđinin benden ne kadar ağır ve ciddi vazife istediğini, kalb ve vicdanımda his ve idrak ederek, beni doğrudan doğruya seçen Yüksek Heyetinize derin minnet ve şükranlarımı arz etmeyi önde gelen vazife telâkki etmekteyim.

Bu vazifeyi ifa ederken, çok kıymetli teveccüh ve itimadını mânevi bir hazine bildiğim büyük Türk Milletine de minnettarlık duygularımı, sonsuz şükranlarımı iblâğ etmiş oluyorum.

Büyük Millet Meclisinin on birinci dönemini teşkil eden Heyetinizin bütün karar ve isabetli tedbirleriyle, aziz vatanımıza hayırlı hizmetler ifasına muvaffak olmasını dilerim.”³⁹⁶

Cumhurbaşkanı'nın bu teşekkür konuşmasından sonra 21.45'te oturuma son verilmiştir.³⁹⁷

1957 Cumhurbaşkanı seçiminin basına ve kamuoyuna yansımına bakacak olur isek;

Akşam Gazetesi, 2 Kasım 1957 tarihli baskısında “*Bayar Reısicumhur oldu*” manşeti ile haberi okuyucularına duyurmuştur.³⁹⁸ “*Ankara Gergin*” alt manşetinin altında “*Meclisin açılışında meclis etrafında tankların bulunduğu, ülkenin yaşadığı kargaşadan kaynaklı olarak meclisin açılışında hadiselerin gerçekleşmemesi için önlemlerin alındığı*” bilgisi verilmiştir. “*Oya, muhalefet iştirak etmedi*”³⁹⁹ şeklinde bilgilendirme de bulunulmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1957 baskısında, “*Yeni Meclisin İlk Celsesi hadiseli geçti*”⁴⁰⁰ şeklinde Cumhurbaşkanı seçimini okuyucularına duyurmuştur. Celal Bayar'ın üçüncü defa seçilmesi aşamasında CHP'li milletvekillerinin meclisi terk ettiği haberi yer almaktadır. Bunun yanı sıra Osman Bölükbaşı'nın adının okunmaması muhalefetin protestosuna yol açtığı aktarılmaktadır.⁴⁰¹

³⁹⁶ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.ss.10-11.

³⁹⁷ TBMMZC, 01.11.1957, Cilt:1, Devre:11, İçtima:1.s.11.

³⁹⁸ Akşam, 2 Kasım 1957.s.1.

³⁹⁹ Akşam, 2 Kasım 1957.s.1.

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 2 Kasım 1957.s.1.

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 2 Kasım 1957.s.1.

Vakit Gazetesi, 2 Kasım 1957 baskısında, yemin merasiminin dört saat sürdüğünü ve muhalefetin ısrarı üzerine Osman Bölükbaşı'nın da isminin mecliste okunduğu yer almaktadır.⁴⁰²

Zafer Gazetesi, 2 Kasım 1957 baskısında, ana manşetten Celal Bayar'ın 3. defa Cumhurbaşkanı seçildiği bilgisi yer alırken, Celal Bayar'ın konuşmasından bir kesit manşet olarak atılmıştır. "Milli iradeye râm olmak lazımdır"⁴⁰³ ifadesi haberde yer almıştır.

Fotoğraf 12. Cumhuriyet, 2 Kasım 1957, s. 1.

CELAL BAYAR 'IN YAŞAM ÖYKÜSÜ

"1883 yılında Bursa'nın Gemlik ilçesine bağlı Umurbey Köyü'nde doğmuştur. İlk ve orta öğreniminden sonra çalışma yaşamına Gemlik Mahkeme ve Reji Kalemlerinde memur olarak başlamıştır. Ardından Bursa'ya giderek Ziraat Bankası'nda görev almış ve bu sırada Harır Darüttalimi'ne ve College Française de l'Assomption isimli okullara devam etmiştir. Bursa'daki çalışmalarını Deutsche Orientbank'ta sürdürmüştür. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmıştır. İzmir İttihat ve Terakki şubeleri genel sekreterliği yapmıştır. 1918 yılında Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'ne

⁴⁰² Vakit, 2 Kasım 1957.s.1.

⁴⁰³ Zafer, 2 Kasım 1957.s.1.

girmiştir.1919'da Saruhan Sancağı'ndan milletvekili seçilerek 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne katılmıştır. Meclis'te padişah yönetiminin ulusal savaşım konusundaki tutumuna karşı çıkararak, Ankara'ya geçmiş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda görev almıştır.

I.Büyük Millet Meclisi'ne Bursa Milletvekili olarak girmiştir.27 Şubat 1921'de İktisat Bakanı olmuş,1922'de geçici olarak Dışişleri Bakanlığı da yapmıştır. Aynı yıl Lozan Barış Konferansı'na katılan heyette yer almıştır.1923 seçimlerinden sonra II. Büyük Millet Meclisi'ne İzmir milletvekili olarak girmiştir.1924 yılında Atatürk tarafından Türkiye İş Bankası'nı kurmakla görevlendirilmiştir.1 Ekim 1932 gününe kadar bu görevde kalmıştır.01.11.1937-25.01.1939 tarihleri arasında Başbakan olarak görev yapmıştır.

1946 yılında arkadaşlarıyla birlikte Demokrat Parti'yi kurmuş ve başkanlığına seçilmiştir.22 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960'a kadar ,10 yıl süreyle Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. ”⁴⁰⁴

22 Ağustos 1986'da103 yaşında yaşamını yitiren Celal Bayar, Reşide Bayar ile evli ve üç çocuk babası idi.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, s.157.

⁴⁰⁵ Atikoğlu, A.g.e., s.96.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS'TAN 12 EYLÜL'E CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ ve SEÇİM TARTIŞMALARI

4.1. 1961 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1961 Cumhurbaşkanı seçimini incelemeden evvel 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen Askeri müdahaleye değinmek gerekmektedir. Ardından 1961 Anayasası ve sonrasında 1961 seçimlerine bakmak gerekir.

Türk Silahlı kuvvetleri 27 Mayıs 1960'da yönetime el koymuştur. Cumhuriyet Gazetesi 27 Mayıs 1960 günü gelişmeleri ana manşetinden “*Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı idareyi Ele Aldı*”⁴⁰⁶ şeklinde vermiştir.

Fotoğraf 13. Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960, s. 1.

Bu süreçle ilgili Feroz Ahmad; “27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türkiye’de kendi türünün sonuncusuydu. Bu darbe, küçük rütbeli subaylar tarafından yüksek komuta kademelerine karşı gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan darbe 1908 Jön Türk Devriminin geleneğini içinde yer alıyordu: amacı sadece hükümeti değiştirmek değil, toplumda temel yapısal değişiklikler yapmaktı.”⁴⁰⁷ demiştir.

⁴⁰⁶ Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960, s.1.

⁴⁰⁷ Ahmad, A.g.e., s. 20.

M.Serhan Yücel 1961 genel seçimlerinde CHP ile ilgili olarak şu yorumu yapmıştır; “CHP birinci parti olmakla birlikte hem oran hem de milletvekili sayısı açısından 1957 seçim sonuçlarının gerisine düştüğü bir dönemde gerçekleşmiştir.”⁴⁰⁸

1961 cumhurbaşkanı seçimi, 1961 anayasasına göre yapılmıştır. 1961 anayasasına göre cumhurbaşkanı seçimi şu şekildedir; “*Madde 95- Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin partisyle ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.*”⁴⁰⁹

1961 Cumhurbaşkanı seçimi için yaşanan gelişmeler ise şu şekildedir;

Yalçın Toker 1961 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak; Cemal Gürsel’in ‘*memleketi bu bunalımlı ortamda bırakıp gidemeyeceği*’ şeklinde bir açıklama yaptığını ve Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduğunu aktarırken; AP içinden bir grubun da AP listesinden Samsun Senatörü seçilmiş olan Ali Fuat Başgil’i Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermeye karar verdiğini ifade etmiştir.⁴¹⁰

M.Serhan Yücel, Gürsel’in bu makamı önceden beri istediğini şöyle ifade eder; “*Parlamento isterse Cumhurbaşkanlığına adaylığınızı koyacak mısınız “sorusuna “parlamento değil, millet isterse koyarım” diye cevap veren Gürsel’in rakipsiz kalması için yapılanlar, bu makamı çok daha öncesinden kafasına koyduğunu göstermekteydi.*”⁴¹¹

Yalçın Toker Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşananları şu şekilde anlatmaktadır;

“AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala ve ılımlı düşünenler, demokrasiye geçiş sürecinde, Gürsel’in karşısına çıkmanın uygun olmayacağı kanaatini taşıyorlardı. Aralarında o dönemin cesur gazetecilerinden Gökhan Evliyaoğlu ve Hami Tezkan da bulunduğu bir kısım milletvekili ise Hukuk Fakültesi Ordinaryus Prof. Ali Fuat Başgil’de ısrarlı idiler. Prof. Başgil’in cumhurbaşkanlığına seçilmesini demokrasi adına atılacak önemli bir adım olarak değerlendiren AP, YTP, CMKP ve hatta CHP ‘ye mensup birçok milletvekili de Başgil’e destek vereceklerini ilan ettiler. Böylelikle bir araya gelen 120 Milletvekili Ali Fuat Başgil’e bağlılık belgesi diye bir metni imzalamışlardı. Belgeyi alan Ali Fuat Başgil, metne şu satırları ekliyordu:

⁴⁰⁸ Yücel, A.g.e., s.103.

⁴⁰⁹ Özdemir, (Atatürk’ten Günümüze...), A.g.e., s.53.

⁴¹⁰ Toker, A.g.e., ss.183-184.

⁴¹¹ Yücel, A.g.e., s.109.

'Yukarıda şerefli imzaları bulunan arkadaşlarımın tevcih etmiş oldukları iltifata uyarak Cumhurbaşkanlığı adaylığını kabul ediyor ve kendilerine teşekkür ediyorum. Bu şerefli vazifeyi elimden geldiği kadar yapmaya ve milletime layık olmaya çalışacağım.' Bu gelişmeler "tabii senatör" adı altında Senatoya girmiş bulunan ihtilalciler ve o sırada onların etkisinde hareket etmekte olan üst düzey ordu mensupları tarafından beğenilmiyordu. Hemen karşı tertip ve tehditler içine girdiler.

23 Ekim 1961 günü parti başkanları, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet komutanları Çankaya Köşkünde bir toplantıya davet edildiler. Orada siyasi parti liderlerine baskı yapıldı ve Cumhurbaşkanlığı seçiminde herhangi bir aday göstermeyecekleri şeklinde ellerinden yazılı birer taahhütname alındı. Ali Fuat Başgil ve onu destekleyen milletvekilleri de çok ağır tehdit ve baskılar altında tutuldular. Neticede Prof. Başgil ,25 Ekim 1961 günü, adaylıktan ve senatörlükten de istifa ederek Ankara'yı terk etti. Oysa adaylığı silah tehditleriyle önlenmese Prof. Başgil 'in büyük bir çoğunlukla Cumhurbaşkanlığı seçileceğine muhakkak nazarı ile bakılmaktaydı. Çünkü meclisteki aritmetik bunu gösteriyordu."⁴¹² şeklinde yorumlarda bulunmuştur.

Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ilk defa bir Cumhurbaşkanı adayı ölümle tehdit edilmiştir. Asker tarafından diğer siyasi partiler de tehdit edilip protokol imzalatılmak suretiyle askerin kontrolü altına alınmıştır. Ali Fuat Başgil hem istifa ettirilmiş hem de ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır.⁴¹³

Hikmet Özdemir Prof. Başgil'in Ankara'yı terk etmek durumunda kaldığı MBK-Başgil görüşmesini Başgil'in notlarından bizlere şu şekilde aktarmaktadır:

"Başvekaletten bir subayın görüşmek için beklediği haber verilmiştir. Profesör, başvekalete davet edilmektedir. Saat 20.00'ye doğru, Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuat Alişan, Şadi Pehlivanoglu ve daha birkaç milletvekili ile oraya varırlar. Tahsin Demiray ve Başgil, Orgeneral Fahri Özdilek ve Orgeneral Sıtkı Ulay ile birer kahve içerler, Ötekiler, bitişik salondadırlar. Bir süre sohbetten sonra generaller ve Başgil arasında şu konuşmalar geçer.

'ULAY: Haber aldık ki siz cumhur reisliğine adaylığınızı koymuşsunuz. Bu haber doğru mudur?

⁴¹² Toker, A.g.e., ss.185-186.

⁴¹³ Toker, A.g.e. s.186.

BAŞGİL: Doğrudur efendim. Yalnız bir noktayı tavzih etmem lazım. Ben bu makama kendimi, kendim layık gömüştüm ve talip olmuş değilim. Bulduğum memuriyetlere hep çağrıldım. Bu defa da böyle oldu. Saat 13'ten beri otelde grup grup ziyaretime gelen muhtelif partilerden milletvekilleri, bölgeleri halkının beni bu makamda görmek istediğini söylediler ve adaylığımı koymamı istediler. Bu umumi isteğe müspet cevap vermeyi bir vazife bilerek adaylığımı koydum.

ULAY: Adaylığınızı geri almanız lazımdır. Cemal Gürsel Paşa'nın karşısında başka bir adaylığa asla müsaade edemeyiz!...

BAŞGİL: Yanlış yoldasınız paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir. Sizler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğinize söz verdiniz hatta yardım ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre'den kalktım geldim. Sizlere yakışan verdiğiniz sözü tutmaktır.

FAHRİ ÖZDİLEK: Biz demokrasi dedik durduk ve seçimlere girdik. Seçimlerden çıkan netice bu mu olmalı idi?

ULAY: Bizi anlamanız lazım. Müşkül bir durumdayız. Son günlerde bizim hükümet olarak kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir cunta kurulmuştur. Bize bu cunta talimat vermektedir. Biz bugün devlet radyosuna bile hâkim değiliz. Radyo da cunta'nın emrindedir. Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu cuntadır. Biz size cunta'dan aldığımız emri tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. Fakat kabul etmediğiniz takdirde size hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açık söyleyelim. Netice bundan ibaret de kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askeri idare devam ettirilecektir. Siz, bir hukuk profesörü olarak memleketin böyle bir akıbete düşmesine elbette razı olmazsınız.

BAŞGİL: Arz ettiğim gibi, ben cumhur reisliğine adaylığımı hod be hod koymuş değilim. Halkın arzusu ve milletvekillerinin talebi üzerine koydum. Buna söz verdim. Hatta yalnız söz değil, yazılı bir beyanname imza ettim. Ben verdiğim sözden dönen imzasını yalayan namertlerden değilim. Adaylığımı geri almama imkan yoktur. Fakat benim yüzümden memleketimin söylediğiniz akıbete sürüklenmesine de gönlüm razı olmaz. Bu vaziyet karşısında bana düşen bir iş kalmıştır, o da yarın alessabah senatörlükten de istifa ederek evime dönmektir.

ULAY: Bunu da yapmayacaksınız, çünkü bunun da neticeleri var.

BAŞGİL: İstifa etmek benim hakkımdır. Hakkımı kullanmak için kimseden müsaade almaya ihtiyacım yoktur. Kararım verilmiştir.

TAHSİN DEMİRAY: Böyle tazyik ve tehdit altında kalacak isek, biz hepimiz istifa eder, evlerimize döneriz.”⁴¹⁴ şeklinde bir sohbetin cereyan ettiğini aktarmıştır.

TBMM’de 1961 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak; TBMM 1961 seçimleri sonrası ilk birleşimini 25 Ekim 1961 tarihinde saat 15.07’de gerçekleştirmiştir.⁴¹⁵ En yaşlı üye olan İsmet İnönü tarafından Meclis açılmıştır.⁴¹⁶ Meclis, Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesi ve Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel’in açış söylevi ile başlamıştır.

Gürsel’in İkinci Cumhuriyet ana temalı konuşması şu şekildedir;

“İkinci Cumhuriyetin Birinci Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; Oturumu açarken bu tarihî günde muhterem varlıklarınızın meydana getirdiği şu muhteşem tablonun verdiği emniyet ve huzur içinde sizleri saygı ile selâmlarım.

Türk Milletinin kaderinde ve demokratik hayatımızın tekâmülünde mühim ve hayati bir merhale teşkil edecek ikinci Cumhuriyetin kuruluşuna müncer olan İhtilâlin bizzat içinde yaşadınız. Olanları ve olayları benim kadar biliyorsunuz. Gizli kalmış taraflarını da zaman aydınlatacaktır. Hemen şunu ilâve edeyim ki; biz İhtilâlin ilk gününden itibaren vatandaş hak ve hürriyetlerine eşit muamele ve her türlü vatandaşlık haklarına saygı göstermeyi vazife bildik. Milletimizin ilerde ulaşacağını düşündüğümüz hürriyetler rejimi içinde yadırgamadan yaşamaya intibakını kolaylaştıracak genişlik ve serbestlik içinde gelişmesine çalıştık ve İhtilâlin asla tanımadığı hakkı, adaleti, insaf ve vicdanı hiçbir zaman elden bırakmadık. Aydınlık arttıkça bu daha iyi anlaşılacaktır. İhtilâlin yöneticisi olan ve bugün tarihe intikal eden Millî Birlik Komitesi, vazifesini en iyi bir şekilde yapmak için insan takatinin üstünde ve büyük bir vatanperverlik hissiyle çalışmış, memlekete iyi şeyler yapmak için elinden geleni yapmıştır. Komitenin mesaisini takdirle belirtmek isterim.

Kahraman ordumuz bugünü hazırlıyan vakur davranışıyla vazifesini yapmış olmanın huzuru içinde her zaman olduğu gibi, milletimizin güvenine ve yenilmez bir kudret olarak saygı ve sevgimize lâyık vazifesi başındadır.

⁴¹⁴ Özdemir, (Atatürk’ten Günümüze...), A.g.e., ss.169-171.

⁴¹⁵ TBMMTD, 25.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.2.

⁴¹⁶ TBMMTD, 25.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.2.

(Alkışlar) Başkumandanlık görevimin bu son günlerinde, büyük ve aziz ordumuza en samimî takdir İlişlerimi ifade etmekten zevk duymaktayım. (Alkışlar.)

Muhterem arkadaşlar:

İhtilâlin ilk günü vazifeye çağırduğumuz bakan arkadaşların büyük bir vazife hissiyle bizim yardımımıza koşmalarını takdirle anmak isterim. (Bravo sesleri, alkışlar) Bu kıymetli arkadaşlarım İhtilâlin bütün sarsıntularına rağmen, idari ve iktisadi bünyemizi sağlam tutmasını bilmiş, hattâ iktisadi sahada Devletimize itibar kazandırmıştır. Huzurunuzda kendilerine en samimî teşekkürlerimi sunmayı vazife sayıyorum. (Alkışlar)

» Sayın üyeler;

Bu mesut güne ulaşmak için çok emekler harcanmış, büyük sıkıntılar hattâ ıstıraplar çekilmiştir. Bizim bu hedefe varmamıza engel olmak için her türlü tezvîr ve tahrike başvuran kötü eller ve kuvvetler, şimdi de bu güzel neticeyi bozmak ve millî bünyeyi parçalamak için pek sinsî ve muhtelif yollardan gayret sarf etmektedirler. Bu açıklamamın gelecekteki çalışmalarımızda uyarıcı bir tesir yapacağını ümide derim.

Aziz arkadaşlarını;

Memleketimiz dünya önünde ciddî bir imtihan geçirmektedir. Bunda muvaffak olmak ve İkinci Cumhuriyetin huzur içinde tekâmül ve inkişafını mümkün kılmak sizlerin elindedir. Sunu iyi bilmeliyiz ki, milletimizin partiler arasındaki yıkıcı mücadelelere ve bundan [mütevellit sarsıntılara artık tahammülü kalmamıştır. Birçok derterimiz ve meselelerimiz çözüm çareleri beldem efotedir... Partilerimizin vatanpervarane hislerle birbirini desteklemesi, geçmişte iyi olmıyan olayları unutarak kardeşlik duyguları içinde kendilerini çok güç ve çeşitli memleket meselelerinin çözüm yollarına adanmaları lâzımdır. Milletimizin ümit kaynağı olan İni mukaddes çatı altındaki gayretlerimizin, temiz duygular ve şuur içinde, inkişafı, bir taraftan sizlerin bu yolda olduğunuzu gösterecek, bir taraftan da millî birliğin kuvvetlenmesine yardım edecektir. Kinler ve nefretler mutlak unutulmalıdır. Bizim kötü davranışımızdan ancak kötüler faydalanır. Bu takdirde memleketimize telâfisi mümkün olmayacak zararlar ve felâketler getirmiş oluruz. Ben sizlerin vatanperverliğinden ve memleket selâmeti için her fedakârlığı yapacağınızdan eminim. Böyle yapılmaz, hislerimizin, hırslarımızın ve kinlerimizin tesiri altında kalır ve memleket idaresini çıkmaza sürüklersek, tarih ve millet önünde affedilemeyecek hâzin sorumluluklara düşeceğimizi unutmamak lâzımdır. Büyük bir ümit ve güven

*çinde sizleri tekrar saygı ile selâmlar, İkinci Cumhuriyetin milletimiz için mutlu günler getirmesini Tanrıdan niyaz ederim.*⁴¹⁷ diyerek sözlerini sonlandırmıştır.

Cemal Gürsel'in konuşması sonrasında Fahri Özdilek Meclis'e seslenerek; *"2 nci Cumhuriyetin sayın üyeleri, yemin törenine başlamak üzere içimizden en yaşlı üyenin Başkanlığını rica edeceğim: Sayın İnönü. (C. H. P. Milletvekillerinin şiddetli ve sürekli alkışları ve bravo sesleri.) Başkanlık Divanı üyeliği için çeşitli parti temsilcilerinden en genç üyelerin isimlerini arz ediyorum, teşriflerini rica ederim. Şevki Aysan, Abdurrahman Güler, İsmet Kapısız, Ahmet Çakmak.*⁴¹⁸ diyerek adlarını zikretmiştir.

Ardından Cemal Madanoğlu ve Ali Fuat Başgil'in Cumhuriyet Senatosu üyeliğinden çekildiklerine dair telgraflar Meclis kürsüsünden okunmuştur.⁴¹⁹

Atatürk için saygı duruşunda bulunulmasının ardından partiler ile temasta bulunmak için Meclisin 26 Ekim 1961 saat 15.00'te toplanılmasına karar verilerek saat 22.10'da oturum sonlandırılmıştır.⁴²⁰

TBMM 26 Ekim 1961 Perşembe saat 15.12'te Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi başkanlarını seçmek için tekrar toplanmıştır.⁴²¹ Geçici başkanlığa Yakup Kadri Karaosmanoğlu getirilerek Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir.⁴²²

1961 Cumhurbaşkanı seçiminde ilk kez yeter sayı toplanma sayısı, karar sayısı gibi usule riayet edilme çabaları vardır denebilir. Meclis Başkanı: *"Efendim, yeter sayı vardır."*⁴²³ demiştir.

Ve Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir.

Meclis Başkanı: *"Gündem mucibince Reiscumhur seçimine geçiyoruz. Mühürlü kâğıtlar dağıtılacaktır, Oylarınızı bu kâğıtlar üzerinde tecelli ettirmenizi rica edeceğim."*⁴²⁴

Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin ve iki arkadaşının Genel Kurul sırasında dinleyiciler tarafından gösteri yapılmamasının sağlanması hakkında önerge vermişlerdir. Ve kabul edilmiştir.⁴²⁵

⁴¹⁷ TBMMTD, 25.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.ss.2-3.

⁴¹⁸ TBMMTD, 25.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.3.

⁴¹⁹ TBMMTD, 25.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.3.

⁴²⁰ TBMMTD, 25.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.ss.4-.5

⁴²¹ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.8.

⁴²² TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.8.

⁴²³ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.8.

⁴²⁴ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.8

⁴²⁵ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

Meclis Başkanı: “Efendim 9 üyeden müteşekkil bir tasnif heyeti kur'a ile seçilecektir. Evvelâ bu görevi yerine getiriyoruz”⁴²⁶ demiştir. Ve dokuz kişilik tasnif heyeti⁴²⁷ oluşturulmuştur.⁴²⁸

Meclis Başkanı: “Efendim, bir takrir var, okutuyorum” demiştir. Takrir şöyledir:

Diyarbakır Milletvekili Hilmi Gündoğan'ın “Cemal Gürsel'in Devlet Başkanlığına adaylığını arz ve teklif ederim”⁴²⁹ takriri şiddetli alkışlar almıştır. Yani Cumhurbaşkanlığı için Cemal Gürsel'in adı teklif edilmiş oluyordu.

Meclis Başkanı: “Efendim, bütün oy kâğıtları dağıtıldı mı? («Hayır, dağıtılmadı» sesleri) Efendim, bildiğiniz gibi, her Meclis Üyesi ismi okunduğu vakit soldan gelip oyunu kullandıktan sonra sağdan çıkacaktır. Oyunu veren üyeler salonu terk etmeyeceklerdir. Çünkü oylar salonda alenî tasnif edilecektir.”⁴³⁰ diyerek milletvekillerine uyarıda bulunmuştur.

Meclis başkanı 1961 cumhurbaşkanı seçim sonucu şu şekilde ilan etmiştir: “Efendim, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin neticesi gelmiştir, okutuyorum: Yüksek Başkanlığa Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçime (607) üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı Sayın Orgeneral Cemal Gürsel (434) oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Arz olunur.”⁴³¹

Meclis Başkanı daha sonra Reisi cumhuru yemine davet etmek için izin istemiştir milletvekillerinden.

Cumhurbaşkanı yeminine dair olarak TBMM Meclis Tutanaklarında “ayakta ve sürekli alkışlar arasında Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel salona gelerek and içti ve yine alkışlar arasında salonu terk ettiği”⁴³² bilgisi yer almaktadır. Ancak yemin metni yoktur.

Hikmet Özdemir 1961 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak şu yorumda ve yargıda bulunmuştur; “1961 Cumhurbaşkanlığı seçiminin önemli yanı, ordunun kışlaya dönüş süreci başlarken asker ve sivil güçler (partiler) arasındaki mücadelenin alabileceği boyutları gösteren anlamlı bir örnek oluşturmasıdır.”⁴³³

⁴²⁶ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴²⁷ Dokuz Kişilik Tasnif Heyeti şu milletvekillerinden oluşmakta idi: Etem Ağva (Antalya Milletvekili) Mehmet Kesen (Kütahya Milletvekili) Osman Sabri Adal (İzmir Milletvekili) İbrahim Göker (Sivas Milletvekili) Cevat Kanpulat (Balıkesir Milletvekili) Neriman Ağaoğlu (Manisa Milletvekili) Nurettin Bulak (İstanbul Milletvekili) Raif Aybar (Ankara Milletvekili) Nazmi Özoğul (Edirne Millet vekili) TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴²⁸ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴²⁹ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴³⁰ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴³¹ TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴³² TBMMTD, 26.10.1961, Cilt:1, Devre:1, İçtima:1.s.9.

⁴³³ Özdemir, (Atatürk'ten Günümüze...), A.g.e., s.152.

1961 Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili olarak basında yer alan bilgiler ışığında konuya bakacak olur isek;

Akşam Gazetesi, 26 Ekim 1961 baskısında “*Meclis Dün Açıldı*” ana manşeti ile haberi okuyucularına aktarmıştır.⁴³⁴ Haberin devamında Cemal Gürsel’in “*Milletin yıkıcı parti mücadelesine tahammülün kalmadı*” sözüne yer verilmiştir.⁴³⁵

Akşam Gazetesinin 27 Ekim baskısında Cemal Gürsel’in seçilmesine dair 101 pare top atışı ile seçimin selamlandığı ardından Cemal Gürsel’in Anıt Kabri ziyaret ettiği bilgisi yer almaktadır. Gazetede yer alan diğer bir bilgi ise Cemal Gürsel’in seçim safhasında mecliste bulunmamasıdır. “*Geçici Meclis Başkanı Yakup Kadri Karaosmanoğlu Çankaya Köşkü’ne giderek Cemal Gürsel’e seçildiğini bildirmiştir.*”⁴³⁶ denmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1961 tarihli baskısında, “*Gürsel 607 oydan 434’ü ile Cumhurbaşkanı oldu*” ana manşeti ile haberi okuyucularına duyururken; “*Yeni Cumhurbaşkanı Anıtkabir’e gitti. Atatürk’ün manevi huzurunda deftere “İzindeyiz” kelimesini yazdı ve Kabine için dün gece derhal temaslara geçti*” şeklinde haberin detaylarını vermektedir.⁴³⁷

Yine Cumhuriyet Gazetesi’nin 27 Ekim 1961 tarihli baskısında “*Millet Meclisinde ilk tartışmalı celse*” alt başlığında yer alan haberde ise “*Meclis Başkanı seçiminde çıkan ihtilaf üzerine C.H.P. salonu terketti*”⁴³⁸ denmektedir. Haberin devamında “*Diğer partiler buna rağmen seçime katıldılarsa da ekseriyet olunamadığından Başkan seçilemedi*”⁴³⁹ denmektedir.

Hürriyet Gazetesi’nin 27 Ekim 1961 tarihli baskısında Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili olarak; “*Gürsel Cumhurbaşkanı*”⁴⁴⁰ şeklinde büyük puntolu yazıyla ana manşetten bilgiyi okuyucularıyla paylaşmıştır. Haberin devamında “*İhtilalin Lideri B. Millet Meclisindeki seçimde 607 reyden 434 ünü aldı*”⁴⁴¹ denmektedir.

⁴³⁴ Akşam, 26 Ekim 1961.s.1.

⁴³⁵ Akşam, 26 Ekim 1961.s.1.

⁴³⁶ Akşam, 26 Ekim 1961.s.1.

⁴³⁷ Akşam, 27 Ekim 1961.s.1.

⁴³⁸ Cumhuriyet, 27 Ekim 1961.s.1.

⁴³⁹ Cumhuriyet, 27 Ekim 1961.s.1.

⁴⁴⁰ Hürriyet, 27 Ekim 1961.s.1.

⁴⁴¹ Hürriyet, 27 Ekim 1961.s.1.

Fotoğraf 14. Cumhuriyet, 27 Ekim 1961, s.1.

Fotoğraf 15. Hürriyet, 27 Ekim 1961, s. 1.

CEMAL GÜRSEL YAŞAM ÖYKÜSÜ

“1985 yılında Erzurum’da doğmuştur. İlk öğrenimini Ordu’da tamamlamış, Erzincan Askeri İdadisi’nde ve İstanbul Kuleli Askeri Lisesi’nde okumuştur.

1915 yılında Harp Okulu’nu bitirip topçu asteğmen olarak Çanakkale Savaşları’na katılmıştır.1917’de Filistin ve Gazze Savaşları’nda görev almıştır. Suriye Cephesi’ndeki tüm savaşlarda 41.Alay 5.Müstakil Batarya Komutanı olarak bulunmuştur. Dönüşünde Ulusal Kurtuluş Savaşı’na katılmıştır. İkinci İnönü, Eskişehir, Sakarya ve Başkomutanlık savaşlarında gösterdiği üstün başarılar nedeniyle Harp ve İstiklal Madalyaları ile ödüllendirilmiştir.1929’da kurmaylık eğitimini tamamlamış,1946’da Tuğgeneralliğe ,1951’de Tümgeneralliğe,1953’te Korgeneralliğe ve 1957’de Orgeneralliğe yükseltilmiştir.1958’de de Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na atanmıştır.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini hazırlayan subaylar Cemal Gürsel’i askeri müdahalenin liderliğine çağırılmışlar. Bunun üzerine Cemal Gürsel,27 Mayıs 1960’ta Milli Birlik Komitesi’nin Başkanı olmuştur. Bu sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin Devlet ve Hükümet Başkanı ve aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Başkomutanı ilan edilmiştir.1961 seçimlerinden sonra toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Cemal Gürsel’i Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Hastalanan ve sağlık durumu giderek bozulan Cumhurbaşkanı Gürsel,1966 yılında Amerika Birleşik Devletleri’ne götürülerek Washington’daki Walter Reed Askeri Hastanesi’nde tedaviye alınmıştır. Kısa bir süre sonra komaya giren Cumhurbaşkanı Gürsel, Türkiye’ye getirilerek Gülhane Askeri Tıp Akademisi’ne kaldırılmıştır.”⁴⁴²

14 Eylül 1966’da Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nde yaşamını yitiren Cemal Gürsel, Emine Melahat Gürsel ile evli ve bir çocuk babası idi.⁴⁴³

⁴⁴² Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, s.173.

⁴⁴³ Atikoğlu, A.g.e., s.116.

4.2. 1966 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1966 Cumhurbaşkanı seçimine geçmeden evvel yine bir önceki milletvekili genel seçimine bakmakta yarar vardır. Ancak 10 Ekim 1965 milletvekili genel seçimleri ardından Cumhurbaşkanı seçimi yapılmayan ilk genel seçim olarak siyasi tarihimizde yerini almaktadır. Cumhuriyetin ilanından 1966 yılına kadar gerek tek parti gerekse çok partili hayatımızda yapılan 11 milletvekili genel seçiminin ardından TBMM, Yasama dönemine yeni Cumhurbaşkanı seçerek başlamıştır. Durum bu şekilde iken 1961 Anayasasına göre 7 yıl süre için seçilen Cumhurbaşkanlığında kalması gereken Cemal Gürsel'in 3 yılı daha vardı. Fakat sağlık durumu iyi değildi. 27 Mayıs müdahalesinden önce şeker hastalığı yüzünden sıkıntı yaşadığı bilinen ve Cumhurbaşkanlığı döneminde felç geçiren ancak kısa sürede toparlanan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, durumu yeniden ağırlaşınca 2 Şubat 1966 tarihinde ABD Başkanı Johnson'un özel uçağı ile ABD'ye götürülmüştür.⁴⁴⁴

Bu arada Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Amerika'ya tedaviye gönderilmesi ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Y. Faruk Mangırcı konuyla ilgili şu eleştirel ve ilginç yorumda bulunmuştur;

“Cemal Gürsel'in ömrünün son birkaç ayında Amerika'ya gönderilmesi fikri 27 Mayısçı tabii senatörleri memnun etmemiştir. 27 Mayısçı senatörler, Gürsel'in Amerika'ya hasta haliyle gönderilmesini kuşkulu bulmuşlardır. Gürsel'in gidişini engellemek üzere Çankaya Köşkünden randevu isteyen 27 Mayısçılar' a enteresandır ki randevu verilmemiştir. Bir tertipten şüphelenen 27 Mayısçı ekip Çankaya Köşkü'ne randevu almadan giderek Gürsel'le görüşmeyi denemişlerdir ama başaramamışlardır. . Cumhurbaşkanı'nın sağlığının 30 bin feet yükseklikte 15 saatlik bir yolculuğa müsait olmadığını ileri süren Gürsel'in eski silah arkadaşları Çankaya'dan eli boş dönmüşlerdir. Gürsel'in özel doktoru Tuğgeneral Lütfü Vural da yolculuğu onaylıyordu. Sonuçta Gürsel Amerika'ya gitmiştir.”⁴⁴⁵

1966 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık sorunları nedeniyle görevden çekilmesi an meselesi gibi idi. Hikmet Özdemir bu durumla ilgili olarak şu yorumda bulunmuştur; *“Başbakan Süleyman Demirel, Çankaya ziyaretlerinde, karşısında, bir yandan “dert yanan” bir yandan da “ağlayan” bir makam sahibi bulmaktaydı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hastalık nedeniyle görev yapamaz durumda bulunması, Anayasa mevzuatı açısından sorun yaratmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamının*

⁴⁴⁴ Yücel, A.g.e., ss. 118-119.

⁴⁴⁵ Mangırcı, A.g.e., s.78.

hangi durumlarda boşalmış sayılacağı, 1961 Anayasası'nda açık bir hüküm olarak düzenlenmediği için doktor raporu gerekmekte idi. O günkü koşullarda, Cumhurbaşkanı hayatta ve yurt içinde bulunduğu sırada vekalet müessesesi de işletilemeyeceğinden bir tıp kurulunun vereceği "görev yapamaz" raporu en gerçekçi yol iken, Cemal Gürsel'in eski silah arkadaşlarından oluşan Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik Grubu Üyeleri duygusal bir yaklaşımla sorunun çözümünü bir süre güçleştirmişlerdir."⁴⁴⁶

Rıdvan Akın konuyla ilgili olarak; "Cemal Gürsel'in tedavi için götürüldüğü ABD'de, 9 Şubat'ta komaya girmesi, yeni yerleşmekte olan iktidarı Cumhurbaşkanlığı sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun komadaki Cumhurbaşkanı'na vekalet etmeye başlamıştır."⁴⁴⁷ şeklinde bilgiyi bizlere aktarmaktadır.

Cemal Gürsel'in görevine dönemeyeceği kesinleştikten sonra boşalan Cumhurbaşkanlığına kimin geleceği gündemin ana gündem konusuydu. Cüneyt Arcayürek konuyla ilgili şu yorumda bulunmuştur;

"Kulislerde Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın adından söz ediliyordu. Fakat yine bir asker, Gürsel'den sonra bu kez Genelkurmay başkanının Çankaya'ya çıkmasına özellikle AP milletvekilleri karşı çıkıyordu. Meclis'te çoğunluktaki AP, YTP, hatta CMKP oylarıyla bir sivilin Cumhurbaşkanı seçilmesi olanağı varken yine bir asker, üstelik seçilemeyecek birisinin Cumhurbaşkanı seçilmesini içlerine sindiremiyorlardı. Cuntalardan, darbe söylentilerinden hala söz edilen bu ülkede asker, yine Çankaya'da "kendinden birini görmeyi" istiyordu. 22 Şubat ve 21-22 Mayıs isyanlarının bastırılmasında, 1961 seçimlerinden sonra parlamentonun açılmasında Genelkurmay Başkanı olarak Orgeneral Cevdet Sunay etkin bir rol oynamış, demokratik rejimin arkasında vaziyet almıştı."⁴⁴⁸

Yalçın Toker konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir; "Cemal Gürsel'in komaya girmesinin altıncı günü siyasi partilerin liderleri Cumhurbaşkanı vekili Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun'un başkanlığında aday tespiti için toplanmışlardır. Toplantıya Millet Partisi ve CMKP liderleri Bölükbaşı ve Türkeş katılmamışlardır. Diğer partilerin başkanları ise Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına aday olması konusundaki anlaşmayı imzaladılar denmekteydi."⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Özdemir, (Atatürk'ten Günümüze...), A.g.e., s.193.

⁴⁴⁷ Akın, A.g.e., s.92.

⁴⁴⁸ Arcayürek, A.g.e., ss.199-200.

⁴⁴⁹ Toker, A.g.e., s.190.

M.Serhan Yücel konuyla ilgili olarak;

“Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı sağlık nedenleriyle sona erdirilince silahlı kuvvetler hem hükümete hem de muhalefet partilerine kendi adaylarının Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay olduğunu yazılı olarak bildirdi. Yeni bir darbeden ürken Adalet Partililer, 27 Mayıs darbecilerinin içinde olmamakla birlikte sonradan onlara destek veren Sunay’ı frenleyici bir güç olarak düşünerek “başka kim olabilirdi ki” derecesinde doğal karşılamış, CHP Sunay’a kendi adayı gözüyle baktığını, başka aday göstermeyeceğini ve bu konuda kararlı olduğunu kamuoyuna duyurmuştu. Öte yandan Osman Bölükbaşı liderliğindeki Millet Partisi ile Alparslan Türkeş liderliğindeki CMKP ise Sunay’ın adaylığına karşıydı. Ayrıca CMKP, Alparslan Türkeş’i Cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Süleyman Demirel’in Cevdet Sunay’a Cumhurbaşkanlığı teklifi de basında yer almıştır.”⁴⁵⁰ yorumunda bulunmuştur.

Cüneyt Arcayürek AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel’in Cevdet Sunay’a sunduğu Cumhurbaşkanlığı teklifini şu şekilde anlatmaktadır:

“Başbakan Süleyman Demirel saat 20.00 sıralarında Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom’u çağırmış: ‘Şimdi Başbakanlık’tan çıkıp bir yere gideceğim. Benimle kimse gelmeyecek. Polis beni izlemeyecek ‘demiştir. Savunma Bakanı Topaloğlu da Genelkurmay Başkanına, Başbakan’ın kendisini gece saat 20.00’de evinde ziyaret edeceğini bildirmiştir. O saatte Demirel, Genelkurmay Başkanı’nın Namık Kemal Mahallesiindeki evinin kapısını çalmıştır. Orgeneral giysileriyle Cevdet Sunay da Başbakanı bekliyormuş. Yalnız kalmışlar. Sunay, Topaloğlu ile yaptığı görüşmeden Başbakanın ziyaretindeki nedeni elbette tahmin edebiliyordu’ diyor Arcayürek. Demirel de Sunay’ın konuyu bildiğine emindi diyor Arcayürek ama... Bilmezden gelerek yine de konuşmuştur diyor:

“Yedi-sekiz aydır birlikte çalışıyoruz,” diye sözlerine başlayarak:

“Sizi Cumhurbaşkanı seçmek istiyoruz. Gereken görüşmeler ve önlemler alındı.

Tek oturumda seçileceksiniz. Ana muhalefet partisiyle görüşüldü, fikri alındı. Adınız üzerinde hiçbir süpekilasyon olmayacak. Çok büyük sürpriz olmazsa birinci, aksi halde ikinci turda seçileceksiniz.” dediğini aktarıyor Arcayürek. Kulisteki gelişmeleri kısaca özetlemiştir ve Cevdet Sunay, Başbakan’a

⁴⁵⁰ Yücel, A.g.e., s.119.

teşekkür etmiştir. Daha sonra ana konulara geçilerek Başbakan “sizden sonra kimi Genelkurmay başkanlığına getirmemizi salık verirsiniz,” diye soru sormuştur Sunay’a. AP lideri için rejimin geleceğiyle ilgili bu sorunun yanıtı önem taşımaktaydı elbette. Yeni darbe serüvenlerine karşı güvence arıyordu bir nevi. Sunay “Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural’ı salık veririm. İyi de olur. Sert bir askerdir. Orduyu disipline eder. Endişe etmeyiniz, size bir zorluk çıkarmaz,” demiştir. Yeni Cumhurbaşkanı, üstelik askerden gelen bir Cumhurbaşkanı güvence veriyordu ama Demirel, kafasındaki “Ya karşı tarafa oynarsa “sorusuna yanıt bekliyordu. Üstü kapalı bir biçimde kaygılarını anlatınca Sunay, Başbakanın neyi öğrenmek istediğini sezmiş ve hemen: “Böyle bir durum olursa gereğini düşünüyoruz” diyerek cevap vermiştir.⁴⁵¹

M. Serhan Yücel Sunay’ın hamlelerini ve yaşanan gelişmeleri şu şekilde aktarmaktadır;

“Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanı seçilmesine Demirel’in de yeşil ışık yakmasının ardından Sunay,14 Mart 1966 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekliliğini talep etmiştir. Ancak anayasaya göre parlamento dışından biri Cumhurbaşkanı adayı olamayacağından bir kontenjan senatörünün istifa etmesi gerekiyordu. Cevdet Sunay’ın, Genelkurmay başkanlığından ayrıldığı gün Kontenjan Senatörü Salih Ragıp Üner AP’lilerce ikna edilerek senatörlük görevini bırakmıştır. Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanlığına vekalet eden Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun tarafından kontenjan senatörlüğüne seçilmiştir. Dolayısıyla Anayasal engel kalkmış oluyor, son aşama olarak Sunay’ın parlamentoda seçilmesi daha doğru bir ifade ile onaylanması kalmıyordu.”⁴⁵²

Ensar Yılmaz 1966 Cumhurbaşkanı seçiminde “en şaşırtıcı fakat sürpriz olmayan gelişme, Alparslan Türkeş dahil, çok sayıda eski askerinin yer aldığı CMKP’lilerin Genelkurmay Başkanı Sunay’ı desteklemedikleri gibi, Parti lideri Türkeş’in Sunay’a karşı aday olmasıdır.”⁴⁵³ şeklinde farklı bir yorumda bulunmaktadır.

Yine Ensar Yılmaz Cumhurbaşkanı seçimi esnasında yaşanan gelişmeleri şu şekilde dile getirmektedir; “Komutanlar Meclis’te kendilerine ayrılan locada töreni izlemişlerdir. Bu komutanlar arasında yeni Genelkurmay Başkanı Tural’dan başka, yeni Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Refik Yılmaz, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Necdet Uran,

⁴⁵¹ Arcayürek, A.g.e., ss.201-202.

⁴⁵² Yücel, A.g.e., s.121.

⁴⁵³ Yılmaz, A.g.e., s.134.

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel ve 15 kadar general bulunmaktadır. Ayrıca 30 kadar general daha tören için TBMM'ye gelmişlerdir. Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçildiği 28 Mart 1966 günlü birleşik oturumunda da aynı durum tekrarlanacak, ön ortada Orgeneral Cemal Tural olmak üzere bütün Kuvvet Komutanları, kendilerine ayrılan yerde oturacak ve oy sayımı sırasında salon boşaldığında bile yerlerinden kıpırdamayacaklardır.”⁴⁵⁴

TBMM'de 1966 Cumhurbaşkanı seçim gününü inceleyecek olursak;

TBMM, 28 Mart 1966 yılında saat 15.00'te 5. Cumhurbaşkanı'nı seçmek için toplanmıştır.⁴⁵⁵ Ferruh Bozbeyli Meclisin açılışını yapmıştır.⁴⁵⁶

Meclis Başkanı: *“Başbakanlığın Cumhurbaşkanı Sayın Cemal Gürsel'in sağlık durumu ile ilgili raporu hakkında tezkeresini ve bağlı raporu okutuyorum”⁴⁵⁷* dedikten sonra Başbakanlık tezkeresi okunmuştur.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Ankara

Hastalıkları sebebiyle, bir süreden beri Washington'daki Walter Reed Hastanesinde tedavi edilen Sayın Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel 26. 3 .1966 tarihinde yurdumuza avdet buyurmuşlar ve Ankara Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesinde tedavi altına alınmışlardır. Sayın Cumhurbaşkanımızın sağlık durumları ile ilgili olarak (Kendilerinin Devlet Başkanlığı görevini ifaya devam buyurmalarına tıbben imkân bulunmadığına dair) müşterek sağlık kurulu tarafından tanzim olunan 26 Mart 1966 tarih ve 2030/66 sayılı rapor ilişikte takdim kılınmıştır. Söz konusu raporda belirtildiği üzere; Sayın Cumhurbaşkanımız, Anayasanın kendilerine verdiği Devlet Başkanlığı görev ve yetkilerini yerine getirecek bir durumda bulunmamaktadırlar. Buna göre Anayasamızın 100 ncü maddesinde yazılı «başka sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması» halini vâki saymak gerektiği kanaati hâsıl olmuştur. Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine arzıyla, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 100 ve 101 nci maddeleri muvacehesinde, muktezasının takdir ve ifa buyurulmasına delâletlerini saygı ile istirham ederim.”

“Başbakan

Süleyman Demirel”⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Yılmaz, A.g.e., ss .134-135.

⁴⁵⁵ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.32.

⁴⁵⁶ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.32.

⁴⁵⁷ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.32.

⁴⁵⁸ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.33.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu hakkında Meclise sunulan rapor şu şekildedir ⁴⁵⁹ ;

SAĞLIK KURULU RAPORUNUN ÖRNEĞİ

Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanlığı
Ankara

Komutan Sekreterliği: 2030-66

R A P O R

Başbakanlığın Özlük ve Yazı İşleri 2442 sayı ve 26 Mart 1966 tarihli yazıları üzerine toplanan Sağlık Kurulu aşağıdaki kararı almıştır:

Sayın Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel 26 Mart 1966 günü tedavide buldukları Amerika Birleşik Devletlerinden yurda avdet buyurmuşlar ve saat 06.55 te tedavilerine tahsis edilen Gülhane Askeri Tıp Akademisine yatırılmışlardır.

Evvelce hazırlanan program gereğince, Türkiye'de ilk konsültasyonu yapan Sağlık Kurulu üyelerine ek olarak, Gülhane Askeri Tıp Akademisi profesörlerinin tamamı ile, Ankara Hastanesi Sağlık Kurulu üyelerinin katıldıkları ilk müşterek toplantıda evvelâ Cumhurbaşkanı Başhekim Tbb. Alb. Prof. Lütü Vural'ın hastalık hakkındaki verdiği izahat dinlenilmiş ve hastanın Walter Reed Hastanesinde tutulan sağlık dosyası ve verilen son rapor incelenmiş, mütaakiben hasta bütün üyeler tarafından görülerek gereken uzmanlarca muayenesi yapılmıştır.

Hastanın şimdiki muayenesinde:

1. Evvelce mütaaddit raporlarda açıklanmış olan hayati belirtiler yolculuk sırasında her hangi bir değişikliğe uğramamıştır.
2. Sabah saat 08.00 da yapılan muayene esnasında beden ısısı 36,9 arteriyel kan basıncı 126/64 mm. Hg. nabız sayısı dakikada 102, solunum sayısı dakikada 32 dir. (Solunum Cheyne-Stokes tipindedir)
3. Hastada genel Arteriyoskleroz ve buna bağlı serebral baziler arterin mütaaddit trombozları neticesi 47 günden beri devam ettiği bildirilen derin komanın halen daha da ilerlediği tesbit edilmiştir.
4. Yukarıda kaydedilen belirtiler ve hastalığın geçirdiği safhalar göz önünde tutularak, serebral anatomik harabiyetin geri dönmesi, bugünkü tıp anlamlarına göre düşünülemez.

Netice olarak: Komadan çıkmaları bir an için düşünülse dahi kendilerinin Devlet Başkanlığı görevini ifaya devam buyurmalarına tıbben imkân bulunmadığını bildirir oy birliği ile alınmış müşterek kurul raporudur.

Eki:

Konsültan hekimlerin imza listesi
(İkinci ve üçüncü sayfa olarak eklenmiştir.)

Müşterek Sağlık Kurulu

Başkan Dr. Ayanoglu Necmi
Üye Dr. Adasal Rasim
Üye Dr. Akabay Nevzat
Üye Dr. Akaydin Emin
Üye Dr. Aker Osman
Üye Dr. Akyar Mehmet
Üye Dr. Algun Talât
Üye Dr. Ara Abidin
Üye Dr. Atay Hakkı
Üye Dr. Artunkal Nihat
Üye Dr. Balkan Orhan
Üye Dr. Barlas Nazmi
Üye Dr. Eken Necdet

Üye Dr. Berksan Necip
Üye Dr. Bostancıoğlu Saim
Üye Dr. Bozkaya Necdet
Üye Dr. Dinçer Haydar
Üye Dr. Doğulu Selâhattin
Üye Dr. Ege Rıdvan
Üye Dr. Ertimur Kâmuran
Üye Dr. Gürhan Necmi
Üye Dr. Gürün Sami
Üye Dr. Kemahlı Hasan
Üye Dr. Koçaş Hami
Üye Dr. Okkan Sadık
Üye Dr. Özerget Muzaffer

Üye Dr. Palabıykoğlu Ercüment
Üye Dr. Peker Celâl
Üye Dr. Rollas Hüseyin Zinnur
Üye Dr. Sanel Fahir
Üye Dr. Sayar Selâhattin
Üye Dr. Sargın Orhan
Üye Dr. Sevüktekin Aziz
Üye Dr. Sökmen Cavit
Üye Dr. Tezok Fethi
Üye Dr. Tanyeri Abdülkadir
Üye Dr. Vural Lütü

Mühür ve imza
Op. Prof. Dr. Necmi Ayanoglu
General (1936-12)
Gülhane Askeri Tıp Aka. Komutanı
İnci Hariciye Kliniği Direktörü

⁴⁵⁹ Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, s.193.

Meclis Başkanı: “Başbakanlık tezkeresi ve merbutu bulunan rapor okunmuştur.” dedikten sonra “Anayasamızın 100’ncü maddesinde ⁴⁶⁰ «... veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde...» ibaresiyle ifadesini bulan husus, Başbakanlık tezkeresinde kabul ve beyan edilmiştir. Anayasanın 100’ncü maddesinde «... Cumhurbaşkanı, makamının boşalması...» şeklinde ifade edilen hususun tekevvünü sebebine bağlı olarak ve 101’nci maddeye ⁴⁶¹ göre Cumhurbaşkanı seçimine geçilmesi hususunu oylarımıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.”⁴⁶² açıklaması ardından da cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir.

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanı seçimine geçildiğini bildirdikten sonra, “Riyasete iki önerge sunulmuştur. Bunlardan bir tanesi Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Cevdet Sunay’ı Cumhurbaşkanlığı için namzet göstermiştir. Diğer önergede ise Ankara Milletvekili Sayın Alpaslan Türkeş Cumhurbaşkanlığı için namzet gösterilmiştir. Bu iki önergeyi okutuyorum”⁴⁶³ demiştir.

Riyasete sunulan ilk önerge şu şekildedir ⁴⁶⁴;

**Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına
Cumhurbaşkanlığına aday olarak Sayın Kontenjan Senatörü Cevdet Sunay’ı müstereken arz ve teklif ederiz.**

**A. P. Senato Grup Başkanı
Dr. Fethi Tevetoğlu**

**A. P. Meclis Grubu Başkanvekilleri
Muhiddin Güven Nizamettin Erkmən**

**C. H. P. Senato Grup Başkanvekilleri
Hıfzı Oğuz Bekata ve Ferid Melen**

**C. H. P. Meclis Grubu Başkanvekilleri
Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim**

**Millî Birlik Cumhurbaşkanlığı
Grup Başkanı Kontenjanı Grup Başkanı
Fahri Özdilek Âmil Artus**

**Bağımsız üyeler adına
Ferit Alpiskender ve M. Ali Arsan**

**T. İ. P. Meclis Grubu Başkan V.
Cemal Hakkı Selek ve Rıza Kuas**

**Y. T. P. Meclis Grubu Başkan V.
Dr. İrfan Aksu**

⁴⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1961 Anayasası Madde 100: “Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder.” Gözler, **A.g.e.**, ss.168-169.

⁴⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1961 Anayasası Madde 101: Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasına on beş gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanı seçer; Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanık değilse, hemen toplantıya çağrılır. Gözler, **A.g.e.**, s.169.

⁴⁶² **TBMMD**, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

⁴⁶³ **TBMMD**, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

⁴⁶⁴ **TBMMD**, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

Riyasete sunulan ikinci önerge ise şu şekildedir ⁴⁶⁵;

T. B. M. M. Yüksek Başkanlığına
Cumhurbaşkanlığına Ankara Milletvekili
Sayın Alpaslan Türkeş'i aday gösterdiğimizi
saygı ile arz ederiz.

Muş Milletvekili
Kemal Aytaç
Niğde Senatörü
Kudret Bayhan

Kastamonu Milletvekili
İsmail Hakkı Yılanlıoğlu
Mardin Milletvekili
Rifat Baykal

Meclis Başkanı: “Seçim için bir mühürlü oy pusulaları ve zarflar sayın üyelere dağıtılacaktır. Birleşik Toplantı içtüzüğü gereğince 9 kişilik tasnif heyetini tesbit ediyoruz. Bunun için ad çekmek suretiyle sayın üyelerin ismi okunacaktır. Burada bulunan üyeler lütfen yerlerinden «burada» diye ifade, etsinler.”⁴⁶⁶ demiştir ve sonrasında dokuz kişilik tasnif heyeti⁴⁶⁷ oluşturulmuştur.⁴⁶⁸ Ve sonrasında oyların kullanılmaya başlanacağı il kurası çekilmiş ve Erzincan ilinden başlayarak milletvekilleri oylarını kullanmışlardır.⁴⁶⁹

Meclis Başkanı: “Oyların kullanılmayan sayın üyeler lütfen kullansınlar.” dedikten sonra Kars milletvekili Latif Aküzüm “Sayın Başkan, Senatoya yeni katılmış bulunan Sayın Cevdet Sunay'ın ismi senatörler arasında okunmadı. Okunmasını rica ediyorum” demiştir. Meclis Başkanı da: “Arkadaşımızın işaret ettiği husus doğrudur. Sayın Cevdet Sunay'ın ismi okunacaktır.” Cevdet Sunay'ın ismi Kars milletvekilinin uyarısı sonucu okunup tutanaklara geçirilmiştir.⁴⁷⁰

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanını seçim sonucu şu şekilde açıklamıştır: “Tasnif neticesini okutuyorum: Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına Cumhurbaşkanını seçimi için yapılan oylamaya (532) üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı bulunan sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygı ile arz olunur.”⁴⁷¹

⁴⁶⁵ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

⁴⁶⁶ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

⁴⁶⁷ Dokuz Kişilik Tasnif Heyeti şu milletvekillere oluşmakta idi: Ömer Ergün, Ekrem Alican, Hasan Tez, Kemal Aytaç, Hüseyin Kalpaklıoğlu, Enver Turgut, Nihat Doğan, Nadir Nadi, Ziya Şerefhanoglu. TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

⁴⁶⁸ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.34.

⁴⁶⁹ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.35.

⁴⁷⁰ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.35.

⁴⁷¹ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.35.

“Sayın Cevdet Sunay	: 461 oy,
Sayın Alparslan Türkeş	: 11 oy,
Sayın Ali Fuat Başgil	:1 oy,
Sayın İsmet İnönü	:1 oy,
Sayın Celal Ertuğ	:1 oy,
Sayın Kasım Gülek	:1 oy,
Sayın Bilgiç	:1 oy,
Sayın Turhan Dilligil	:2 oy
Sayın Osman Turan	:1 oy,
Boş	:47 oy” ⁴⁷²

Meclis Başkanı:

“— Parlâmento üyesi olmıyan bir şahsa da 5 oy çıkmıştır.

Sayın üyeler, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Cevdet Sunay Türkiye Cumhuriyeti'nin 5'nci Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Yeni Cumhurbaşkanına seçildiğini bildirmek ve and içmesi için T. B. M. M. ne davet etmek üzere Birleşimi kapatıyorum.”⁴⁷³ diyerek sözlerini sona erdirmiştir.

Meclis Başkanı, meclisin en yaşlı üyesi olan Ahmet Bilgin'nden; 461 oy ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 5.Cumhurbaşkanı seçilen Cevdet Sunay'ı Cumhurbaşkanı andı içmesi için kürsüye davet etmesini istemiştir.⁴⁷⁴

Meclis kürsüsüne gelen Cevdet Sunay şu şekilde and içmiştir;

“Cumhurbaşkanı sıfatiyle Türk Devletinin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma, insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağıma Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”⁴⁷⁵

Meclis sıralarından bravo sesleri ve alkışlar duyulmuştur. Ardından İstiklal Marşı okunup, saygı duruşunda bulunulmuştur.⁴⁷⁶

⁴⁷² TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.35.

⁴⁷³ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.35.

⁴⁷⁴ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.36.

⁴⁷⁵ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.36.

⁴⁷⁶ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.36.

5.Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay çok kısa bir teşekkür konuşması yapmıştır. Konuşması şu şekildedir; “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; beni Cumhurbaşkanlığına seçtiniz. Bütün kalbimle teşekkür ederim. Bu şerefli vazifeyi kabul ederken, sizin ve büyük milletimizin güvenine lâyık olmak için Allah’tan bana yardım etmesini dilerim.*”⁴⁷⁷ şeklinde konuşmasını sona erdirmiştir.

1966 Cumhurbaşkanı seçimini basından ve kamuoyundan inceleyecek olur isek;

Akşam Gazetesi, 29 Mart 1966 tarihli baskısında “*Beşinci Cumhurbaşkanı andıçtı*” manşeti ile okuyucularına duyurmuştur. “*532 TBMM Üyesinden 461’i Sunay’a Oy Verdi. Türkeş’e 11, Bayar’a 5 Oy Çıktı. MP Grubu Oy Kullanmadı 47 Üye İse Boş Oy Verdiler*”⁴⁷⁸ şeklinde büyük punto ile alt manşetle seçimle ilgili bilgi aktarılmıştır. Yine “*Sunay Cumhurbaşkanı*” şeklinde büyük puntolarla orta manşet ile Sunay’ın Fötr şapka ile portre fotoğrafına yer verilmiştir.

Tercüman Gazetesi, 29 Mart 1966 tarihli baskısında, “*5.Cumhurbaşkanı seçildi*” başlığı kullanılarak Cevdet Sunay’ın “*Milletin Hizmeti İçin Allahtan Bana Yardımcı Olmasını Niyaz Ederim*”⁴⁷⁹ demecini büyük puntolarla okuyucularına duyurmuştur. “*Sunay Cumhurbaşkanı*” orta manşeti ile de Sunay’ın Meclis kürsüsündeki konuşması esnasındaki bir fotoğrafına yer verilmiştir. Demirel’in “*Sunay’ın dirayetine kanaatimiz tam*” şeklindeki ifadesine de yer verilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mart 1966 baskısında, “*CKMP Alpaslan Türkeş’i Aday Gösterdi*” başlığı ile haberi okuyucularına duyurmuş. Oylama sonuç tablosunu okuyucularına aktarmış. “*Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı*” büyük puntolarla orta manşetten Sunay’ın kürsüdeki konuşması esnasında çekilen fotoğrafına da yer verilmiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ TBMMTD, 28.03.1966, Cilt:5, Devre:1, İçtima:5, s.36.

⁴⁷⁸ Akşam, 29 Mart 1966.s.1.

⁴⁷⁹ Tercüman, 29 Mart 1966.s.1.

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, 29 Mart 1966.s.1.

Fotoğraf 16. Cumhuriyet, 29 Mart 1966, s. 1.

CEVDET SUNAY YAŞAM ÖYKÜSÜ

“1899 yılında Trabzon’da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Erzurum, Kerkük ve Edirne’de tamamladıktan sonra Kuleli Askerî Lisesi’ne girmiş ve I. Dünya Savaşı nedeniyle topçu zabiti adayı olarak göreve başlatılmıştır.1917’de Filistin Cephesine gönderilmiş; 1918’de İngilizlere esir düşmüştür. Türkiye’ye döndükten sonra Ulusal Kurtuluş Savaşı’na katılarak Maraş ve Antep’te Fransızlara karşı çarpışmıştır. Eskişehir ve Sakarya Savaşları ile Büyük Taarruza katılmıştır.

1926’da Harp Okulu’nu,1927’de Topçu Atış Okulu’nu,1930’da Harp Akademisi’ni bitirmiştir.

1949’da Tuğgeneralliğe,1950’de Genelkurmay Harekât Başkanlığı’na atanmıştır.1952’de Tüm generalliğe yükseltilerek 33.Tümen Komutanlığı’na getirilmiştir.1955’te Korgeneral olarak 9.Kolordu Komutanlığı,1957’de Genelkurmay Harekât Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.1958 yılında Orgeneralliğe yükseltilerek Genelkurmay İkinci Başkanlığı’na ,27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle önce 1960’ta Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na ve ardından Genelkurmay Başkanlığı’na atanmıştır.

14 Mart 1966’da Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü olarak seçilmiştir.28 Mart 1966 günü yapılan seçimde kullanılan 532 oydan 461’ini alan Cevdet Sunay, Türkiye’nin 5.Cumhurbaşkanı olmuştur.

28 Mart 1973 gününde Cumhurbaşkanlığı görev süresi biten Cevdet Sunay, 1961 Anayasası'nın sağladığı olanakla Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi olmuş ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar senatör olarak görev yapmıştır.

22 Mayıs 1982 günü İstanbul'da yaşamını yitiren Cevdet Sunay'ın cenazesi Ankara'ya getirilerek, Devlet Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.”⁴⁸¹

Atıf Sunay ile evli ve üç çocuk babası idi.⁴⁸²

4.3. 1973 CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

1973 yılı Cumhurbaşkanı seçimine geçmeden yani 6.Cumhurbaşkanı seçiminden evvel 5.Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay seçildiği 1966 yılından 1973 yılına kadar gelinen süre içerisinde yaşananlara bakmakta yarar vardır. M.Serhan Yücel 1966-1973 yılı arasındaki yaşanan gelişmeleri şu şekilde ifade eder;

“Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı 1966-1973 yılları arasındaki 7 yıllık dönemin en önemli özelliği hiç şüphesiz öğrenci olayları olmuştur. 1965 milletvekilleri genel seçimlerinden sonra üniversitelerde öğrenci eylemleri başlamış, '68 Kuşağı' olarak adlandırılan kesimin önderlik ettiği bu olaylarda öğrencilerin istekleri başlangıçta hoşgörü ile karşılanmıştı. Ancak daha sonraları öğrencilerin talepleri yerini olaylara (işgal, adam kaçırma, banka soygunu ve silahlı çatışma) bıraktıkça kamuoyu ve basının verdiği destek ortadan kalkmaya başlamıştır. Nitekim 12 Mart'ın ilk başta toplumsal taban bulmasında öğrenci olaylarının etkisi büyüktür.”⁴⁸³

Üçüncü Demirel hükümetinin kurulmasından 1 yıl sonra 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri adına Hükümete, TBMM'ye ve Cumhuriyet Senatosuna yönelik siyasal tarihimize 12 Mart Muhtırası olarak geçmiş olan metin ilan edilmiştir.⁴⁸⁴

12 Mart 1971 Muhtırasını Feroz Ahmad ise şu şekilde yorumlamıştır;

“12 Mart 1971 askeri müdahalesi Türkiye'de yaşayan insanların çoğu için sürpriz olmadı. Ancak, darbenin niteliğini ya da alacağı yönü anlayan pek az kişi vardı. Harekatın kolektif niteliği silahlı kuvvetlerdeki hangi hizbin inisiyatifini ele aldığını ayırt etmeyi zorlaştırdı. Liberal aydınlar, inisiyatifin, 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformların uygulanmasından yana olan Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un önderliğindeki radikal –

⁴⁸¹ Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, s.201.

⁴⁸² Atıkoğlu, A.g.e., s.131.

⁴⁸³ Yücel, A.g.e., s.123.

⁴⁸⁴ Yücel, A.g.e. s.127.

reformist kanatta olduğunu düşünüyordu. Muhtıra, bu türden umutları doğrular gibiydi. Komutanlar,' ülkemizi, anarşiye, kardeş kavgasına, toplumsal ve ekonomik karışıklığa 'sürüklemekten sorumlu tuttuğu hükümetin istifasını talep ettikten sonra, 'mevcut anarşik ortamı ortadan kaldıracak, Atatürk'ün görüşlerinin ışığında anayasanın öngördüğü reform yasalarını çıkaracak güçlü ve itibarlı bir hükümetin demokratik ilkeler çerçevesinde kurulmasını' istiyorlardı."⁴⁸⁵

Hemen belirtmek gerekir ki 1961 Anayasası Cumhurbaşkanlarının görev süresini 7 yıla çıkartmıştı.⁴⁸⁶ Bu sebeple artık Cumhurbaşkanları genel milletvekili seçimleri ile bağlantılı değildi.

Yalçın Toker 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak;

*"Türkiye'nin 5.cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın 7 yıllık görev süresi 27 Mart 1973 tarihinde dolacaktı. Ve parlamentonun yeni Cumhurbaşkanı seçmesi gerekiyordu.12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ile Silahlı Kuvvetlerin verdiği muhtıra sonucu Demirel Hükümeti istifa etmek zorunda bırakılmıştı. Demokrasi askıya alınmış, ülke birtakım gelip geçici ara rejim hükümetlerinin yönetimine terkedilmişti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise, bu hükümetler ve onları ağır baskı altında tutan ordu ile parlamento arasında koordinatör görevi yapmaya çabalayan bir aracı konumunda bırakılarak yorulmuştu."*⁴⁸⁷ demektedir.

Ensar Yılmaz'a göre 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi zemini şu şekildedir; "1973'ün mart ayına ülkemiz Cumhurbaşkanı seçimi bunalımı içine girmişti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 1973'ün 13 Mart'ında sona eriyordu. Silahlı Kuvvetler ile parlamento liderleri arasında 12 Mart'tan doğan bir gerginlik vardı. Ocak ayının ilk haftasında askerler Sunay'ın süresinin uzatılması için anayasa değişikliği fikrini öne sürdüler. Bunu Başbakan Ferit Melen, Bakanlar Kurulu'nda söyledi. Fakat buna hem Demirel hem Ecevit önce karşı çıktılar. Diğer partiler de pek sıcak karşılamadı. Sonra bundan vazgeçildi ve hemen ardından 29 Ağustos 1972 tarihinde Genelkurmay başkanlığı görevine getirilen Faruk Gürler'in adı ortaya atıldı. Komutanların parti ileri gelenleriyle yaptıkları görüşmeler. Şubat ayında gazetelerde yer aldı. Bu haberlere göre, CHP-DP-MGP ileri gelenleri ile görüşülmüş, yalnız AP lideri Demirel bu görüşmeye gitmemiştir. Bunun üzerine 21 Şubat günü Genelkurmay Başkanlığı, Demirel aleyhine

⁴⁸⁵ Ahmad, A.g.e., s.127.

⁴⁸⁶ Gözler, A.g.e., s.167.

⁴⁸⁷ Toker, A.g.e., s.192.

sert bir bildiri yayınladı.21 Şubat günü yayınlanan bildiri hem serttir hem de reformları yapılmadığından, seçim kanununun düzeltilmediğinden şikâyet eder. Ama Nihat Erim'in görüşüne göre satırların altında Gürler'in Cumhurbaşkanlığını, Demirel'in kabul etmeyişine duyulan hiddet yattıdır.”⁴⁸⁸

Yine Ensar Yılmaz 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili yaşanan gelişmelerle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır;

“Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi dolmuştu. Askerler Sunay'ın yerine başka askeri kökenli Cumhurbaşkanının getirilmesini istiyordu. Bu arada 12 Mart muhtırasını imzalayan komutanlar arasında yer alan Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç emekli olmuş yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler gelmişti ve Ferit Melen hükümeti baştaydı. 5 Mart 1973 günü Faruk Paşa, Genelkurmay başkanlığından emekliliğini istedi ve Genelkurmay'da düzenlenen bir törenle Silahlı Kuvvetlere veda etti. 6 Mart günü Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen Kontenjan Senatörlüğünden istifa etti, boşalan yere Org. Gürler, Cumhurbaşkanı tarafından atandı. Gürler, 7 Mart günü de Senato kürsüsünden yemin etti. Bu töreni bütün komutanlar, Senato locasından izledi.10 Mart günü de emekli orgeneral, yeni senatör Faruk Gürler'e Orduvi'nde neşeli geçen bir yemek verildi.”⁴⁸⁹

Cumhurbaşkanlığı için basında adı geçen isimlerden bazıları şunlardır; Faruk Gürler, İsmet İnönü, Hakkı Ketenoglu (Anayasa Mahkemesi eski başkanı), Sabit Osman Avcı ve Tekin Arıburun.⁴⁹⁰

Yalçın Toker yaşanan olayları şu şekilde yorumlamıştır; “Ne var ki evdeki hesap çarşıya uymamıştı. Parlamentoda en fazla milletvekiline sahip bulunan Parti'nin başkanı Süleyman Demirel, kendisini istifaya zorlayan 12 Mart Muhtırasının altında imzası bulunanlardan biri olan Faruk Gürler'e onay vereceğe benzemiyordu. Nitekim Demirel'in yanı sıra CHP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit'in de silahlı kuvvetlerin baskısı altında yapılacak böyle bir seçime hoş bakmadığı basına yansımaktaydı. Ama yine de Ali Fuat Başgil'in adaylığının önlenişinde ve 12 Mart'ta Demirel hükümetinin istifa ettirilmesinde olduğu gibi bu defa da Meclis'in ve partilerin silah zoru ile

⁴⁸⁸ Yılmaz, A.g.e., s.145.

⁴⁸⁹ Yılmaz, A.g.e., s.146.

⁴⁹⁰ Hürriyet,19 Şubat 1973.s.1.

sindirilebileceği ihtimali de zihinlerden uzak tutulmuyordu. Hatta bu konuda fısıltı Gazetesi'nde her gün yeni senaryolar üretiliyordu.”⁴⁹¹

Basının yanlı tavrını eleştiren Ensar Yılmaz; “*Faruk Gürler Paşa, hemen Meclis içi temaslarına başladı, basında röportajları ve demeçleri çıkar oldu. Musa Paşa TRT’si de kendisine yardımcı oluyordu. Cumhurbaşkanlığı seçimini etkileyecek yayınların yasaklanmasına rağmen TRT devamlı Gürler için propaganda yapıyordu.”⁴⁹²* demektedir.

Hikmet Özdemir Yeni Asya Gazetesi’nin TRT’nin tutumu ile alay etmek için bir radyo programı hazırlayarak okurlarına sunduğunu ve içeriği şu şekilde ifade eder;

” *‘Bugün Radyoda neler var!’*

‘7.30 Kontenjan senatörü Faruk Gürler’in dünkü temaslarından özetler’

‘10.00 Faruk Gürler’in bugünkü programı’

‘12.00 Faruk Gürler’in sabahki temasları’

‘13.00 Faruk Gürler’den haberler’

‘15.00 Faruk Gürler’in ziyaretleri’

‘17.00 Faruk Gürler’in temasları’

‘19.00 Faruk Gürler’den haberler’

‘21.00 Faruk Gürler’in 24 saati’

‘22.45 Faruk Gürler’den haberler’

‘24.00 Faruk Gürler’in yarınki programı ve kapanış’

‘NOT: TV Programları, Faruk Gürler’in temasları ve merasimlerinin uzunluğuna bağlı olduğundan TV için kesin bir program verilememektedir.’⁴⁹³

“Genelkurmay 2.Başkanı Turgut Sunalp de Faruk Gürler için çalışıyordu. Faruk Paşa, Cumhurbaşkanlığı için çok isteklidir. ‘Cumhurbaşkanı olacağım’ diyerek Genelkurmay Başkanlığından istifa etmiş, hemen Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilmiştir. Gürler’in koltuğuna da Kara Kuvvetleri Komutanı Semih Sancar gelmiştir. Ordunun desteğine sahip olduğuna inanan Faruk Gürler, Cumhurbaşkanı seçileceğine artık kesin gözüyle bakıyordu. Adalet Partisi, Gürler’in karşısına Senato Başkanı ve DP döneminde Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapmış olan Tekin Arıburun’u aday olarak çıkartmıştır. Şimdi Türkiye’nin altıncı Cumhurbaşkanlığı için iki General adaydı.”⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Toker, **A.g.e.**, s.194.

⁴⁹² Yılmaz, **A.g.e.**, s.146.

⁴⁹³ Özdemir, (**Atatürk’ten Günümüze...**), **A.g.e.**, s.240.

⁴⁹⁴ Yılmaz, **A.g.e.**, s.145.

1973 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimine aylar kala ülkede belirsizlik söz konusuydu bu durumla ilgili Hikmet Özdemir şunları ifade etmiştir; “Üzerinde durulabilecek adaylar ortaya çıkarılmayınca Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın görev süresinin uzatma formülü gündeme getirilmek istenmiştir. Sunay’ın görev süresinin uzatılması, alternatifsiz bir çözüm yolu olarak ve Silahlı Kuvvetlere mal edilen bir istek halinde sunulmaktadır.”⁴⁹⁵

Ensar Yılmaz Nihat Erim’in durumu özetleyişini şöyle aktarmıştır ;“ Sunay kalmak istiyor, İnönü yeniden seçilmek istiyor, bir kısım AP’liler Tekin Arıburun’u istiyor. Diğer adı geçen isimler ise şimdilik Faruk Gürler ve Fahri Korutürk’tür.”⁴⁹⁶

Yalçın Toker’e göre ise Cumhurbaşkanı adayları şunlardı: Faruk Gürler, eski hava kuvvetleri komutanlarından Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP’li Tekin Arıburun, eski Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli.⁴⁹⁷

TBMM’de 1973 Cumhurbaşkanı seçim gününü ve seçim için sonuç alınamayan 14 turu inceleyecek olursak;

6.Cumhurbaşkanı seçimi için TBMM’nde oylamalara 13 Mart 1973 tarihinde başlanmıştır.

TBMM 13 Mart 1973 Salı günü saat 15.00’te Sabit Osman Avcı Başkanlığında Birleşik toplantısını açmıştır.⁴⁹⁸ Cumhurbaşkanlığına aday üç isim vardır. Bunlar; Genelkurmay eski Başkanı Emekli Orgeneral Faruk Gürler, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun ve Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli’dir.⁴⁹⁹

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanlığı seçimi için Anayasanın öngördüğü oy çoğunluğundan bahsederek; Cumhurbaşkanı seçilebilmek için 2/3 çoğunluğun Birinci ve İkinci Turlarda sağlanması zorunluluğundan bahsederek, bunun da karşılığının 423 oy olduğunu ifade etmiştir. Eğer Birinci ve İkinci Turda gerekli oy çoğunluğu sağlanamazsa 3.tur oylamasına geçileceğini ve 3.tur oylamasında oy oranı değişecektir şeklinde milletvekillerine bir bilgilendirme yapmıştır.⁵⁰⁰

Meclis Başkanı; “Cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamaya 517 milletvekilin katıldığını”⁵⁰¹ belirterek alınan oylar ile sonucu şu şekilde beyan etmiştir;

⁴⁹⁵ Özdemir, (Atatürk’ten Günümüze...), A.g.e., s.229.

⁴⁹⁶ Yılmaz, A.g.e., s.145.

⁴⁹⁷ Toker, A.g.e., s.194.

⁴⁹⁸ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12.4.Birleşim, s.144.

⁴⁹⁹ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12.4.Birleşim, ss.144-145.

⁵⁰⁰ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12.4.Birleşim, ss.146-147.

⁵⁰¹ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12.4.Birleşim, s.147.

“Tekin Arıburun: 282

Faruk Gürler: 175

Ferruh Bozbeyle: 45

Boş: 11

Geçersiz: 4” ⁵⁰²

Meclis Başkanı: *“Bu suretle, birinci tur oylamasında Anayasamızın ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü’nün Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili maddelerinde gerekli 2/3 oy sağlanamamış olduğundan, ikinci tur oylamaya geçiyoruz.”*⁵⁰³ demiştir.

Birinci turun akabinde ara verilmeksizin yapılan ikinci tur oylama sonucunu Meclis Başkanı şu şekilde açıklamıştır; *“Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan ikinci tur oylamaya 519 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yer adaylar isimleri karşısında hizalarında belirtilen oyları almıştır”* ⁵⁰⁴ demiştir.

“Tekin Arıburun : 284

Faruk Gürler : 176

Ferruh Bozbeyle : 47

Boş : 10

Geçersiz : -

Boş zarf: 1” ⁵⁰⁵

Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan ve seçilecek çoğunluğu kimsenin elde edemediği İkinci tur oylamanın ardından Meclis Başkanı şu açıklamayı yapmıştır

“Bu sonuca göre ikinci turda, Anayasamızın ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik İçtüzüğü’nün Cumhurbaşkanlığı seçimine ait hükümler uyarınca 2/3 oy çokluğunu hiçbir aday sağlayamamıştır. Şimdi üçüncü tur oylamalarına geçeceğiz. Üçüncü tur oylamasında, artık bir adayın Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olması için 2/3 oy çokluğu aranmayacaktır. Üye tamsayısının salt çoğunluğu aranacaktır. Bu sayı 318 oydur.” ⁵⁰⁶

Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 3.tur oylama sonrası sonucu Meclis Başkanı şu şekilde duyurmuştur; *“Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 3 ncü tur oylamaya 527 üye*

⁵⁰² **TBMMTD**, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.147.

⁵⁰³ **TBMMTD**, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.147.

⁵⁰⁴ **TBMMTD**, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.148.

⁵⁰⁵ **TBMMTD**, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.148.

⁵⁰⁶ **TBMMTD**, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.148.

*katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler, hizalarında gösterilen oyları almışlardır.”*⁵⁰⁷

*“Tekin Arıburun : 285
Faruk Gürler : 186
Ferruh Bozbeyli : 47
Boş: : 9”*⁵⁰⁸

Cumhurbaşkanlığı seçimi için 3.tur oylamada sonucun alınamaması üzerine Meclis Başkanı 4.tur oylama yapacağını beyan etmiştir.⁵⁰⁹

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 4.tur oylama sonucu şu şekilde duyurmuştur; *“Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 4 ncü tur oylanmaya 535 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler, hizalarında gösterilen oyları almışlardır.”*⁵¹⁰

*“Tekin Arıburun : 276
Faruk Gürler : 200
Ferruh Bozbeyli : 48
Boş: :10
Geçersiz: ;1”*⁵¹¹

Cumhurbaşkanlığı için yapılan 4 tur oylamada da sonuç alınamayınca Meclis Başkanı; *“Tevale eden oylama sonuçlarına göre, turların devamında yarar görülmemektedir. Vakit de bir hayli geçmiştir. Bugün, 14 Mart 1973 Çarşamba günü saat 15,00'te toplanmak üzere T. B. M. Meclisi Birleşik Toplantısını kapatıyorum.”*⁵¹² demiştir.

Meclis'in 14 Mart 1973 tarihinde toplanması kararı alınmasına rağmen 14 Mart 1973 günü Cumhuriyet Senatosu toplantısı devam ettiği için oylama ertelenerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik oturumu için 16 Mart 1973 Cuma günü saat 15.00'te toplanılmasına karar verilmiştir.⁵¹³

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 6.Cumhurbaşkanını seçmek için sonuç alınamayan turlar neticesinde TBMM 16 Mart 1973 Cuma günü saat 15.00'te Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı başkanlığında tekrar toplanmıştır.⁵¹⁴

⁵⁰⁷ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.149.

⁵⁰⁸ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.149.

⁵⁰⁹ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.150.

⁵¹⁰ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.150.

⁵¹¹ TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.150.

⁵¹² TBMMTD, 13 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,4.Birleşim, s.150.

⁵¹³ TBMMTD, 14 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,5.Birleşim, s.152.

⁵¹⁴ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.154.

Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 5.tur oylama sonucunu Meclis Başkanı şöyle duyurmuştur; “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 5 nci tur oylamaya 498 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarından gösterilen oyları almışlardır.”⁵¹⁵

“Tekin Arıburun : 293
Faruk Gürler : 149
Ferruh Bozbeyli : 48
Boş : 8
Geçersiz :- ”⁵¹⁶

Ardından Meclis Başkanı sözlerine devam ederek; “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 5 nci turda, Anayasamızın ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü’nün Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili maddeleri gereğince, hiçbir aday yeterli oy çokluğunu temin edememiştir. Bu sebeple seçimlere devam edilecektir. 6 nci tura geçiyorum efendim.”⁵¹⁷ sözleri ile Cumhurbaşkanı seçimi için yeni oylama yapılacağını duyurmuştur.

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 6.tur oylama sonucuyla ilgili olarak şu Meclis üyelerine şekilde seslenmiştir; “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 6 ncı tur oylamaya 518 üye katılmış neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır.”⁵¹⁸

“Tekin Arıburun : 292
Faruk Gürler : 165
Ferruh Bozbeyli : 48
Boş : 11
Geçersiz :2”⁵¹⁹

Meclis Başkanı; “Bu sonuçlara göre de Anayasamızın TBMM. Birleşik Toplantısı İçtüzüğü’nün Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili maddelerinde gerekli oy çokluğunu hiçbir aday toplayamamış ve seçim sonuçlanamamıştır. Oyların dağılımı bir sonuç alma ihtimali göstermemektedir. Bu sebeple ve hem de vaktin çok ilerlemiş olması sebebiyle turların devamında yarar görülmemektedir. TBMM. Birleşik Toplantısınının 19 Mart 1973 Pazartesi günü saat 15,00’te toplanmak üzere kapatıyorum.”⁵²⁰ diyerek oturumu sona erdirmiştir.

⁵¹⁵ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.156.

⁵¹⁶ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.156.

⁵¹⁷ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.156.

⁵¹⁸ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.158.

⁵¹⁹ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.158.

⁵²⁰ TBMMTD, 16 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,6.Birleşim, s.158.

TBMM 19 Mart 1973 Pazartesi günü saat 15.00'te Sabit Osman Avcı başkanlığında Birleşik toplantısının 7.Birleşimini açmıştır.⁵²¹ Ancak bu oturumda yoklama alınmadan önce bazı milletvekilleri itirazlarda bulunmuşlardır. Konya Milletvekili Etem Kılıçoğlu: “*Gayri ciddi olmakta ne fayda var, sayın Başkan*”⁵²² diyerek itirazını dile getirirken, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ise; “*Sayın Başkan, Parlâmentonun iradesi üzerinde ağır baskılar vardır, bugünkü gazeteleri. Lütfen okuyunuz. Böyle şey olmaz*”⁵²³ diyerek yaşananlara karşı tepkisini dile getirmiştir.

Meclis Başkanı oylamaya devam edilmesi gerektiği talimatını vermiştir. Ardından da “*261 mevcudumuz vardır 318 ile açılması lazımdır*”⁵²⁴ demiştir. Meclis Başkanının bu açıklaması üzerine Elâzığ Milletvekili Samet Gündoğan; “*Sayın Başkan, bu Bizans oyunları ne zaman bitecektir, öğrenmek istiyorum ve sizin yerinizi de merak ediyorum.*”⁵²⁵ diyerek tepki göstermiştir.

Meclis Başkanı da cevaben; “*Efendim, benim yerim Meclisi yönetmek. Bu, Mecliste ilk defa da olmuyor. Ben de üzgünüm buna, onu da söyleyeyim. Efendim, gerekli çoğunluğumuz yoktur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısını 21 Mart 1973 Çarşamba günü saat 15,00'te toplanmak üzere kapatıyorum.*”⁵²⁶ demiştir.

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi 7.tur oylaması için TBMM 21 Mart 1973 Çarşamba günü saat 15.00 'te Sabit Osman Avcı başkanlığında Birleşik toplantısının 8. Birleşimini açmıştır.⁵²⁷ Meclis Başkanı; “*adaylıktan feragate dair iki önerge var, takdim ediyorum*”⁵²⁸ demiştir. Adaylıktan çekildiğini ifade eden ilk isim Cumhuriyet Senatosu üyesi Faruk Gürler olurken benzer şekilde adaylıktan feragat ettiğini açıklayan diğer isim olan Cumhuriyet Senatosu Başkanı ve Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Tekin Arıburun'dur.⁵²⁹ Meclis Başkanı; “*Halen bir sayın aday vardır, Cumhurbaşkanı seçiminin yedinci turuna başlıyoruz*”⁵³⁰ demiştir.

Meclis Başkanı oylama ardından; “*Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 7 nci tur oylamaya 142 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır*”⁵³¹ şeklinde açıklamada bulunmuştur.

⁵²¹ TBMMTD, 19 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,7.Birleşim, s.160.

⁵²² TBMMTD, 19 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,7.Birleşim, s.160.

⁵²³ TBMMTD, 19 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,7.Birleşim, s.160.

⁵²⁴ TBMMTD, 19 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,7.Birleşim, s.160.

⁵²⁵ TBMMTD, 19 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,7.Birleşim, s.160.

⁵²⁶ TBMMTD, 19 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,7.Birleşim, s.160.

⁵²⁷ TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, s.162.

⁵²⁸ TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, s.162.

⁵²⁹ TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, ss.162-163.

⁵³⁰ TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, s.163.

⁵³¹ TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, s.164.

<i>“Ferruh Bozbeyli</i>	: 92
<i>Faruk Gürler</i>	:11
<i>İsmet İnönü</i>	:2
<i>Nihat Erim</i>	:2
<i>Osman Bölükbaşı</i>	:2
<i>Boş</i>	:33” ⁵³²

Meclis Başkanı yeterli çoğunluğun sağlamamasından dolayı toplantıyı kapattığını ilan etmiştir.⁵³³

23 Mart 1973 Cuma günü saat 15.00’te 9.Birleşim için açılan TBMM’de gündem önceden Sıkı yönetim ilan edilen bazı illerde bu sürelerinin iki ay uzatılması ve Cumhurbaşkanı seçimi idi.⁵³⁴

İstanbul, Kocaeli, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde sıkı yönetimin iki ay uzatılması uzun tartışmalar ve izahatlar sonrası yapılan oylama ile kabul edilmiştir.⁵³⁵

Sıkıyönetim süresinin uzatılması kararı sonrasında Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Meclis Başkanı; *“Cumhurbaşkanlığı için evvelce teklif edilen Ferruh Bozbeyli ’den başka aday teklifi yapılmadığını belirtmiştir.”*⁵³⁶

Meclis Başkanı Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 8.tur sonucu şu şekilde ilan etmiştir; *“Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 8 nci tur oylamaya 120 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır, saygı ile arz olunur.”*⁵³⁷

<i>“Ferruh Bozbeyli</i>	: 69
<i>Faruk Gürler</i>	:20
<i>İsmet İnönü</i>	:5
<i>Nihat Erim</i>	:2
<i>İhsan Birincioğlu</i>	:1
<i>Osman Bölükbaşı</i>	:1
<i>Boş</i>	:22” ⁵³⁸

⁵³² TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, s.164.

⁵³³ TBMMTD, 21 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,8.Birleşim, s.164.

⁵³⁴ TBMMTD, 23 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,9.Birleşim, s.166.

⁵³⁵ TBMMTD, 23 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,9.Birleşim, s.194.

⁵³⁶ TBMMTD, 23 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,9.Birleşim, s.194.

⁵³⁷ TBMMTD, 23 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,9.Birleşim, s.196.

⁵³⁸ TBMMTD, 23 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,9.Birleşim, s.196.

Bu sonucun ardından Meclis Başkanı; “Genel Kurulumuzda Birleşik Toplantı çoğunluğunun bulunmadığı anlaşılmıştır. 26.3.1973 Pazartesi saat 15,00’te toplanmak üzere Birleşik Toplantıyı kapatıyorum.”⁵³⁹ diyerek Meclis oturumunu kapatmıştır.

26 Mart 1973 Pazartesi günü saat 15.00’te Sabit Osman Avcı Başkanlığında TBMM Birleşik toplantısının 10. Birleşimini açmıştır.⁵⁴⁰

Meclis Başkanı; “Cumhurbaşkanı seçimi için 9.tur oylama yapacağız”⁵⁴¹ şeklinde izahatta bulunmuştur. Yeni adayın olmadığını tek bir adayın olduğunu o ismin de Ferruh Bozbeyli olduğunu beyan etmiştir.⁵⁴²

Meclis Başkanı 9.tur sonucu şu şekilde beyan etmiştir; “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 9 ucu tur oylamaya 152 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygı ile arz olunur.”⁵⁴³

“Ferruh Bozbeyli	: 59 oy
Faruk Gürler	: 51 oy
Sabahattin Özbek	: 3 oy
Hilmi Biçer	: 2 oy
İsmet İnönü	: 2 oy
İhsan Birincioğlu	: 1 oy
Turgut Gülez	: 1 oy
Boş	: 32 oy
Geçersiz	: 1” ⁵⁴⁴

Bu sonucun ardından Meclis Başkanı; “Yapılan oylamanın sayımı sonunda gerekli çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik toplantısını 27 Mart Salı günü saat 15,00’te toplanmak üzere kapatıyorum.”⁵⁴⁵ demiştir.

27 Mart 1973 Salı günü saat 15.00’te TBMM Birleşik toplantısının 11. Birleşimini açmıştır.⁵⁴⁶ Yoklama alınmıştır.⁵⁴⁷ Meclis Başkanı; “gündem gereğince Cumhurbaşkanı seçimine geçiyoruz, Bugün 10.tur oylama yapılacaktır demiştir.”⁵⁴⁸

⁵³⁹ TBMMTD, 23 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,9.Birleşim, s.196.

⁵⁴⁰ TBMMTD, 26 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,10.Birleşim, s.198.

⁵⁴¹ TBMMTD, 26 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,10.Birleşim, s.198.

⁵⁴² TBMMTD, 26 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,10.Birleşim, s.198.

⁵⁴³ TBMMTD, 26 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,10.Birleşim, s.199.

⁵⁴⁴ TBMMTD, 26 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,10.Birleşim, s.199.

⁵⁴⁵ TBMMTD, 26 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,10.Birleşim, s.199.

⁵⁴⁶ TBMMTD, 27 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,11.Birleşim, s.202.

⁵⁴⁷ Burada İlginç bir detay vardır: TBMM 11. Birleşiminde bir ilk olmak üzere yoklama ilk kez teknolojik bir destekle ile cihaz yardımı ile tuşlama yöntemi ile yapılmıştır. TBMMTD, 27 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,11.Birleşim, s.202.

⁵⁴⁸ TBMMTD, 27 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,11.Birleşim, s.202.

10.tur oylama yapılmıştır ve Meclis Başkanı 10.tur oylama sonucunu şu şekilde duyurmuştur; “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 10 ncu tur oylamaya 157 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler, hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygı ile arz olunur.”⁵⁴⁹

“Faruk Gürler	: 57 oy.
Ferruh Bozbeyli	:51 oy.
İsmet İnönü	: 6 oy.
Mustafa Rona	: 5 oy.
Turgut Gülez	: 4 oy.
Sabahattin Özbek	: 2 oy.
Mansur Ulusoy	: 2 oy.
Refet Rendeci	: 2 oy.
Boş	: 23 oy.
Geçersiz	: 5 oy” ⁵⁵⁰

Meclis Başkanı sonucun açıklanmasının ardından milletvekillerine şu şekilde seslenmiştir; “Muhterem arkadaşlarım, bu suretle çoğunluğumuzun bulunmadığı da anlaşılmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi için 28 Mart 1973 Çarşamba günü saat 15,00’te toplanmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısını kapatıyorum, efendim.”⁵⁵¹

28 Mart 1973 Çarşamba günü saat 15.00’te Meclis Başkanvekili Kemal Ziya Öztürk Başkanlığında TBMM Birleşik toplantısının 12. Birleşimi açılmıştır.⁵⁵²

Meclis Başkanı milletvekillerine; “Gündemimiz gereği Cumhurbaşkanı seçiminin 11.turuna başlıyoruz efendim”⁵⁵³ şeklinde seslenmiştir. Ardından oylama geçileceği sırada Meclis Başkanı; “Muhterem arkadaşlarım, şu ana kadar aday ismi itibariyle Demokratik Parti Genel Başkanı Sayın Ferruh Bozbeyli’nin dışında Başkanlığa bir teklif vâki olmamıştır, arz ederim efendim.”⁵⁵⁴ demek suretiyle milletvekillerine bilgilendirmede bulunmuştur.

⁵⁴⁹ TBMMTD, 27 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,11.Birleşim, s.203.

⁵⁵⁰ TBMMTD, 27 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,11.Birleşim, s.203.

⁵⁵¹ TBMMTD, 27 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,11.Birleşim, s.203.

⁵⁵² TBMMTD, 28 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,12.Birleşim, s.206.

⁵⁵³ TBMMTD, 28 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,12.Birleşim, s.206.

⁵⁵⁴ TBMMTD, 28 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,12.Birleşim, s.207.

Meclis Başkanı 11.tur oylama sonucu şu şekilde ilan etmiştir; “Cumhurbaşkanı için yapılan 11 nci tur oylamaya 178 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygı ile arz olunur.”⁵⁵⁵

“Faruk Gürler : 81 oy.

Ferruh Bozbeyle :51 oy.

Mustafa Rona : 17 oy.

İsmet İnönü : 7 oy.

Turgut Gülez : 4 oy.

İhsan Birincioğlu : 1

Geçersiz : 1

Boş :16”⁵⁵⁶

Ardından Meclis Başkanı: “Muhterem arkadaşlarım, bu suretle birleşik toplantı çoğunluğumuzun da bulunmadığı anlaşılmıştır. Yarın Cumhuriyet Senatosunun toplantısı bulunduğu cihetle Cumhurbaşkanlığı seçimi için 30 Mart 1973 Cuma günü saat 15,00’te birleşik toplantı yapılmak üzere birleşimi kapatıyorum”⁵⁵⁷ diyerek toplantıyı sona erdirmiştir.

30 Mart 1973 Cuma günü saat 15.00’te Meclis Başkan vekili Nurettin Ok Başkanlığında TBMM Birleşik toplantısının 13.Birleşimini açmıştır.⁵⁵⁸

Meclis Başkanının gündemimiz gereği “Cumhurbaşkanı seçimine geçiyoruz” sözleri ardından bir tartışma yaşanmıştır. Elâzığ Milletvekili Samet Güldoğan “Sayın Başkan, Cumhurbaşkanlığı seçimleri on günden beri Adalet Partisiyle Cumhuriyet Halk Partisinin kâr ve zarar hesaplarının pazarlığı halini almıştır”⁵⁵⁹ şeklinde bir serzeniş ve eleştiride bulunmuştur. Bu sözlere cevaben İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem “İlgisi yok”⁵⁶⁰ şeklinde yanıt vermiştir.

Meclis Başkanı; “Sayın Samet Güldoğan, size söz vermiyorum”⁵⁶¹ diyerek tartışmanın uzamasını engellemeye çalışmıştır.

Meclis Başkanı 12. tur oylama sonucunu şu şekilde duyurmuştur; “Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan 12 nci tur oylamaya 140 üye katılmış ve neticede

⁵⁵⁵ TBMMTD, 28 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,12.Birleşim, s.207.

⁵⁵⁶ TBMMTD, 28 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,12.Birleşim, s.207.

⁵⁵⁷ TBMMTD, 28 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,12.Birleşim, s.207.

⁵⁵⁸ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.210.

⁵⁵⁹ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.210.

⁵⁶⁰ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.210.

⁵⁶¹ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.210.

aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygı ile arz olunur.”⁵⁶²

“Faruk Gürler : 69 oy,
Ferruh Bozbeyli :43 oy,
Mustafa Rona : 7 oy,
İsmet İnönü : 6 oy,
Nahit Altan :1 oy,
Boş :12 oy,
Geçersiz :2 oy”⁵⁶³

Meclis Başkanı; “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 12 nci tur oylamada da gerekli oy çoğunluğu bir şahıs üzerinde birleşmemiştir. Bu sebeple turlara ileride devanı edilecektir.”⁵⁶⁴ şeklinde bir izahatta bulunmuş.

Bunun üzerine araya giren İstanbul Milletvekili Nuri Erdoğan; “İleride ne zaman?”⁵⁶⁵ diyerek Meclis Başkanına soru sormuştur. Meclis Başkanı da cevaben; “T. B. M. M. Birleşik Toplantısını 2 Nisan 1973 günü saat 15,00’te toplanmak üzere kapatıyorum.”⁵⁶⁶ demiştir.

2 Nisan 1973 Pazartesi günü saat 15.00’te Meclis Başkan vekili Hakkı Gökçe tarafından TBMM Birleşik toplantınının 14. Birleşimi açılmıştır.⁵⁶⁷

Meclis Başkanı milletvekillerine hitaben: “Cumhurbaşkanı seçiminin 13 ncü tur oylamalarına başlıyoruz. Geçen birleşimde olduğu gibi tek aday vardır, Sayın Bozbeyli”⁵⁶⁸ demek suretiyle Cumhurbaşkanı seçimine geçildiğini ilan etmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan 13.tur oylama sonucunu Meclis Başkanı şu şekilde duyurmuştur: “Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 13 ncü tur oylamasına 149 sayın üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı olan sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygıyla arz olunur.”⁵⁶⁹

“Faruk Gürler : 64 oy,
Ferruh Bozbeyli :55 oy,
İsmet İnönü : 4 oy,
Nahit Altan : 3 oy,

⁵⁶² TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.211.

⁵⁶³ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.212.

⁵⁶⁴ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.212.

⁵⁶⁵ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.212.

⁵⁶⁶ TBMMTD, 30 Mart 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,13.Birleşim, s.212.

⁵⁶⁷ TBMMTD, 2 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,14.Birleşim, s.214.

⁵⁶⁸ TBMMTD, 2 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,14.Birleşim, s.214.

⁵⁶⁹ TBMMTD, 2 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,14.Birleşim, s.215.

Tekin Arıburun : 2 oy,
Muhtelif : 6 oy,
Geçersiz : 1 oy,
Boş : 14 oy”⁵⁷⁰

Meclis Başkanı 13.tur oylama sonrasında şu açıklamayı yapmıştır: “*Yapılan oylama neticesinde çoğunluğumuzun bulunmadığı görülmekte olduğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik toplantısı oturumunu 4.4. 1973 Çarşamba günü saat 15,00’te toplanmak üzere kapatıyorum.*”⁵⁷¹

4 Nisan 1973 Çarşamba günü saat 15.00’te Meclis Başkan vekili Hakkı Gökçe tarafından TBMM Birleşik toplantısının 15. Birleşimi açılmıştır.⁵⁷² Meclis Başkanı: “*Cumhurbaşkanı seçiminin 14 ncü oylaması turuna başlıyoruz*”⁵⁷³ diyerek oylamayı başlatmıştır.

Meclis Başkanı 14.tur oylama sonucu şu şekilde duyurmuştur: “*Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 14 ncü tur oylamaya 136 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygı ile arz olunur.*”⁵⁷⁴

Faruk Gürler : 52 oy,
Ferruh Bozbeyle : 51 oy,
İsmet İnönü : 7 oy,
Mustafa Rona : 4 oy,
Ahmet Nusret Tuna : 3 oy,
Nihat Erim : 1 oy,
Haydar Özalp : 1 oy,
Boş : 15 oy,
Geçersiz : 2 oy”⁵⁷⁵

Ardından da Meclis Başkanı şu açıklamayı yapmıştır: “*Arz edilen sonuca göre çoğunluğumuz yoktur. 6 Nisan 1973 Cuma günü saat 15,00’te toplanmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Birleşimini kapatıyorum.*”⁵⁷⁶

⁵⁷⁰ TBMMTD, 2 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,14.Birleşim, s.215.

⁵⁷¹ TBMMTD, 2 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,14.Birleşim, s.215.

⁵⁷² TBMMTD, 4 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,15.Birleşim, s.218.

⁵⁷³ TBMMTD, 4 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,15.Birleşim, s.218.

⁵⁷⁴ TBMMTD, 4 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,15.Birleşim, s.219.

⁵⁷⁵ TBMMTD, 4 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,15.Birleşim, s.219.

⁵⁷⁶ TBMMTD, 4 Nisan 1973, Cilt: 12, Toplantı: 12,15.Birleşim, s.219.

6.Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan 14. Turda da gerekli çoğunluk sağlanamadığından 6.04.1973 Cuma günü saat 15.00'te meclis tekrar toplanmıştır ve Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı Birleşik toplantınının 16. Birleşimini açmıştır.⁵⁷⁷ Meclis Başkanı TBMM'ye seslenerek: “Cumhurbaşkanlığı adaylığı ile ilgili bir önerge var, takdim ediyorum.”⁵⁷⁸ demiştir.

Önerge şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına Cumhurbaşkanlığına Sayın Kontenjan Senatörü Fahri Korutürk'ü arz ve teklif ederiz.”⁵⁷⁹

Meclis Başkanı: “Sayın Fahri Korutürk Cumhurbaşkanlığına aday olarak gösterilmiştir, Sayın Ferruh Bozbeyli'nin adaylığı devam etmektedir. 2 adayımız vardır, Cumhurbaşkanlığı seçimi oylama işlemine başlayacağız. İki Divan üyesi yerlerini almışlardır, 3 müdürlü oy pusulaları üzerinde oy kullanılacaktır; oy pusulaları ve zarflar görevlilere teslim edilmiştir.”⁵⁸⁰

Ardından Meclis Başkanı: “9 kişilik sayma ve ayırma komisyonuna ad çekiyorum efendim.”⁵⁸¹ demiştir ve 9 kişilik sayma ve ayırma komisyonu⁵⁸² oluşturulmuştur.

Sonrasında oy kullanma, toplama ve tasnif işlemleri tamamlanınca Meclis Başkanı sonucu şu şekilde açıklamıştır: “Türkiye Büyük Millet Meclisinin çok sayın üyeleri; Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan 15 nci tur oylamanın sonucuna dair Sayma ve Ayırma Komisyonu tutanağı gelmiştir, takdim ediyorum; Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına; Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan 15 nci tur oylamaya 557 üye katılmış ve neticede aşağıda isimleri yazılı sayın üyeler hizalarında gösterilen oyları almışlardır. Saygıyla arz olunur.”⁵⁸³

⁵⁷⁷ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.222.

⁵⁷⁸ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.222.

⁵⁷⁹ Fahri KORUTÜRK'ün Cumhurbaşkanlığı için önerge veren isimler şu şekildedir;

- A. P. Grup Başkanvekili Uşak Milletvekili Orhan Dengiz
- A. P. Grup Başkanvekili İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem
- C. H. P. Senato Grup Başkanvekili C. S. İstanbul Üyesi Fikret Gündoğan
- C. H. P. Grup Başkanvekili Denizli Milletvekili Hüdaî Oral
- C. G. P. Grup Başkanvekili Konya Milletvekili Vefa Tanır
- A. P. Senato Grup Başkanvekili C. S. Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna
- C. G. P. Senato Grup Başkanvekili C. S. Kayseri Üyesi Sami Turan
- C. H. P. Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Ahmet Durakoğlu
- C. G. P. Grup Başkanvekili Siirt Milletvekili Nehil Oktay
- C. H. P. Senato Grup Başkanvekili C. S. Gaziantep Üyesi Salih Tanyeri

⁵⁸⁰ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.222.

⁵⁸¹ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.222.

⁵⁸² Dokuz kişilik sayma ve ayırma komisyonu şu milletvekillerinden oluşmakta idi; İsmet Sezgin, Cihat Alpan, İbrahim Öztürk, Ahmet Çakmak, Sami Turan, Hasan Değer, Yılmaz Alpaslan, Ali Erbek, Orhan Kabibay TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.222.

⁵⁸³ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.223.

<i>“Fahri Korutürk</i>	<i>: 365 oy,</i>
<i>Faruk Gürler</i>	<i>: 87 oy,</i>
<i>Ferruh Bozbeyli</i>	<i>: 51 oy,</i>
<i>Tekin Arıburun</i>	<i>: 17 oy,</i>
<i>İsmet İnönü</i>	<i>: 3 oy,</i>
<i>Sabit Osman Avcı</i>	<i>: 2 oy,</i>
<i>Ali Naili Erdem</i>	<i>: 1 oy,</i>
<i>Rifat Öztürkçine</i>	<i>: 1 oy,</i>
<i>Boş</i>	<i>: 27 oy,</i>
<i>Geçersiz</i>	<i>: 3”</i> ⁵⁸⁴

Meclis Başkanı sonuçla ilgili olarak TBMM’ye seslenerek: *“Sayın üyeler, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Fahri Korutürk 365 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 6’ncı Cumhurbaşkanlığına seçilmiş bulunmaktadır. Memleketimiz, Büyük Milletimiz, Cumhuriyetimiz ve demokrasimiz için hayırlı, uğurlu olmasını diliyorum.”* ⁵⁸⁵ demiştir.

Meclis Başkanı sözlerine devamla: *“Yeni Cumhurbaşkanına seçildiğini bildirmek ve and içmek için Türkiye Büyük Millet Meclisine davet etmek üzere Birleşime saat 18,00’de toplanmak üzere ara veriyorum. And içme törenini takiben Türkiye Büyük Millet Meclisi tören salonunda tebrik töreni yapılacaktır. Birleşime ara veriyorum.”* ⁵⁸⁶ demiştir.

⁵⁸⁴ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.224.

⁵⁸⁵ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.224.

⁵⁸⁶ TBMMZC, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12.s.224.

Fahri S. Korutürk'ün 6.Cumhurbaşkanı olarak seçilişinin tebliğ edildiği arşiv belgesi şu şekildedir;⁵⁸⁷

1180

Millet Meclisi Başkanı

CUMHURBAŞKANLIĞI
FAHRI KORUTÜRK ARŞİVİ
Yer No: 6/10-6
Desimal No: _____
Dosya No: _____
Fihrist No: 7223

Sayın FAHRI KORUTÜRK
CUMHURBAŞKANI

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 6 Nisan 1973 tarihli 16 ncı Birleşiminde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine ...557 üye katılmış ve neticede. 365..oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olduğunuzu başarı dileklerimizle ve saygılarımızla arz ederiz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Birleşik Toplantısı
Başkanı
Sabit Osman Avcı

Kâtip Kâtip
Orhan Daut Vehbi Meşkur

(Handwritten signatures and initials)

(Handwritten initials and date)
AFT
14.9.73

⁵⁸⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, "Fahri Korutürk Arşivi", Yer No: 6/10-6, Fihrist No: 7223, 07.09.1973.

TBMM’de 6 Nisan 1973 tarihli celsenin ikinci oturumu saat 18.00’de açılmıştır.⁵⁸⁸ Meclis Başkanı, milletvekillerine ve dinleyicilere Cumhurbaşkanını yemini hakkında şu bilgi verici konuşmayı yapmıştır:

*“Biraz sonra Sayın Cumhurbaşkanımız kürsüden Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde and içeceklerdir. And içme töreni, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı İçtüzüğü’ nün 11.nci maddesi gereğince şu şekilde cereyan edecektir. Sayın Cumhurbaşkanımız and içmek üzere kürsüye davet edilecektir. Refakatlarında en yaşlı Başkanvekili ile birlikte kürsüyü teşrif edecekler, kendilerinin Başkanlık kürsüsüne gelişlerinden itibaren and içme, onu takiben İstiklâl Marşı (Flarmoni Orkestrası tarafından), onu takiben kısa teşekkür konuşması ve kürsüyü terk ederek ayrılacaklardır. Başkanlık kürsüsünün kapısından Sayın Cumhurbaşkanının teşrif ettiği andan, Başkanlık Kürsüsünden ayrıldığı ana kadar; Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri, bütün sayın dinleyiciler ve basın locasındaki sayın dinleyiciler, kendilerini ayakta karşılayacaklar ve ayakta uğurlayacaklardır. Devamlı olarak ayakta karşılamış olacaklardır. Sayın Cumhurbaşkanımıza dinleyiciler locasından tezahürat yapmayı, İçtüzüğümüz menetmiştir. Şimdi, Sayın Cumhurbaşkanımızı and içmek üzere, kürsüye davet etmesi için en yaşlı Başkanvekilimiz Sayın Fikret Turhangil’den rica ediyorum.”*⁵⁸⁹ demiştir.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başkanlık Kürsüsü kapısından Genel Kurula giriş yapmış ve Meclisten devamlı alkışlar duyulmuştur.⁵⁹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 6.Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk şu şekilde yemin etmiştir: *“Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, Vatanın ve Milletın bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma; Milletın kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma; insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk Devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyeti’nin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”*⁵⁹¹

⁵⁸⁸ TBMMZC, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12, s.224.

⁵⁸⁹ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12, s.224.

⁵⁹⁰ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12. s.224.

⁵⁹¹ TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12. s.224.

Cumhurbaşkanını yemini ardından İstiklâl Marşı okunmuştur. Yemin ve İstiklâl Marşı sonrası Korutürk şu konuşmayı gerçekleştirmiştir:

“— Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri;

Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Atatürk'ün her türlü sorunun çözüm yeri olarak işaret buyurdıkları Yüce Meclisin, nâçiz şahsıma gösterdiği ilgi ve güvene şükranlarımı arz ederim.

Bana tevcih buyurulan bu yüksek görevi, biraz önce içtiğim anda sadık kalarak, başta Yüce Meclis olmak üzere, bütün milletimin ve Devlet kuruluşlarımızın desteği ile gereği gibi yerine getirmeye çalışacağım. Bu konuda rehberim andım olacaktır.

Yüce Meclisin seçkin üyelerini saygı ile selâmlarım.”⁵⁹²

Fotoğraf 17. Cumhuriyet, 7 Nisan 1973, s. 1.

⁵⁹² TBMMTD, 6.04.1973, Cilt:12, Devre:16, İçtima:12. s.225.

Fotoğraf 18. Akşam, 7 Nisan 1973, s.1.

Basında yer alan haberlere göre 1973 Cumhurbaşkanı seçimine bakacak olursak; Akşam Gazetesi, 7 Nisan 1973 tarihli baskısında Cumhurbaşkanı Seçimi ile ilgili yaptığı haberde; “AP, CHP ve CGP Liderleri dün kontenjan grubu başkanı üzerinde anlaştılar” üst başlığı ve “Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçildi”⁵⁹³ ana manşeti ile 6.cumhurbaşkanı seçim sonucunu okuyucularına duyurmuştur. “Melen Hükümetinin bugün istifa edeceği”⁵⁹⁴ de belirtilmiştir.

Tercüman Gazetesi, 7 Nisan 1973 baskısında Cumhurbaşkanı Seçimi ile ilgili yaptığı haberde; Fahri Korutürk’ün Cumhurbaşkanı seçilmesini “Yeni Başkan Korutürk”⁵⁹⁵ manşeti ile duyurmuştur. Ayrıca seçim sonucunun 101 pare top atışı ile ilan bilgisi de yer almaktadır. Demirel’in Cumhurbaşkanı Seçimine dair yorumuna yer verilmiştir ve okuyucuya aktarılmıştır: “Bunalımdan güç kazanarak çıktık.”⁵⁹⁶

⁵⁹³ Akşam, 7 Nisan 1973.s.1.

⁵⁹⁴ Akşam, 7 Nisan 1973.s.1.

⁵⁹⁵ Tercüman, 7 Nisan 1973.s.1.

⁵⁹⁶ Tercüman, 7 Nisan 1973.s.1.

Tüm bu bilgilere dayanarak 1973 yılında 15 tur halinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine dair veriler Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. 1973 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Turları

Adaylar	Turlara Göre Adayların Aldıkları Oy Sayıları														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Fahri Korutürk															365
Tekin Arıburun	282	284	285	276	293	292							2		17
Faruk Güler	175	176	186	200	149	165	11	20	51	57	81	69	64	52	87
Ferruh Bozbeyli	45	47	47	48	48	48	92	69	59	51	51	43	55	51	51
İsmet İnönü							2	5	2	6	7	5	4	7	3
Nihat Erim							2	2						1	
Osman Bölükbaşı							2	1							
İhsan Birincioğlu								1	1		1				
Sabahattin Özbek										3					
Hilmi Biçer										2	2				
Turgut Gülez										1	4	4			
Mustafa Rona											5	17	7		4
Mansur Ulusoy											2				
Refet Rendeci											2				
Nahit Altan												1	3		
A. Nusret Tuna															3
Haydar Özalp														1	
Sabit Osman Avcı															2
Ali Naili Erdem															1
Rifat Öztürkçine															1
Muhtelif													6		
Boş	11	10	9	10	8	11	33	22	32	23	16	12	14	15	27
Geçersiz	4	1		1		2			1	5	1	2	1	2	3
Boş Zarf		1													

Kaynak: TBMMTD, 13 Mart 1973-06 Nisan 1973, s. 47-227 arasındaki bilgilerden hazırlanmıştır.

FAHRİ S. KORUTÜRK'ÜN YAŞAM ÖYKÜSÜ

“1903 yılında İstanbul'da doğmuştur.1916 yılında girdiği Bahriye Mektebi'ni 1923 yılında bitirerek teğmen rütbesi ile Deniz Kuvvetleri'ne katılmıştır.1933'te Deniz Harp Akademisi'ni bitirmiştir.

1936 yılında Montroeux Boğazlar Konferansı'na askeri uzman katılmıştır. Deniz Harp Akademisi tabiye öğretmenliğinden sonra Akademi Komutanı olmuştur.

1950 'de Tuğamiralliğe yükselmiştir,1953'te Tümamiral olarak Harp Filosu Komutanlığı'na atanmıştır. Bu rütbede Deniz Eğitim Komutanlığı, Genelkurmay Haber Alma Başkanlığı ve Donanma Komutanlığı görevlerini yapmıştır.

1956'da Koramiral olarak Marmara ve Boğazlar Deniz Kolordu Komutanlığı'na ve 1957'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilmiştir.

1959'da Oramiral olan Korutürk, emekli olduktan sonra 1960'ta Moskova Büyükelçiliği'ne atanmıştır.1965'te Türkiye'ye dönmüştür.

1968'de Kontenjan Senatörü,1973'te de Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Görev süresinin bitiminden sonra,1961 Anayasası'nın sağladığı olanakla Cumhuriyet Senatosu Tabii üyesi olmuştur.12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra Tabii Üyelik görevi sona ermiştir.

7 yılı Cumhurbaşkanlığı olmak üzere ömrünün yaklaşık 55 yılını Devlet hizmetinde geçirmiştir.”⁵⁹⁷

12 Ekim 1987'de yaşamını yitiren Fahri S. Korutürk Emel Korutürk ile evli ve üç çocuk babası idi.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, s.215.

⁵⁹⁸ Atikoğlu, A.g.e., s.157.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyetin ilanı ile başlamıştır. Cumhuriyetin ilan edildiği gün ilk Cumhurbaşkanı seçimi de yapılmış ve Kurtuluş Savaşının lideri Gazi Mustafa Kemal ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

Birinci Cumhurbaşkanı seçimine doğrudan itiraz olmamakla birlikte Cumhuriyetin ilanı şekline itirazlar olmuştur. Bu itirazlar ve eleştiriler Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşında yakın çalışma arkadaşları olan Kazım Karabekir ve Rauf Orbay başta olmak üzere önemli isimlerden gelmiştir. Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki Tek parti dönemi olan 1923-1946 yılları arasında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde seçimi etkileyecek önemli bir tartışma yer almamakla birlikte ulaşılan sonuç bakımından biçimsel tartışmalar çerçevesinde seçimler yapılmıştır. Tek parti döneminde herhangi bir başka aday çıkmamasının temel nedeni Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkeyi kurtarıcı ve kurucu kişiliğidir. Bununla birlikte seçme yetkisinin TBMM'de olması ve milletvekili aday listelerinin mevcut Cumhurbaşkanı ve CHP Genel başkanı tarafından hazırlanıyor olmasının da etkisi bulunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, Cumhurbaşkanlığı için başka bir aday çıkmamış ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk isminin üzerinde herhangi bir tartışma olmamıştır.

1930 sonrası ilk çok partili hayat denemesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası ve onun lideri Fethi Okyar nezdinde Cumhurbaşkanlığı kavramı belli noktalarda dönemin ruhuna göre farklılık arz etmeye başlamıştı. Zira; Fethi Okyar'ın Atatürk'e hem Cumhurbaşkanı hem de parti genel başkanı olmasını hatırlatması üzerine; durum sorgulaması yapılmış ve Mustafa Kemal Atatürk'ün tarafsızlık konusunda söz vermesine rağmen bu tarafsızlığın temeli de "Cumhuriyeti korumak" olarak tespit edilmişti.

Atatürk tarafından Başbakanlık için düşünülmeyen ve 1937'de bu görevden ayrılan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ise tek parti döneminde İnönü'ye duyulan saygı ve Cumhuriyet severliğinden kaynaklanmıştı.

Mustafa Kemal'e en yakın isim olan onunla uzun süre devlet yönetiminde yer alan M. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını II. Dünya savaşının ülkeyi etkisi altına almış olmasına da ve İnönü'nün savaş diplomatı olarak görülmesine de bağlamak hata olmaz. Ancak II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte demokrasi önem arz etmeye başlamıştır. ABD ve Avrupalı devletler nezdinde itibar için demokrasinin gereklerini de yerine getirmek zorunluluk halini almıştır. 1946 yılından sonra ise Çok

partili hayata geçilmesiyle birlikte durum değişmiştir. Çünkü CHP dışında güçlü bir muhalefet olan ve halk desteği sağlayan DP milletvekilleri, genel seçimlerinde kazandığı yüksek oy oranlarıyla Cumhurbaşkanlığı seçim süreçlerinde farklı bir dönemi başlatmıştır. Bunun sonucunda da M. Celal Bayar, 1950 yılında CHP adayları dışında seçilen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Burada önemli olan nokta; Celal Bayar'ın Parti Başkanlığından resmi olarak ayrılması idi. Çünkü Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı sürecinde tepedeki en üst noktasındakiler bu makamın tarafsız olması gerektiğini anlamış bulunmaktaydılar. Her ne kadar; Bayar tarafsız olma gereği olarak parti başkanlığından ayrılmış da olsa tarafsızlığını bazen kapalı bazen açık devam ettirmiş ve 1954 ve 1957 yıllarında DP, genel seçim zaferlerini Cumhurbaşkanı seçimlerinde de kendi adaylarını seçtirerek bu süreci devam ettirmiştir.

27 Mayıs 1960 sonrası ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde askeri müdahaleyle yönetime el konulması sonrası Cumhurbaşkanı askeri müdahalenin başındaki isim olan Orgeneral Cemal Gürsel olmuştur. Cumhurbaşkanlığı sürecinde "sivil-asker" tartışmasına yol açarak süreci tartışmalar içine sokan Gürsel'in 1966 yılında görev süresi dolmadan rahatsızlığı nedeniyle görevini yerine getiremeyecek durumda olması nedeniyle aynı yıl seçim yapılmış ve 5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay olmuştur. Sunay'ın seçilmesine karşı CHP ve AP cephesinden önemli bir tepki gelmemiştir. Bunda Sunay'ın uzlaşmacı kişiliği ve asker kökenli oluşu etkili olmuştur.

Cevdet Sunay'ın görev süresinin 1973'te dolmasının ardından Cumhurbaşkanlığı'na yine asker kökenli bir isim olan emekli Amiral Fahri Korutürk seçilmiştir. Uzun Cumhurbaşkanlığı seçim turlarının ardından 15.tur'da Korutürk Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uzlaşma adayı olarak Meclis'te seçilerek 6.Cumhurbaşkanı olmuştur. Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı dönemi dünyada ve ülkemizde öğrenci hareketliliğinin yoğun yaşandığı zorlu bir dönem olmuştur. Siyasi anlamda bir istikrarsızlık dönemine girildiği bu süreçte Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi bu makamın önemi açısından da ayrıca dikkat çekmektedir. Ordu içerisinde de farklı düşüncelerin ortaya çıktığı bu siyasal ortamda Fahri S. Korutürk üzerinde uzlaşmayı gerektirmiştir. Bülent Ecevit ile Süleyman Demirel'in aldıkları karar uzun uzadıya devam edecek seçim turlarını sona erdirmiş ve devlet mekanizmasını rahatlatmıştır. Korutürk görevine 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar devam etmiştir.

Cumhurbaşkanlığı gibi bir makama geleceklerin seçimi elbette çok önemli bir olaydır. Ancak diğer ülkelerde de olduğu gibi Devletin başı konumunda olan bu mertebeye gelecek kişilerin ve yapacaklarının kestirilmesi açısından her devletin kendine has devlet refleksi vardır. Üzerinde bulunduğu coğrafya açısından ve etki alanı açısından çok önemli bir konuma sahip Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı da kabul edilebilir ki ince eleyip sık dokunarak özenle belirlenme gerektirmekteydi. Devlet mekanizması içerisindeki bürokratlar Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde etkili olmuşlardır. Askeri müdahale sonrasında asker kökenli senatörlerin nüfuzu da yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca devletin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de asker bir lider oluşundan dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri açısından siyasete dahil olma ve müdahale etme hakkı kendilerince doğal bir refleks olarak görülmüştür. Cumhuriyetin kazanımlarına hanel getirme ihtimali gibi birtakım girişimler Orduyu her daim devlet yönetimine müdahil olma durumunda bırakmıştır. Laik, sosyal, demokratik bir hukuk devleti olma yolunda ilerleyen genç Cumhuriyeti sekteye uğratma çabalarına Ordu ilk tepkisini 27 Mayıs'ta vermiştir. 12 Mart'ta da ihtar etmeyi seçmiştir.

Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı sistemi, kuruluştan itibaren yaşanan olaylar ve tartışmalar çerçevesinde; siyasi olmaktan çok en üstte, tarafsız, devletin başında olmanın ağırlığını bilen, anayasaya ve kanunlara duyarlı kişilerin olmasının gerektiği bir noktaya gelmişti. Bunu, askerin siyasete müdahaleleri bozmuş gibi dursa da sonradan yine tarafsız bir Cumhurbaşkanı'nın daha uygun olduğu tarihi tecrübelerle ortaya çıkmıştı.

Özetle; Cumhurbaşkanlığı seçimleri içinde bulunulan siyasî ortamdan bağımsız gelişmemektedir. Ülkemizde Cumhurbaşkanlığı makamına gelecek isim neredeyse her Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi bellidir. Esasen Türkiye'de Cumhurbaşkanı olacak kişi önceden belirlenmiştir sadece bunu seçim yoluyla belirlemek tartışmalara yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Arsiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Arşivi,

TBMMTD, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları Dergisi,

TBMMZC, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri,

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

İkdam

Kurun

Milliyet

Tan

Tercüman

Ulus

Vakit

Zafer

Kitaplar

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 16.basım, Ankara, 2017.

AKIN, Rıdvan, **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya 1923-1980**, Cilt: 1, Cumhuriyet Kitapları, 2014.

ARMAOĞLU, Fahir H., **Siyasi Tarih 1789-1960**, 2.bs. Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

ATATÜRK, Kemal **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2017, s.633.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009.

ATEŞ, Toktamış, **Siyasi Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

ATİKOĞLU, Ayça, **Cumhurbaşkanı Eşleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.

- AYDEMİR, Şevket Süreyya İkinci Adam, II. cilt, 1938-1950, 11.Özel bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005**, Ajans- Türk Basın ve Basım, Ankara, 2005.
- ÇAKMAK, Haydar **Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika**, Kripto Yayınları, Ankara, 2016.
- ÇETİNTAŞ, Cengiz, **Meclisi Mebusan Tutanaklarında Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Dönemi ve Milli And'ın İlanı (12 Ocak 1920- 18 Mart 1920)**, Basım yeri yok, 2017.
- DUMAN, Selçuk **Türklerde Devlet Başkanlığı Başkanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- DUMAN, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri**, Berikan Yayınları, 2007.
- ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, 51.bs., İstanbul, 2017.
- EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- ERTUNÇ, Ahmet Cemil **Çankaya Nöbeti**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007.
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasaları**, Ekin Kitabevi, Bursa,1999.
- KARPAT, Kemal **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kâşgarlı Mahmud, **Divânı Lugâtit -Türk**, Ahmet Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, 3.b., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
- KOÇAK, Cemil, "Siyasal Tarih", **Yakın Türkiye Tarihi-1 1908-1980**, içinde (s. 127-223), Haz. Sina Akşin, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9.bs., Arkadaş Yayınları, Ankara, 2017.
- MANGIRCI, Y. Faruk, **Çankaya Savaşları**, 2.bs, Tekışık Matb. Yayınları, Ankara, 1999.
- MARAŞLI, Erol, **Çankaya Sancıları**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2017.
- ÖNGİDER, Seyfi, **Çankaya'nın Bütün Adamları**, Aykırı Yayınları, 4.bs., İstanbul 2014.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Devlet Krizi T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Ordunun Olağandışı Rolü**, İz Yayıncılık, İstanbul,1994.

ÖZDEMİR, Hikmet, **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Resmî Gazete, 14 Nisan 1930.

Resmî Gazete, 18 Mart 1924.

TOKER, Yalçın, **Cumhuriyet Kavgaları ve Türk Cumhurbaşkanıları**, Toker Yayınları, İstanbul, 1994.

TUĞLACI, Pars, **İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Cumhurbaşkanı**, Etik Yayınları, İstanbul, 2008

TUNÇAY, Mete **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923- 1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TURAN, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998.

TURGUT, Hulusi, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927, Cilt: 1, TBMM Vakfı Yayınları.

YILMAZ, Ensar, **Çankaya Savaşları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Çev: Ayşegül Çakan, Türkiye İş Bankası Yayınları, V.bs., İstanbul, 2018.

YÜCEL, M. Serhan, **Çankaya'dan Beştepe'ye Türkiye'de Cumhurbaşkanı Seçimleri**, Ülke Siyaset Yayınları, İstanbul, 2016.

Makaleler

BOSTANCI Mustafa, “Millî Mücadelede Erzurum Kongresi Ve Kararları” **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015. Sayı: 4.

BURGAÇ, Murat, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Bahar, 2013, Cilt: XIII, Sayı: 26.

ÇAPA, Mesut, “Millî Mücadele Döneminde Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Kasım 1998, Sayı: 42.

DERVİŞOĞLU, Fatih “Millî Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Kış 2009, Cilt: 2. Sayı: 6.

GÜNEŞ, İhsan “Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı Ve Meclis-i Mebusan’daki Yankıları” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 1988 Cilt: 1, Sayı: 1.

KAYA, Erol “İstanbul Basınına Göre Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’ndan Beklentiler”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2002, Cilt: 4, Sayı: 1.

TOSUN, Ramazan “Millî Mücadele’de Sivas’ın Yeri ve Önemi” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1996, Cilt: XII, Sayı: 34.

ZEYREK, Şerafettin “Amasya Mülâkatı” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1989, Cilt: V, Sayı: 14.

İnternet Kaynakları

NTV, “Çankaya Yokuşu Belgeseli”, 1. Bölüm,

<https://www.youtube.com/watch?v=0EbCSAJ0f20>,

(Erişim Tarihi:01.02.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Forsunda Yer Alan Devletler

<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/fors/>,

(Erişim

Tarihi: 22.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (Erişim: 22.03.2019)

EKLER

Ek-1: Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Forsunda Yer Alan Devletler

(Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Forsunda Yer Alan Devletler,
<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanligi/resmi-simgeler/fors/> . Erişim: 22.03.2019)

Atatürk'ün İnönü'ye verdiği sicil

(Şifre telgrafla, kısaca yazılmıştır)
— Diyarbakir'den, 20/5/1917 (1333) de
4499 sayılı olarak —

Kemah'da Kafkas orduları grubu kumandanlığına

Ahiren 20 nci kolordu kumandanlığına naklen tâyin buyrulan 4 üncü kolordu kumandanı Miralay İsmet Beyin evsaf ve iktidarı hakkındaki mütalâatım berveçhiâti maruzdur (Başkumandanlık vekâleti celillesine de arzedilmiştir).

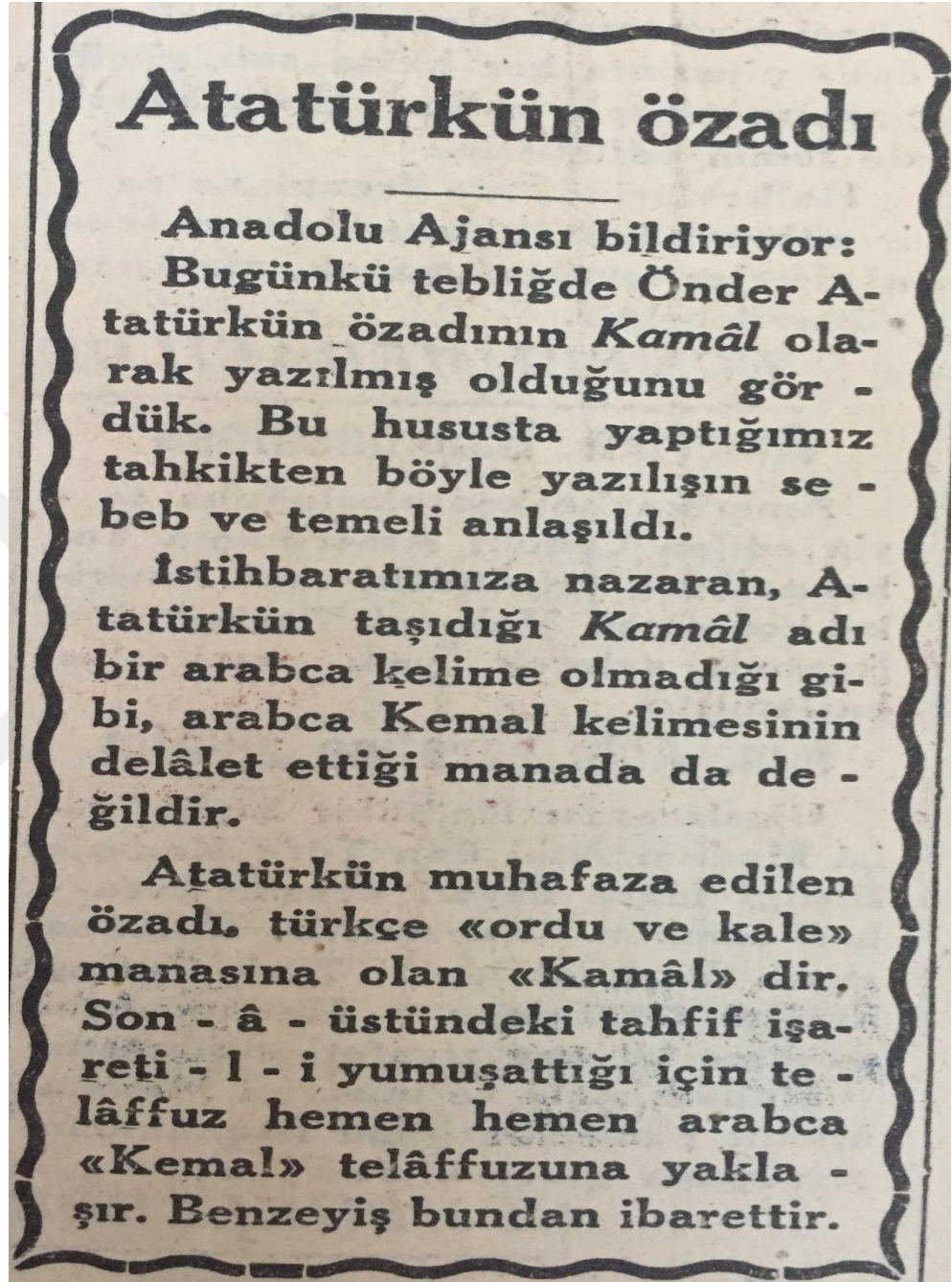
Ciddî, faal, gayet fatin ve yüksek fikirli. Vaziyet ve ahvali ruhiyei harbiyeye hâkim. İyi bir nüfuzu nazara ve sürati intikale malik. Kolordunun her türlü ihtiyacatını temmül ve temin etmeye çalışmaktan bir an hâli kalmaz ve muvaffak olur.

Malûmat ve vukufu askeriyesi güzel ve ihatalı». Doğru ve tereddütsüz karar sahibi. Cesur ve kararı zatîsi ile hareket etmek kabiliyetini hâizdir. «Orduda ve memlekette deruhte edeceği vezaif ve hidematı mühimmal vataniyede kendisinden büyük hizmetler beklenir.»

«Ordu kumandanlığım zamanında» mühim harekâtı askeriyeye vuku bulmamış ise de, hâiz olduğu iktidar ve havası mümtaze, kendisinin en mühim harekât esnasında da muvaffak olacağı itikadını bahşetmiştir.

«Pek mükemmel bir ahlâka ve tavrı harekâta sahip. Adabı muaşeretî şayanı takdirdir». Mafevk ve madunlarının ve muhitinin emniyet, itimat ve muhabbetini hâiz «ve buna lââyık» müstakim bir zattır.

2 nci Ordu Kumandanı
Mustafa Kemal

(Cumhuriyet Gazetesi 5 Şubat 1935 Salı, s.1.)